

JESENICKO

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

15

2014

ISBN 978-80-87632-16-1 (Zemský archiv v Opavě)
ISBN 978-80-87496-07-7 (Vlastivědné muzeum Jesenicka Jeseník)
ISSN 1213-0192

JESENICKO

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

Svazek 15

vlasti
vědné muzeum
jesenicka

Státní
Okresní
Archiv
Jeseník

Jeseník 2014

JESENICKO VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

**Svazek 15.
Jeseník 2014**

Redakční rada:

Mgr. Květoslav Growka (*výkonný redaktor*), PhDr. Karel Müller, Mgr. Veronika Rybová,
doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D., Mgr. Bohumila Tinzová, RNDr. Josef Večeřa

Nakladatel:

Vlastivědné muzeum Jesenicka

Vydávají:

Vlastivědné muzeum Jesenicka

(Zámecké nám. 1, 790 01 Jeseník, tel. 584 401 070, muzeum.jesenik.net,
e-mail: muzeum.sekretariat@jen.cz)

Zemský archiv v Opavě - Státní okresní archiv Jeseník

(Tovární 18, 790 01 Jeseník, tel. 584 411 710, www.archives.cz/jesenik,
e-mail: podatelna@je.archives.cz)

Grafická úprava:

Valle Verde s.r.o. - Tomáš Vlazlo, Jeseník (info@lentil.cz)

Tisk:

Tiskárna K-tisk, Bruntál

Náklad:

300 ks

ISBN 978-80-87632-16-1 (Zemský archiv v Opavě)

ISBN 978-80-87496-07-7 (Vlastivědné muzeum Jesenicka Jeseník)

ISSN 1213-0192

Vlastivědné muzeum Jesenicka, Státní okresní archiv Jeseník
a Společnost Vincenze Priessnitzze
pořádají

XIV.

SVATOVÁCLAVSKÉ MEZINÁRODNÍ SETKÁNÍ

na téma Rozkvět Jesenicka v letech 1848–1918

pátek 26. září 2014 v 9,00 hod.

vlastivědný seminář Zimní zahrada Priessnitzova sanatoria PLL

Jeho cílem je postihnout dramatické změny přerodu území, které se po r. 1792 stalo periferií při nové státní hranici. Překonání všeobecné krize r. 1848 přineslo Jesenicku impuls ve zřízení okresu Jeseník. Nové podnikatelské elity i tradičně smýšlející obyvatelstvo využily vlastních přírodních zdrojů (voda, kámen, len) k nastartování hospodářského a sociálního rozvoje kraje. Jesenicko prošlo průmyslovou revolucí, železniční síť se propojilo s Moravou i pruským Slezskem; díky lázeňství se rozvíjela turistika a obchod, nastal stavební boom. Útlak katolíků v Prusku nutil vratislavské biskupství přesouvat své vzdělávací a sociální kapacity na Jesenicko (voršilky, boromejky, bohoslovecký seminář). Vzdělání se vůbec stalo hodnotou, kterou pracovní síla na Jesenicku potřebovala. Optimistické vize počátků 20. století vzaly zasvě po vypuknutí 1. světové války.

pátek 26. září 2014 v 14,00 hod.

výstava Rozkvět Jesenicka v letech 1848–1918, Vlastivědné muzeum Jesenicka

pátek 26. září 2014 v 18,00 hod.

promítání dokumentu „Súd’ ma a skúšaj“ o internovaných sestrách v Bílé Vodě, Divadlo Petra Bezruče

sobota 27. září 2014:

pietní setkání v Bílé Vodě

Články

Inventáře kostelů na Javornicku z roku 1804.

IV. Fara Bílá Voda

† *Antonín Roubic – Karel Müller*

Farní kostel Navštívení Panny Marie v městečku Bílá Voda

I. O stavebním stavu kostela

- a. Kostel je vystavěn z kamene a cihel, je zcela klenutý, pevný a světlý. Je 23 sáhů dlouhý, 8 široký a až ke klenbě 9 sáhů vysoký. Loď kostela je asi 18 sáhů dlouhá. Má prostorné kněžiště, u něhož jsou dva postranní kabinety a vzadu velký chór pro hudebníky. Sakristie je za hlavním oltářem, opatřená skříní. Věž vysoká 16 sáhů má obyčejnou čtyřhrannou střechu bez vyhlídky. Kostel, jak je zde popsán, byl vybudován piaristickou kolejí s pomocí některých dobrodinců. Po zboření starého malého kostela byl základní kámen nově položen dne 18. března 1755. Protože stavba kostela probíhala během sedmileté války, teprve v roce 1765 byla konečně hotová, takže tehdejší otec rektor Gabriel Bernard mohl kostel vysvětit a dne 20. října zde sloužit první mši.
- b. Kostel pod jménem Navštívení Panny Marie byl vysoce důstojným biskupem vratislavským Filipem Gotthardem hrabětem Schaffgotschem dne 14. září 1777 vysvěcen se všemi oltáři. Listina svědčící o tomto konsekrování visí v sakristii.
Kostel má 1000 zl. dotačního kapitálu, který držel i dřívější filiální kostel, a nyní vynáší u různých soukromníků, patřících k obci Bílá Voda, s vrchnostenským zajištěním 4 %. Patronát kostela má kolej piaristů od r. 1727, kdy jí byl předán starý filiální kostel, jak bude řečeno, právě tak jako udržování nového kostela přináší koleji samotné velká břemena. Kostel patřil dříve jako filiální k faře v Hertwigswaldau /dnes Doboszowice/. Po uvedení piaristů do Bílé Vody koncem roku 1727 byla tato filiálka povýšena na farní kostel ordinářem Františkem Ludvíkem falckrabětem rýnským a piaristům předána se všemi farními právy, ačkoliv muselo být faráři z Hertwigswaldau jako odškodné předáno z nadačního kapitálu 2400 zlatých. Je tedy od roku 1727 farním kostelem a nemá vedle sebe žádné filiálky, ani veřejné kaple.
- c. Kostel neutrpěl až dosud žádnými nepříznivými událostmi. Starožitnosti, zvláště umělecké kusy, náhrobní nápisy a náhrobky pamětihodných osob se zde nevyskytují.
- d. Hřbitov je od kostela vzdálen kolem 600 kroků. Přiléhá z jedné strany ke svobodnému poli; má zeď z kamene, která je udržována obcí.

II. O oltářích a vnitřním zařízení kostela

- a. V kostele je 7 oltářů. Hlavní oltář je vymalován na zdi jako freska Bartschem z Wölfersdorfu z hrabství Kladsko; oltářní obraz Navštívení Panny Marie bývalým jesuitou P. Rabem z Brna. Tabernákulum s ozdobami k němu příslušnými je nové a je štafírováno. Obrazy bočních oltářů, jmenovitě sv. Kříže, Společenství Kristovo /Freundschaft Christi/ a sv. osefa Kalasanského byly vymalovány Kleinem v Opavě. Oltářní obraz sv. Jana Nepomuckého Leicherem ve Vídni, sv. Hedviky a Otilie výše uvedeným Bartschem. Všechny oltáře jsou štafírovány a konsekrovány.
- b. Kazatelna je zhotovena podle nejnovějšího stavebního způsobu Amandem Straussem, řezbářem v Bruntále r. 1801 a letošního roku 1804 štafírována Hirsigem Bürgermeisterem z Vidnavy.
- c. Křtitelnice je z bílého mramoru, nad ní je na stěně vymalován obraz sv. Jana Křtitele, jak křtí Krista Pána v Jordánu.
- d. Osm zpovědnic, pohodlně a výstavně vyrobených, stojí v boční chodbě vedle kněžiště, již se jde z koleje do sakristie. Varhany jsou malé a proti ostatnímu vybavení v kostele nepohledné, ale v příštím roce 1805 budou vybudovány nové a větší z dobročinnosti pana Jana Michaela Rudolpha, faráře ve Friedorfingu v Salcbursku. V kostelní lodi jsou z obou stran dvě řady oken a pohodlných lavic. Kostel je vydlážděn pěkným bílým pískovcem; uvnitř nemá žádné pilíře ani boční kaple, a tak jsou vidět všechny oltáře.

III. O náčiní náležejícím kostelu

Ze stříbra:

- 1 monstrance - 2 2/4 libry
- 1 ciborium, 1 1/2 libry
- 4 kalichy - 4 3/4 libry
- 1 kadidelnice s loďkou - 2 3/4 libry
- 1 částekka sv. Kříže - 1 1/4 libry
- 1 mešní konvička s miskou - 3/4 libry
- 1 bursa k nemocným - 1/4 libry
- 1 pouzdro na svatý olej - 1/4 libry
- Celkem 14 liber

Z mědi a mosazi:

- 1 monstrance - 2 libry 2 loty
- 2 ciboria - 2 libry 28 lotů
- 4 kalichy - 2 libry 20 lotů
- 1 pacifikál - 1 libra 30 lotů
- 1 bursa k nemocným - 6 lotů
- 2 kadidelnice - 3 libry 15 lotů
- 10 zvonků k použití při mši - 3 libry 8 lotů
- Celkem 15 liber 18 lotů

Z cínu:

- 1 lampa - 13 liber 8 lotů
- 1 umyvadlo - 14 liber 24 loty
- 1 křtící konvička s miskou - 1 libra 20 lotů
- 8 mešních konviček s miskou - 14 liber 14 lotů
- 18 velkých svícňů - 100 liber 6 lotů
- 18 malých svícňů - 63 libry 12 lotů
- Celkem 210 liber 4 loty

Ornáty, pluviály a kasule

a. Kasule:

- bílé - vzácné: 1 žlutě potištěná stříbrem vyšitá
1 bíle sešitá křížkovaná, zlatem vyšitá
- méně vzácné: 1 z bílého mohéru, zlatem a hedvábím vyšitá
1 bíle potištěná zlatem sešitá
2 sešité popelavě šedým brokátem
2 zdobené bílým hedvábím
1 zdobená hedvábím perlové barvy
1 z bílého atlasu, hedvábím vyšitá
- obyčejné: 3 z bílého taftu
1 z bíle sešivaného atlasu
5 silně obnošených
- Celkem 19

Interiér kostela v Bílé Vodě, 60. léta 20. stol. (SOkA Jeseník)

- modré – méně vzácné: 1 dvojité modrá stříbrem vyšívána, křížkovaná
 - obyčejné: 1 z modrého mohéru
 1 sešívána z modrého taset
 1 modře zdobená
 2 z modrého damašku
 2 silně obnošené,
 Celkem 8
- červené – obyčejné: 2 atlasové červeně sešívané
 1 zdobená červeně sešívána
 1 z damašku červeně posypaná
 5 z červené vlněné milánské látky,
 Celkem 9
- zelené – obyčejné: 1 damašková zeleně posypaná
 1 ze zeleného atlasu
 1 ze zeleného obyčejného damašku
 Celkem 3
- černé – obyčejné: 1 z černého taftu
 1 z barchetu
 1 patřící k jezdeckému oblečení
 2 z vlněné milánské látky
 2 silně obnošené
 Celkem 7

b. Dalmatiky

- vzácné bílé: 1 žlutě potištěná stříbrem vyšívána
 1 bíle potištěná zlatem sešitá
- obyčejné: 1 modrá dvojité křížkovaná, stříbrem vyšívána
 1 černá z tasetu
 Celkem 4

c. Pluviály

- vzácné: 1 stříbrem vyšíváný z atlasu, silně obnošený
- obyčejné: 1 modrý dvojité křížkovaný, stříbrem vyšíváný
 1 červeně posypaný z damašku
 1 černý z taftu
 Celkem 4

Mešní knihy:

- 1 stříbrem pobitá
 8 obyčejných
 9 totéž pro requiem
 2 agendy

Ostatní vybavení:

V kostelní věži visí 2 zvony a 1 umíráček.

Větší zvon o váze přibližně 5 centnýřů má na horním okraji nápis: Vox Domini in virtute, vox Domini in magnificentia. Ps. 28

Uprostřed na 4 stranách:

1. Georg Graf v. Hoditz, dieses Orts Erbherr, und Landeshauptmann des Bisthums Breslau

2. Maria Elisabeth Gräfin v. Hoditz, geb. Bruggräfin und Gräfin zu Dohna.

3. Maria mater gratiae, ora pro nobis

4. S. Anna ora pro nobis

Ještě uprostřed o něco níže: Hans Frindt, Hans Weis, Kirchenväter; Christoph Hermsdorf, Hans Michael Grosch gossen zur Neisse 1651

Na dolním okraji je nápis: 1651 den 20ten April hat das Wetter den Weisswasser Glockenthurm angezündt, davon die Glocken durchs Feuer geschmolzen, dieses aber aus bemeldter Herrschaft Hertwigswalde Anstalten von neuem umbgossen worden.

Menší zvon, přibližně 2 1/2 centnýře, má na horním okraji nápis: H. Elisabeth bitte Gott für uns 1656. Uprostřed: Johann Franz Knur der Zeit Hauptmann a Hans Weis, Hans Frindt Kirchenväter Na dolním okraji: Mar. Elisabeth Gräfin v. Hoditz, geb. Burggräfin zu Dohna

Umíráček má přibližně 1 centnýř. Nahoře je napsáno: Per Franciscum Stanke Oppaviae 1768. - Michael Förster Praetor, Jacobus Herzog Senior, Caspar Hübner Subsenior fieri curavimus pro oppidanis nostris in mortis articulo constitutis. Na dolním okraji: Jesu in cruce, agonizantium miserere. S. Maria ora pro nobis. S. Joseph ora pro nobis. Zda a kým byly tyto zvony benedikovány, není známo.

Hudební nástroje:

1 pár tympanů

4 trubky

1 violon

1 violoncello

7 houslí

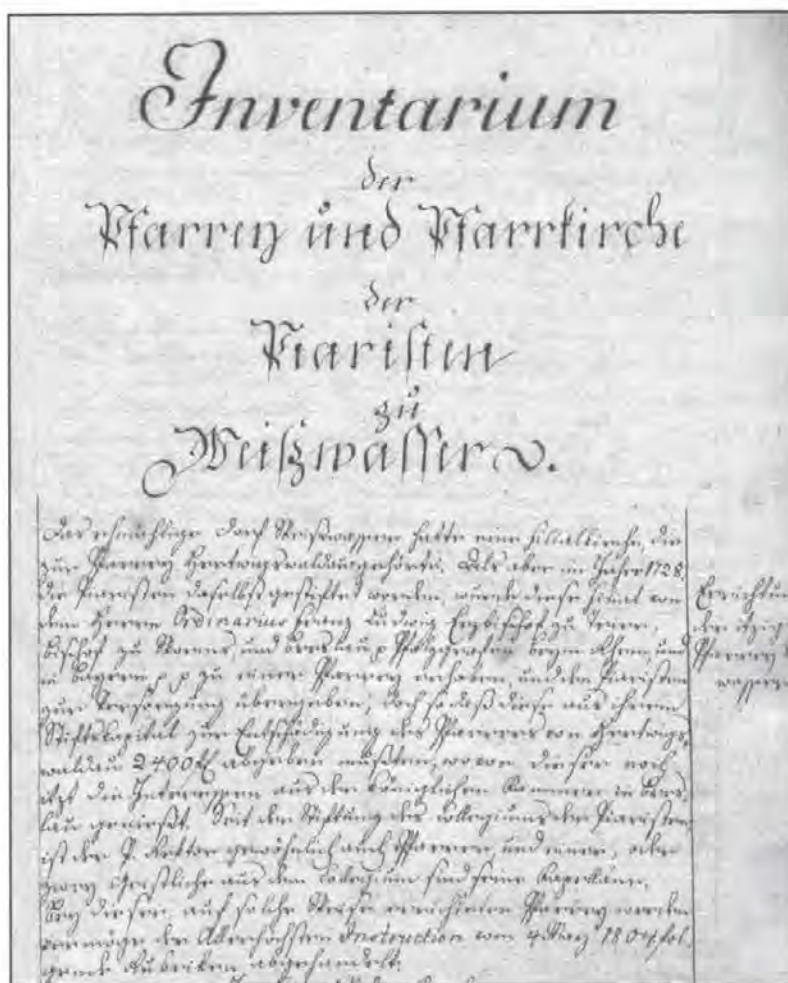
2 bráče /altové violy/

Tyto nástroje patří koleji; byly jí opatřeny a udržovány.

Farní archiv:

Farní archiv je podle předepsaných rubrik zařízen a uspořádán.

Bílá Voda 21. listopadu 1804,
Theobaldus Linke, farář

Inventář kostela v Bílé Vodě, 1804 (SOkA Jeseník)

Útěky z věznice okresního soudu v Jeseníku po 2. světové válce

Ondřej Hladík

Okresní soudní věznice jsou dnes pro většinu lidí v podstatě neznámou součástí justiční správy, tak jak existovala v podstatě sto let od poloviny 19. století. Přitom původně se zpravidla jednalo o první místo setkání pachatelů trestných činů s prostředím, kde pobývali ve vyšetřovací vazbě nebo si posléze odpykávali soudem vyměřený trest. Jednalo se však především o nejméně závažná porušení zákona a nezřídka šlo i o pouhé přestupky. Z geografického hlediska je pak možné říci, že se nacházely v každém menším městě.¹ Tato skutečnost souvisí s územně správním členěním a budováním sítě soudů v souvislosti s reformami zahájenými po revolučních bouřích let 1848 a 1849. Zjednodušeně řečeno, České země se tehdy dělily na politické okresy, přičemž každý z nich zpravidla zahrnoval dva až tři okresy soudní.

Rovněž tak nelze říci, že by věznice okresních soudů stály v centru badatelského zájmu, což dokazuje i absence odborné literatury mapující alespoň historii vybraných objektů z regionálního hlediska či dokonce problematiku zkoumala jako celek. V podstatě výjimkou je studie analyzující historii vězení na loketském hradě, jež však akcentuje především proměnu celého areálu v památkově chráněný objekt s rozsáhlou muzejní expozicí.² Přitom se jedná o téma přinášející řadu vhledů do běžného života konkrétního města a současně ukazující historické změny vězeňského systému během výše zmíněného období sta let z hlediska jeho nejnižšího organizačního stupně.

V historii těchto vězeňských zařízení jsou však z hlediska časového i regionálního etapy, které v ohledu převratnosti dějinných událostí patří mezi zásadnější náměty ke studiu. Je sice pravda, že nelze podceňovat například ani klidnější léta první republiky, jež jsou sama o sobě důležitá jako doba rozvoje humanizace českého vězeňství, ale ta představují spíše zásadní a nedílnou součást syntetického zpracování dějin tohoto odvětví justice. Naproti tomu pohnuté období prvních let po skončení druhé světové války, navíc v pohraničním regionu s převážně německým obyvatelstvem, je látkou přímo vybízející ke zpracování, neboť mapuje jednu z kapitol dnes tolik diskutované poválečné „národní očisty“.

Druhý tematický okruh, jenž je také jednou z ústředních otázek tohoto článku, však není specificky svázán s určitým obdobím nebo typem vězeňského zařízení. Jedná se o v názvu avizované útěky odsouzených, které provázejí výkon trestu od nepaměti. Po skončení války, kdy se v nejrůznějších internačních a pracovních táborech ocitla velká většina českých Němců, šlo navíc o poměrně častý jev, takže je na místě zabývat se jím jako neopomenutelnou součástí analýzy života za mřížemi ve sledovaném období.

Jako typický příklad nastíněných událostí byla vybrána věznice okresního soudu v Jeseníku, který se však do roku 1947 nazýval Frývaldov,³ potažmo širší okolí města. K dokreslení situace pak i region zahrnující soudní okresy Vidnava, Cukmantl (dnes Zlaté Hory) a Javorník. Pramennou základnu k sepsání předkládaného textu tvoří především archiválie uložené ve Státním okresním archivu Jeseník, konkrétně písemnosti pocházející z činnosti okresního soudu a okresního národního výboru. Takto získané informace jsou dokresleny dvěma studii Jany Hradilové,⁴ současné pracovnice archivu v Jeseníku, jež lze považovat za jedny

z mála textů zabývajících se uvedenou problematikou v regionu. Vše doplňuje ještě rozsáhlá práce historika Tomáše Staňka.⁵

Jak tedy vypadala situace v okresních soudních věznicích nastíněného regionu těsně po skončení druhé světové války? Je možné konstatovat, že se příliš nelišila od jiných částí Československa. Zpravidla záhy po osvobození došlo k jejich přeplnění internovaným německým obyvatelstvem. Kupříkladu v Praze na Pankráci jejich počet dosahoval 90% celkového stavu vězňů a na Borech 82%.⁶ Konkrétně se k poměrům v Jeseníku vyjadřuje zpráva nově ustanoveného okresního soudce Jaroslava Mitáčka, který do té doby působil v Prostějově.⁷

Z ní je možné mimo jiné zjistit i několik informací, vztahujících se k předchozím létům. Budova soudu a věznice byla postavena v roce 1901, načež svému účelu sloužila až do obsazení pohraničí roku 1938. Tehdy areál převzala německá justice a přeměnila dosavadní okresní soud na soud úřední (Amtsgericht). Ten poté věznici využíval do 2. května 1942, kdy dosavadní dozorce Rudolf Altmann narukoval na frontu a novým majitelem objektu se stal vojenský soud, jemuž podléhal až do 8. května 1945.⁸

Společně s osvobozením zasáhl do dalších osudů německého obyvatelstva i bývalé soudní věznice vznik nových správních úřadů, jak civilních tak i vojenských. Ve vztahu k tématu předkládaného textu je za nejdůležitější možné považovat Velitelství koncentračních táborů okresu Frývaldov (VKTOF) – od poloviny října 1945 přejmenované na Velitelství internačních táborů okresu Frývaldov, v jehož čele stanul zpravodajský důstojník kpt. Ctibor Novák, strýc Ctirada a Josefa Mašínových.⁹ Z názvu jmenované instituce jasně vysvitá, že její hlavní pracovní náplní se stal dohled nad internací německého obyvatelstva. Tomuto účelu zprvu sloužila i věznice, která byla v červnu 1945 bezpochyby neúnosně přeplněna. V té době v jejích zdech přežívalo 80 osob umístěných tam právě uvedeným VKTOF.¹⁰ Pro upřesnění je nutné dodat, že do okresních věznic se zpravidla vešlo 10 až 20 delikventů či vyšetřovanců,

Budova Okresního soudu v Jeseníku, stav 1941 (SOkA Jeseník)

nicméně v případě Jeseníku počítal průměrný stav se 40 až 45 lidmi.¹¹ I tak se tedy jednalo o 100% navýšení normy. Popsaná situace trvala přinejmenším do doby, kdy opět zahájil provoz okresní soud, tedy především v prvním „divokém“ období poválečného vyrovnávání účtů.

Před popisem událostí spojených přímo s jesenickou věznicí si však přiblížíme dění u ostatních okresních soudů tohoto regionu bezprostředně po osvobození. Nejprve tedy k Javorníku. Když před polovinou června 1945 převzal správu místní věznice Josef Hecl, využívali ji výhradně k internaci osob zajištěných na příkaz Okresní správní komise v Jeseníku, respektive jako vazby pro mimořádný lidový soud. Tudíž je zřejmé, že za mřížemi opět dleli převážně Němci, případně Češi, které označili jako kolaboranty. Jejich počty samozřejmě převyšovaly maximální kapacitu věznice – červen 106, červenec 78, srpen 134.¹²

Naproti tomu nejmenší z popisovaných věznic, nacházející se v nedaleké Vidnavě, měla poněkud jiný osud. Byla zrušena na počátku roku 1943 a velkou část jejího inventáře odvezli do Trutnova a Šumperku. Nevyužita pak zůstala ještě v srpnu 1945, kdy prezidium krajského soudu v Olomouci zvažovalo možnost jejího znovuzprovoznění, které i přes drobná poškození budovy způsobená Wehrmachtem a Rudou armádou považovalo za bezproblémové.¹³ Lze se však domnívat, že k tomu nakonec nedošlo. Tuto skutečnost nepřímou podporuje absence jakýchkoliv informací v jinak poměrně podrobném přehledu vězeňských ústavů v letech 1945 až 1974, vydaném jako tajný interní materiál Sboru nápravné výchovy ČSR v 70. letech 20. století.¹⁴

Posledním městem vytyčeného regionu, kde se nacházela okresní soudní věznice, byly Zlaté Hory (dříve Cukmantl). I v tomto případě přináší prameny informaci o datu výstavby. Stalo se tak roku 1913 a v meziválečných letech patřila na tehdejší poměry mezi dobře vybavené věznice. Zahrnovala potřebné hygienické zařízení, k němuž bezpochyby patřila sprcha a prádelna s měděným kotlem (ten však později zabavila armáda za účelem vaření pokrmů). Je zřejmé, že nechyběl vodovod a s ním ani plyn a elektřina.¹⁵ Tato skutečnost však není tak samozřejmá, jak by se na první pohled mohlo zdát. Kupříkladu v jihočeské Třeboni zavedli do věznice elektřinu až v říjnu 1940.¹⁶ Svému účelu justiční areál ve Zlatých Horách sloužil do podzimu roku 1944, kdy přemístili část inventáře věznice k zemskému soudu v Opavě, což potvrzoval tamější dozorce König.¹⁷

Celý objekt v březnu 1945 obsadila armáda, nejprve německá, poté ho převzali Rusové a od nich československé vojsko, které v něm setrvalo minimálně do srpna téhož roku. V té době však zařízení sloužilo především k zajištění okolních Němců. Přítomnost pachatelů kriminálních trestných činů je velmi nepravděpodobná, protože ve zprávě o stavu této věznice je přímo řečeno: „*Správce zdejšího soudu tuto věznici dosud ponechal v užívání zdejšího posádkového velitelství [...] zatím, co soud dosud není v činnosti a není proto soudních vazeb.*“¹⁸

Tolik tedy krátký exkurz nastiňující dění v okresních věznicích nacházejících se v jesenickém výběžku. Nyní však zpět do současného centra tohoto regionu, jímž je bezpochyby město Jeseník. Jak již bylo řečeno, bezprostředně po válce, především pak v době, kdy ještě nezačal činnost okresní soud, se věznice stala místem soustředování německého obyvatelstva ze širokého okolí, pro něž se vlastně stala jakousi přestupní stanicí. Zakrátko totiž většinu z nich přemístili do některého internačního tábora v okolí (nebo přesněji koncentračního tábora, jak se tehdy běžně říkalo).

Z předchozích řádků vyplývají základní otázky, jež je potřeba zodpovědět, aby bylo možné navazující popis útěků vězňů zařadit do kontextu let 1945 až 1948. Předpokladatelně se tedy

jedná o to, kterému úřadu věznic v konkrétním období podléhala, jaké byly počty vězňů a kdo je hlídal. Zároveň by neměly zůstat opomenuty ani mimořádné události, mezi něž se nepočítají jen útoky, ale rovněž i násilné chování dozorců či pokusy vězňů o odpor proti řády stanoveným pravidlům života za mřížemi.

Již 8. května 1945 převzalo správu věznic Vojenské velitelství okresu Frývaldov, respektive VKTOF. Toto období se neslo ve znamení absence jakýchkoliv pravidel a evidence, kdy zodpovědní činitelé rozhodovali čistě z pozice moci. Jeseník ale nijak nevybočoval z praxe obvyklé v jiných částech republiky. Zajímavé však je, že dřívější dozorce Altmann po návratu z fronty opět obýval služební byt ve věznici a pracoval jako stravovatel vězňů, což je naopak neobvyklé, leč v chaotických dnech po skončení války možné. Vlastní dozor pak měli na starosti tři členové ozbrojené milice určené k tomu VKTOF.¹⁹

Uvedený stav trval přinejmenším do počátku června 1945, kdy došlo k oficiálnímu převzetí okresního soudu a věznic justiční správou. Výše citovaný pramen dokládá, že se tak stalo 2. června, ale to byl jen první formální krok vedoucí k nápravě dosavadního stavu vykazujícího jasné znaky nezákonnosti. Avšak toto datum není možné ztotožňovat se znovuzahájením provozu okresního soudu. Návrat předválečných poměrů totiž probíhal pozvolna, takže další významnější krok, směřující k vytýčenému cíli, se odehrál teprve 17. června 1945. V tento den začal být veden nový protokol příchozích vězňů.²⁰ Přesto až do 1. října nesloužila budova výhradně potřebám justice a ještě v průběhu září probíhaly transporty uvězněných do okolních internačních táborů.²¹ Vše se samozřejmě dělo pod taktovkou VKTOF.

Dosud byla řeč o lidech transportovaných z jesenícké věznic do internačních táborů. Jaké celkové stavy uvězněných ale pro zkoumané období připadají v úvahu? Zatím jediný uvedený údaj o celkových počtech není zcela dostačující pro časový rozsah let 1945–1948, v němž se odehrály níže analyzované útoky. Nejprve připomeňme, že za normální situace věznic pojala 40 až 45 osob s tím, že maximální možná kapacita činila 90 až 100 lidí, kteří se však měli doslova natěsnat do deseti nevelkých cel.²²

Přesnější rekonstrukcí počtů vězňů do poloviny června 1945 znemožňuje tehdejší opomíjení administrativy. K dispozici je tak pouze výše zmíněná informace o 80 osobách, kterou lze považovat za dosti spolehlivou, neboť ji verifikují dvě zprávy o lidech odeslaných do Adolfovic a Domašova. Ty se vztahují ke dnům těsně před zavedením nového protokolu. Konkrétně 14. června jich měli z Jeseníku vypravit 72 s tím, že v internačních táborech potvrdili příjem jen 66 osob a 16. června se jednalo o 41 lidí (potvrzeno převzetí 30 osob).²³ Rozdíl ve stavech z věznic vyexpedovaných a v místě určení přijatých obyvatel Jeseníku a okolí nelze na základě dostupných pramenů vysvětlit.

Naproti tomu jsou pro další léta, počínaje druhou polovinou června 1945, dochovány zprávy o stavu vězňů vždy k poslednímu dni v měsíci. Tyto údaje v podstatě navazují na předchozí kusé informace, čímž jim opět dodávají na důvěryhodnosti. Ucelená řada dokumentů končí únorem roku 1949. Ke srovnání situace se tak nabízí právě červen 1945. Na jeho konci se za mřížemi nacházelo 60 osob, přičemž se i nadále jednalo pouze o lidi uvězněné za skutky, kterých se dopustili během války. Teprve v dalších měsících se postupně začínali objevovat i první kriminální delikventi.

V dalších měsících se situace příliš neměnila. Průměrně to bylo 65 vězňů v prvním roce a 63,8 za rok druhý. Tyto údaje je nutné doplnit, protože z nich nelze vyčíst například, kdy za mřížemi nedobrovolně pobývalo nejvíce osob. Za celé analyzované období se jednalo o čer-

ven a červenec 1946 (111 a 108 vězňů). Naproti tomu rok 1947 přinesl významné zklidnění poměrů (15,9 vězňů za měsíc), přičemž tento trend pokračoval i nadále – v roce 1948 ve věznici pobývalo průměrně již jen 9,2 vězně měsíčně. Počátek roku 1949 pak přinesl obrát opačným směrem, protože za leden a únor naopak počty rapidně narostly na průměrných 35 vězňů (27 leden, 43 únor). Je otázkou, zdali lze tento nárůst vysvětlit zahájením čistek a perzekuce odpůrců nového režimu po únorovém převratu. Při současné znalosti archiválií je však takovéto tvrzení nutné zařadit jen mezi hypotézy, jejíž potvrzení či vyvrácení by vyžadovalo další bádání.

	1945	1946	1947	1948	1949
leden		64	21	13	27
únor		79	15	16	43
březen		69	17	13	
duben		86	17	19	
květen		79	15	8	
červen	60	111	10	2	
červenec	47	108	28	6	
srpen	83	51	10	3	
září	90	56	12	7	
říjen	55	23	13	7	
listopad	55	20	14	5	
prosinec		20	19	12	

Přehled stavu vězňů věznice v Jeseníku k poslednímu dni v měsíci

Po objasnění toho, kolik vězňů zpravidla pobývalo v celách jesenícké věznice, nyní obraťme pozornost k tomu, jaké byly stavy dozorců určených k jejich střežení. Do června roku 1945 připadla tato povinnost třem již dříve jmenovaným milicionářům a prvorepublikovému zřízení Altmannovi. Po znovuzahájení provozu okresního soudu se ale situace změnila. Přes kompetenční nesrovnalosti, způsobené doposud ničím neomezovanou mocí VKTOF, nastoupil 21. července 1945 na místo dozorce soudní podúředník Karel Kalous, již plně podléhající justiční správě.²⁴ Ten se však zpočátku bezpochyby musel potýkat s řadou komplikací, způsobených střetem zájmů dvou složek, které si nárokovaly užívání těchto prostor. I přes prokazatelné potíže zůstal jmenovaný v této funkci přinejmenším do listopadu 1948.

Všechnu práci však nemohl zastat sám, obzvláště když zároveň vykonával pochůzky a exekuce pro potřeby okresního soudu. Ještě v srpnu 1945 měl k ruce tři členy zmiňované ozbrojené milice. Jak ale justice přebírala veškerou správu, začalo být nemyslitelné, aby do jejich pravomocí i nadále zasahovaly další složky. Proto je měli vystřídat zaměstnanci podříze-

ní přímo K. Kalousovi. Je však zřejmé, že ke zlepšení personální situace docházelo postupně od podzimu roku 1946. To však neznamenovalo jen ulehčení v plnění náročných každodenních úkolů. Styk s vězňenými sebou nesl i řadu komplikací, z nichž plynuly stížnosti na porušování povinností spojených s výkonem služby. Ne vždy lze rozhodnout, zdali se jednalo o nepřiměřené chování dozorců či výmysly vězňených. Jisté však je, že nejvíce problémů bylo se soudním zřízencem Jindřichem Domesem, u nějž je pravděpodobné hrubé a násilné chování. Přesto je nutné dodat, že s lidmi pobývajícími v celách věznice v Jeseníku měli dozorcí při jejich hlídání nezřídka „těžký život“, což ovšem nemůže omluvit excesy spojené například s bitím.

Na co si tedy vězni ohledně osoby J. Domesa stěžovali? V archivním fondu okresního soudu jsou dochovány písemnosti k prošetřování celkem čtyř případů v letech 1947 a 1948. Všechny jsou svou podstatou velmi podobné, vždy se totiž jedná o nepřiměřenou reakci na konkrétní situaci vyvolanou větším či menším konfliktem s vězněm. Nejprve v listopadu 1947, během prošetřování ztráty potravinových lístků Věry Dočekalové ze Zlatých Hor, vyšlo najevo, že měl bít vězněnou těhotnou Rakušanovou: „S Rakušanovou jsem byla na jedné cele, tato byla těhotná a já jsem viděla, že Domes ji bil přes hlavu a přes obličej, nějaké příčiny tomu nezavdávala.“²⁵ Tuto skutečnost však dozorce popřel a naopak se hájil tím, že se jmenovanou Rakušanovou byly neustále problémy kvůli nedodržování domácího řádu.²⁶

V únoru 1948 vypověděla Anna Slačiková před předsedou okresního soudu, že s ní při převzetí do věznice J. Domes zacházel takto: „Když jsem se ohradila, že nekřičím, rozkřikl se na mne: Sakramentská kurvo, vyskočil od stolu, vzal pendrek a začal mne mlátit po rameni a po stehně.“²⁷ Vězeňský lékař MUDr. Jaromír Hejl do případu příliš světla nevnesl, protože po vyšetření uvedl, že podlitiny mohly vzniknout již dříve, ale zároveň nevyločil, že byly způsobeny služebním obuškem.²⁸ Dozorce opět popíral úmyslné bití, ale přiznal, že s A. Slačikovou měl konflikt již týden před jejím dodáním do věznice. Když poté okresní kriminální úřadovna rozhodla o uvalení vazby, přišla celá rozčilená a plakala, načež jí měl údajně slušně uklidňovat. Na to prý dotyčná reagovala vzpurným a drzým chováním, takže se J. Domes rozčlil a vykřikl na ni: „Tak sakra kurva štelung, budete ticho, nebo ne.“²⁹ což, jak tvrdil, pronesl zcela neadresně v návalu vzteku. Nicméně jakékoliv použití násilí opět důrazně popřel. Další svědek pak potvrdil, že A. Slačiková opravdu dělala problémy a zároveň při odchodu z kanceláře zahlédl, jak J. Domes bere do ruky obušek.³⁰

Třetí stížnost je pak ještě méně jednoznačná. Rumunský státní příslušník Vasil Pascutaj ve vazbě s největší pravděpodobností simuloval zdravotní obtíže, což potvrdil i vězeňský lékař.³¹ Cílem tohoto počínání bylo vyhnout se nasazení na práci. Zároveň dotyčný odmítal plnit i nařízení domácího řádu. Pravděpodobně při té příležitosti došlo i k bližšímu kontaktu, kdy vzpurný V. Pascutaj neváhal hrozit možnostmi fyzického konfliktu. Střet s prchlivým dozorcem proto nemůže překvapit. Když V. Pascutaj ležel oblečený v posteli a odmítal vstát, chtěl jej J. Domes přimět k aktivitě tak, že ho fackoval a po stržení z postele začal bít obuškem.³² V průběhu šetření pak potvrdil, že na Rumuna opravdu křičel, protože se s ním jinak nedalo vyjít.³³ Na problémy ohledně soužití s ním si stěžovali dokonce i někteří spoluvězni hovořící o katastrofálním nedostatku, respektive absenci, základních hygienických návyků. V podmínkách vazby, kde docházelo k setkávání lidí nejrůznějších povah, to působí až zarážejícím dojmem. Očividně tedy velmi problematická osobnost!

Posledním proviněním J. Domese proti služebním předpisům, jež je zachyceno v později prošetřované stížnosti, bylo to, že vězenkyni Anně Jeřábkové před Vánocemi roku 1947 roztrhal dopis s potravinovými lístky. Tuto skutečnost způsobilo chování jmenované, kterou před tím navrhoval na potrestání za poškozování inventáře, přičemž ji charakterizoval takto: „Mimo jiné je drzá a lže...“.³⁴ Avšak tentokrát se přiznal bez jakýchkoliv výmluv: „Uznávám, že jsem neměl toto učinit a že nejsem nikterak oprávněn jakékoliv dopisy roztrhovat a ničit...“.³⁵

Vylíčené chování dozorce J. Domese nezůstalo bez povšimnutí. Jeho nadřizení se museli na základě podaných stížností zabývat uvedenými skutečностями, a tudíž v polovině března 1948 z Jeseníku odeslali souhrnnou zprávu prezidiu Krajského soudu v Opavě. V ní je přímo řečeno: „K porušení předpisů došlo z ukvapenosti a prchlivosti dozorce, za které je dlužno jej činit zodpovědná“.³⁶ Zároveň potvrzuje nepřiměřené použití služebního obušku při konfliktu s A. Slačikovou. Jiná situace byla u V. Pascutaje, v jehož případě převládl názor, že hrozilo přímé napadení dozorce, takže obušek mohl být použit v sebeobraně. Zároveň však přednosta okresního soudu zhodnotil jako nepřípustné fackování vězně. Celou kauzu nakonec vyřešili návrhem na upuštění od disciplinárního potrestání spojeným s poukazem na nutnost přemístit J. Domese k jinému okresnímu soudu ve vnitrozemí „...kde poměry jsou klidnější a ustálenější, než jest tomu u soudu pohraničního [...] a aby místo něho byl [...] přidělen zřízenec věkem starší a co do vlastností vyrovnanější, ježto při povaze zřízence Domese jest obava, že by podobné případy mohly se i opakovati.“³⁷ Za porušování služebních předpisů a bití vězňů ho tedy nijak výrazně nepostihli, což ovšem ve zkoumaném období není nijak neobvyklé.

Pro srovnání, jak časté byly podobné excesy při zacházení s vězňenými, není nutné chodit daleko. Poblíž Jeseníku se totiž nacházely internační tábory Adolfovice a Domašov, kde se lidem dostávalo podstatně horšího zacházení. Této problematice se věnovala v úvodu jmeno-

Budova okresní věznice v Jeseníku, stav 1941 (SOkA Jeseník)

vaná J. Hradilová, takže je možné využít výsledků její práce k nastinění podmínek, s nimiž se po příchodu do táborů setkávalo německé obyvatelstvo z celého okolí. Za značně ponižující je možné považovat už nástupní procedury až nápadně podobné praxi v koncentračních táborech z let druhé světové války. Uvedená autorka k tomu přímo uvádí: „Každý vězeň byl nejprve svlečen a ostříhán dohola...“.³⁸ Ani další dny prožité za drátěným plotem není možné považovat za pozitivní zkušenost, ba právě naopak! Kupříkladu František Wiesner, zástupce velitele tábora v Domašově, proslul častým bitím a mučením, takže záhy získal přezdívku „Krvavý pes“ (Bluthund). Rovněž tak došlo k v podstatě živelným popravám.³⁹ Problematika poválečné internace ale není v centru pozornosti této studie, jedná se jen o dokreslení toho, že v té době vězněné osoby nezřídka střežili jedinci, jimž nečinilo potíže brutální počínání. Jisté však je, že v jesenické soudní věznici panovaly přece jen snesitelnější poměry. Pro zájemce o bližší seznámení s tímto tématem je pak nadmíru vhodným vodítkem citovaná práce historika Tomáše Staňka.

Doposud se však předkládaná studie nevěnovala tématu, které je již v názvu této studie avizováno jako její hlavní náplň. Jsou to samozřejmě útky vězňů v letech 1945 až 1948. Předchozí řádky ale představují neopomenutelný souhrn informací, jehož cílem je zasadit navazující analýzu do dobového kontextu, protože popisované události se samozřejmě neodehrály ve „vzduchoprázdnu“ a měly přímý vztah ke všeobecnému dění spojenému s provozem okresní věznice. K uvedenému časovému rozmezí tedy prameny přinášejí informace o osmi pokusech uprchnout ať již přímo z Jeseníku, či některého nepříliš vzdáleného pracoviště. Avšak zejména pro první poválečný rok 1945 není možné zcela vyloučit, že se buď nedochovály informace k dalším pokusům uprchnout z vazby či výkonu trestu, nebo tyto skutečnosti vůbec nebyly zaznamenány. To se dokonce jeví jako pravděpodobné, pokud bude brán zřetel na absenci jakékoliv evidence v květnu a části června tohoto roku. Proto je předkládaný text nutné chápat spíše jako sondu do problematiky, než jako snahu o vyčerpávající výčet všech útěků vězňů v Jeseníku.

Prvním, o kom prameny přinášejí zprávu, že se pokusil o útěk, byla 25. srpna 1945 sedmnáctiletá Anna Pejchotová z Očové u Zvolena. V soudní vazbě se ocitla na počátku téhož měsíce pro podezření z prostituce a tuláctví. K útěku dostala příležitost poté, co ji společně s Němkou Hildou Hanke odvedl příslušník ozbrojené milice na úklid kanceláří pobočky Pražské životní pojišťovny v Jeseníku, kde je převzal správce budovy František Šádek a nedůsledný milicionář odešel k holiči. A. Pejchotová proto využila nedbalého střežení a nepozorovaně se vytratila. Vlastní útěk není až tak neobvyklý, zajímavé jsou spíše jeho okolnosti, které ukazují složité poměry v okresní věznici krátce po válce. Dozorce Kalous totiž jako obvykle sestavil seznam vězňů, kteří nesmějí být používáni na venkovní práce (osoby ve vazbě pro potřeby soudu či jiných správních úřadů), načež odešel pro poštu a vyřizovat každodenní pochůzky.⁴⁰

Ve službě tak zůstali pouze dva milicionáři František Chrudina a Jaroslav Večerka. První z nich však nevěnoval pozornost záznamu a na úklid vybral právě osoby nacházející se na seznamu, s nimiž byl krátce před tím seznámen. K dovršení všeho pak o náležitostech střežení jen zběžně poučil správce Šádka, který po jeho odchodu začal vyjednávat s řemeslníky o podmínkách rekonstrukčních prací v budově, ačkoliv posléze tvrdil, že i přes to nadále na obě ženy dohlížel. To si však vzápětí vyvrátil tvrzením: „...a za tohoto jednávání jsem si vzpomněl na ty dvě ženy, šel jsem kontrolovat, kde jsou a tu jsem zjistil, že Pejchotová už tam není.“⁴¹

Útěk ale neměl dlouhého trvání, jelikož uprchlou A. Pejchotovou zatkl četnictvo 6. září v Supíkovcích 10 kilometrů severně od Jeseníku, takže si svobody příliš neužila. Potrestána byla týdenní samovazbou s postem a tvrdým ložem. Na konci října ji pak eskortovali do vazby krajského soudu v Opavě k soudnímu přelíčení. Postihu neunikl ani milicionář F. Chrudina, který zůstal po deset dnů v přísném domácím vězení.⁴² Jediným, kdo vyvázl bez následků, byl K. Kalous. V jeho případě naopak přednosta okresního soudu poukázal na přetíženi pracovními úkoly, kvůli němuž nemůže řádně plnit stanovené povinnosti a zároveň připomněl starší žádost o přidělení dalších pomocných sil.⁴³

K druhému zaznamenanému útěku došlo v noci z 2. na 3. dubna 1946. Tehdy Viktor Langer, dřívější národní správce statku ve Vlčicích u Javorníku, držený ve vazbě pro Lidový soud v Opavě, využil nedokonale zajištěného strážení v nemocnici, kde pobýval již od 21. února.⁴⁴ Na ošetření jej převezli z věznice kvůli záchvatu vyvolanému problémy se žaludečními vředy. Není proto nic neobvyklého na tom, že přivolaný lékař nařídil okamžitou hospitalizaci. Očividně se jednalo o velmi akutní případ! Závažnost situace dokládá i to, že hned druhý den prodělal operaci.⁴⁵ Po zákroku byl umístěn v suterénním zamřížovaném pokoji určeném pacientům z internačního tábora, který personál neustále zamykal.⁴⁶

Po operaci zůstal V. Langer v nemocnici na další léčení. Dostával pravidelně injekce, což mělo trvat do 3. nebo 4. dubna. To mu nejspíš nezůstalo utajeno, takže 2. dubna krátce před půlnocí prolezl úzkým okénkem na toaletách a zmizel ve tmě. Využil toho, že tuto možnost útěku nikdo nepovažoval za pravděpodobnou.⁴⁷ O podrobnostech příštích dní pak informuje přímo uprchlík v protokolu sepsaném po zatčení, k němuž došlo 20. dubna. Sám mimo jiné uvedl důvody svého činu. Tvrdil, že příčinou byl primář, který mu nevěřil přetrvávání obtíží se žaludečními vředy a dokonce mu prý nadával. S ohledem na pozdější zdravotní komplikace není jasné, jestli lékař skutečně úmyslně zlehčoval zdravotní stav ohrožující život, nebo jestli V. Langer využíval dosavadní onemocnění jako výmluvu s cílem oddálit návrat do cely.

Ještě téže noci pokračoval pěšky přes Dolní Lipovou dále k Frýdberku (dnes Žulová). V dalších dnech se potuloval po okolních lesích a přespával v náhodně vybraných kůlnách. Cestou si opatřil i staré odložené oblečení, které doplnilo nedostačující nemocniční prádlo. Nakonec došel až k obci Vlčice, kde žila jeho rodina. Po neshodě s matkou, již potkal při práci na poli, se opět ztratil v lesích. Později nevědomky přešel státní hranici do Polska, což zjistil podle rozhovoru s neznámým sedlákem, jemuž řekl, že zabloudil. Nejspíš chtěl získat i něco k jídlu, a když od Poláka dostal trochu mléka, udělalo se mu zle, načež ztratil vědomí. K sobě přišel, až když ho neznámý voják na vozíku odvážel ke své posádce, kde ho vyšetřil lékař. Jako vážně nemocného jej vzápětí předali československým úřadům.⁴⁸ Po návratu do věznice v Jeseníku byl potrestán tvrdým ložem dvakrát týdně ve čtrnácti dnech, což však absolvoval až u krajského soudu v Opavě, kam jej záhy eskortovali.⁴⁹

K dalšímu útěku došlo za necelý půlrok, konkrétně 23. srpna 1946 ve čtvrt na šest odpoledne. Tehdy dva němečtí krejčí Ludvík Kaps z Kolnovic a Bohumil Christ z Vidnavy (oba ve vazbě kvůli deliktům proti retribučním dekretům) dostali za úkol opravit prádlo vězňů chodících na venkovní pracoviště. Nejprve jej však museli vyčistit, což prováděli na vycházkovém dvoře. Ve stejné době probíhaly opravy ohradní zdi, avšak z druhé strany, kde byl umístěn okresní národní výbor (ONV). Protože však zedníci donášeli pytle s materiálem ze soudní budovy, zůstávaly otevřeny dveře spojující vězeňský prostor se zahradou náležející k ONV. Spolu s nimi se na stavebních pracích podílelo ještě 14 vězňů, takže panovala vcelku nepřehledná

situace, jež se vyhrotila ve chvíli, kdy je dozorce Kalous začal shánět dohromady, protože příslušníci Státní bezpečnosti přivedli zatčeného, jehož musel převzít do vazby.⁵⁰

Nastalého zmatku využili oba krejčí, kteří utekli otevřenými dveřmi do sousední zahrady. Ačkoliv K. Kalous ihned prohledal celé okolí, nikde je neobjevil, takže musel informovat stanicí Sboru národní bezpečnosti (SNB), kde ihned vyhlásili pátrání. Tentokrát bezvysledně. Na vině v tomto případě nebyl nedbalý výkon služby, ale nedostatečné personální zajištění společně s únavou, jež po roce služby začala doléhat na permanentně přetěžovaného vězeňského dozorce: „*Podotýkám, že službu ve věznici konám nepřetržitě 13 měsíců, nemám svátků, neděle a ani nocí, jsem tak nervově vyčerpán, že službu dále nemohu zastávat.*“⁵¹ Stejně argumentoval i jeho nadřízený, když opět vystupoval ve prospěch jinak spolehlivého zaměstnance. Snad i proto prezidium Krajského soudu v Opavě upustilo od kárného postihu s tím, že mu bude uložen pořádkový trest výstrahy.⁵² Největší kritika se však snesla na hlavu přednosty soudu, který nezajistil dostatečné střežení během probíhajících oprav.⁵³

V srpnu roku 1946 došlo ještě k jednomu útěku, a to pouhé tři dny po předchozím případě. Tentokrát se dějištěm nestala přímo věznice, nýbrž pila Krkonošských papíren v Sandhýblu (dnes Pisečná). Jako každý den přivezli vojíni Rybníček a Ryba z jesenické posádky skupinu 20 vězňů na práci s tím, že pět z nich dováželo s jedním vojákem uhlí z nádraží. Druhý pak měl střežit zbývajících 15 osob plnících rozličné úkoly na několika místech. Nemohl proto věnovat pozornost všem najednou, čehož využil Alois Bayer, mlynář z Bernartic, a deset minut před pátou odpoledne opustil stanoviště. Jeho spolupracovníci se nejprve domnívali, že si došel na toaletu. Po chvíli ale převládly obavy, jestli nespáchal sebevraždu, protože všichni věděli o silně melancholických sklonech dotyčného. To se však nepotvrdilo, takže nezbylo než ohlásit útěk na stanicí SNB, protože na místě zůstal jen jeden dozorce, který nemohl z pochopitelných důvodů stanoviště opustit.⁵⁴

O tom, zdali A. Bayera dopadli, prameny nehovoří. Přinášejí však informace o prošetřování pochybení v rámci administrativních kroků spojených s útěkem, včetně poměrně kuriózního vysvětlení zodpovědného úředníka. Nedošlo totiž k nahlášení případu nadřízené instanci, přesněji Krajskému soudu v Opavě, jak ukládaly předpisy. V kauze A. Bayera, kterou řešila vyšetřovací komise při Místním národním výboru v Jeseníku, bylo rozhodnuto, že se dotyčný nedopustil tak závažných činů proti retribučním dekretům, aby ho trestně stíhali, pročež měl být propuštěn a odsunut do Německa. Pracovníci okresního soudu proto postupovali dosti svérázně: „...*v dobré víře, že Bayerova věc bude stejně skoncována jeho propuštěním z vazby, nebyl útěk hlášen zdejším soudem, poněvadž byl v pevném přesvědčení, že věc bude skutečně tímto způsobem likvidována.*“⁵⁵

Dosud vylíčené události měly velký podíl na čím dál větší přepracovanosti dozorce Kalouse. Ten se i s ohledem na narůstající problémy zakrátko dočkal pomoci. Dne 3. září 1946 nastoupil náhradou za dlouhodobě nemocného Otto Syku zřízenec Jan Sroka, který do té doby pracoval u opavského krajského soudu, kde udržoval pořádek, takže neměl zkušenosti s hlídáním vězňů. Na zapracování měl jen krátkou dobu, protože 17. září odešel K. Kalous na dovolenou, což se podepsalo na tom, že 7. října 1946 došlo k dalšímu útěku. V pozadí tak očividně stála nezkušenost dozorce, jenž byl úplným nováčkem a zůstal ve věznici sám bez opory zkušenějšího kolegy. Protože se dotyčný doposud neorientoval v předpisech a kategoriích vězňů, dopustil se stejné chyby, jako milicionář F. Chrudina, avšak tentokrát ne kvůli

nedbalosti. Na venkovní práci totiž zařadil osoby držené ve vazbě bez předchozího souhlasu vyšetřujícího soudce.⁵⁶

Rozhodně neměl při výběru šťastnou ruku, protože do skupiny čtyř vězňů vybral příslušníka Gestapa Alfréda Schilda ze Zlatých Hor, vyšetřovaného pro těžké zločiny proti retribučním dekretům, a Eduarda Zahna (později se zjistilo, že se ve skutečnosti jmenuje Roman Ivanovič Pretulák), jenž se ve vazbě ocitl kvůli ilegálnímu přechodu hranic. Jmenovaní dostali za úkol složit z vagónů uhlí pro firmu Jaroschek zásobující potřebným palivem celé město a okolí.⁵⁷ Pracovní síly před věznicí převzal národní správce Vilém Knichal a odvezl je na nádraží, kde již pracovali vězni v Moravské Ostravě, hlídání dozorcem Ladislavem Honešem, sloužícím v internačním táboře Adolfovice.⁵⁸ Ten slíbil, že dohlédne i na nově příchozí, načež E. Zahn a A. Schild společně odešli pracovat na přidělené místo vzdálené přibližně 50 metrů. Po obědě začalo pršet, takže všichni čtyři vězni z Jeseníku využili k úkrytu nedalekého přístřešku. E. Zahnovi tak poskytli možnost, kterou nenechal bez povšimnutí. Pod záminkou nutnosti navštívit toaletu se ztratil v dešti. Po několika minutách šli další dva vyčkávající oznámit, že utekl, čímž pravděpodobně neúmyslně umožnili zmizet i A. Schildovi.⁵⁹

Navazoval obvyklý scénář překotného prohledávání okolí směrem ke Gräfenberku (dnes Lázně Jeseník) a oznámení na stanici SNB. Po dvanácti dnech však dopadli E. Zahna ve Zvoli u Zábřehu.⁶⁰ Krátce po návratu do Jeseníku ho pak převzalo sběrné středisko pro občany Sovětského svazu v Praze. Nad jeho totožností i dalším osudem tak zůstává těžko vyřešitelný otazník. Je však možné, že šlo o Ukrajince zavlečeného na práci do Slezska, zběha z Rudé armády, případně ukrývajícího se příslušníka jednotek generála Vlasova či Ukrajinské osvobozené armády. Ani v jednom případě by nebylo divné, že dotyčný netoužil po návratu do SSSR. Navíc žádnou z těchto možností nelze vyloučit, neboť dochované dokumenty přítomnost podobných lidí v regionu dokládají přinejmenším pro rok 1945. Zároveň nařizují obyvatelstvu velmi nevybíravý přístup směřující k jejich nahlášení úřadům a okamžitému předání sovětské branné moci.⁶¹

Druhý z uprchlíků A. Schild pravděpodobně ve zkratu využil nečekané možnosti, ale po několika dnech všechny překvapil, protože již 15. října se v doprovodu snoubenky Anny Endorové sám dobrovolně vrátil do vazby.⁶² Dozorce J. Sroka, který zapříčinil tuto kauzu, skončil s důraznou výtkou, ale nadřízení na něj pohlíželi velmi shovívavě, neboť ho považovali za nezkušeného nováčka, jímž skutečně byl: „...ve věznicí službu ještě nekonal, předpisy neznal – byl z výkonu služby roztržitý a nevyrovnaný, nelze klásti zavinění...“.⁶³

Tím je možné uzavřít výčet útěků, které se odehrály v roce 1946. Rovněž tak první pololetí roku následujícího se nejspíš obešlo bez dalších pokusů uprchnout z vazby či výkonu trestu. V létě 1947 ale využil nečekané příležitosti sedmadvacetiletý Polák Tadeusz Golski z města Kielce, jehož zatkla Státní bezpečnost pro ilegální překročení státní hranice.⁶⁴ Jmenovaný společně se třemi spoluvězni uklízel dne 12. července 1947 kanceláře soudu v prvním patře. Možnost se mu naskytla, když dohlížející zřízenec Josef Prokop odešel na druhou stranu chodby zvednout zvonící telefon. Po úředních hodinách totiž v budově už nikdo jiný nebyl. Nechal tak skupinku bez dozoru, což se ukázalo jako fatální chyba, protože zároveň z nedbalosti nezamkl dveře vedoucí na prostranství mezi soudem a věznicí. Je tedy nasnadě, že tak vytvořil téměř ideální situaci pro navazující události. T. Golski nezaváhal, seběhl po schodech do přízemí, pokračoval přes dvůr na ulici a pryč z města. S největší pravděpodobností zamířil

nejkratší cestou zpět do Polska, což je možné vyvodit z toho, že jej přes okamžitou prohlídku okolí i okamžité vyhlášení pátrání nedopadli.⁶⁵

O provinění J. Prokopa není možné ani v nejmenším pochybovat. Stejně situaci zhodnotil i přednosta soudu, jenž se jinak svých podřízených zastával a neustále připomínal nedostatečné personální zajištění a přeplněnost věznice. Krajský soud v Opavě proto zahájil kárné řízení, jehož výsledkem se stal trest, který nedbalý dozorce přijal bez jakýchkoliv protestů.⁶⁶ Archiválie však bohužel nepřinášejí informaci, o jaký postih konkrétně šlo, takže to mohla být jak důtka, tak kupříkladu i citelnější finanční postih.⁶⁷

Doposud byly nastíněny okolnosti útěků, které se odehrály ve střežených prostorách věznice nebo na venkovních pracovištích, takže o nich veřejnost zpravidla nevěděla. Na podzim roku 1947 ale jeden případ vzbudil pozornost alespoň části obyvatel města, protože k němu došlo na veřejném prostranství.

Koncem listopadu tohoto roku vězeňkyně Marie Kobierská z Dolních Bludovic, zajištěná ve vazbě pro tuláctví a podezření z pokusu o vyhnání vlastního plodu,⁶⁸ činila dozorcům velké problémy svojí neukázněností. Nejen, že působila výtržností, ale zároveň si stěžovala na zdravotní problémy a požadovala lékařské ošetření. Po souhlasu přednosta soudu ji proto již dříve jmenovaný J. Domes odvedl do ordinace k lékaři MUDr. J. Hejlovi. Ten však bez většího otálení konstatoval, že dotyčná simuluje, takže celá záležitost byla jen pokračováním dosavadních obstrukcí. Cestou zpět do věznice pak začala vyvolávat pozdvižení přímo na ulici: *„...nechtěla jít dál a vykřikovala, že ví, že bude sedět aspoň 5 měsíců, že z vězeňského jídla umře, a že má okamžitě takový hlad, že se z místa nehne, dokud se nenají.“*⁶⁹

Jindy horkokrevný dozorce chtěl údajně vyřešit problém tak, aby nebudili pohoršení mezi obyvateli města, pročež s M. Kobierskou zašel do blízkého koloniálu pro rohlíky. Na řadu však přišel až po 10 minutách čekání. V tu chvíli vězeňkyně využila jeho nepozornosti a vyběhla ven. J. Domes sice útěk zaregistroval poměrně včas, ale nemohl ji pronásledovat, protože za ním stála fronta dalších nakupujících, přes kterou se nedostal včas ven. Před obchodem pak už nikoho neviděl. Prohledal proto přilehlý dvůr i nejbližší okolí, ale bezvýsledně. Neopatrný soudní zřízenec Domes celou situaci posléze sebekriticky zhodnotil tak, že kvůli komplikacím při návratu do věznice byl rozčilen a tudíž neschopen řádného uvažování, což by na druhou stranu plně odpovídalo jeho povahovým rysům.⁷⁰

Pokus o útěk se tedy podařil, přičemž je třeba dodat, že se M. Kobierské dařilo unikat poměrně dlouho. Její podání událostí ale vypadá poněkud jinak. Pozměňování událostí, tak aby svědčily spíše v jejich prospěch, však patří k obvyklému chování provinilců. Jak tedy obhajovala svůj čin? Především tvrdila, že cestou zpět z ordinace do vazby nedělala žádné problémy a pouze dozorce informovala o stížnostech ostatních spoluvězňů na nedostatek jídla. Navíc prý J. Domes nešel do obchodu kvůli ní, ale chtěl si sám nakoupit. Proto jí údajně nařídil, aby počkala uvnitř hned u dveří. Vlastním důvodem útěku se pak měl stát strach, který dostala, jelikož MUDr. J. Hejl říkal dozorcům: *„...že mně mají bít tak, až ze mne střeva vylezou.“*⁷¹

Těžko tedy dnes soudit, kdo se ve výpovědi více přiblížil pravdě. Nelze přehlédnout problémy, které měl dozorce J. Domes již před tím ve věznici, ale zároveň není možné nekriticky přijímat tvrzení bezpochyby problematické vyšetřované M. Kobierské. O povaze MUDr. J. Hejla pak již lze jen spekulovat, za povšimnutí však stojí to, že bryskní prohlášení vězně za simulantu se opakovalo častěji. Bylo to snad zapříčiněno tím, že se jednalo o oblíbený způsob

obstrukce směřující k dosažení určitých úlev, nebo situace poukazuje spíše na nedostatečný přístup lékaře, který nechtěl příliš ztrácet čas s lidmi stojícími na okraji společnosti?

Jisté však je, že uprchlici zatkli dne 12. ledna 1948. Mezi tím však absolvovala anabázi, během níž se dostala až do polských Katovic a posléze opět překročila státní hranice v Českém Těšíně. Poté využila úkrytu u své sestry žijící nedaleko tohoto města, ale chtěla si ještě vyzvednout zavazadla uložená na nádraží v Jeseníku. To se M. Kobierské nakonec stalo osudným, protože ji tam po příjezdu zatkli a znovu předali do vazby.⁷³ Trest za útěk byl stejný, jako v případě V. Langerá – tvrdé lože dvakrát týdně v průběhu čtrnácti dnů.

K poslednímu útěku, který se ve sledovaném časovém rozmezí odehrál, došlo 17. listopadu 1948. Jeho aktérkou byla Ludmila Kadlčíková, odsouzená k trestu vězení na šest týdnů pro krádež podle § 463 trestního zákona.⁷³ Tak jako po předchozích pět týdnů (měla být propuštěna 23. listopadu!) pomáhala ženě dozorce Kalouse Boženě s přípravou jídla ve vězeňské kuchyni, přičemž se celou dobu chovala naprosto vzorně. Očekávatelně tak polevila pozornost a opatrnost při jejím hlídání. Oba manželé navíc měli v té době nepříjemnosti spojené s nutností sehnat nové bydlení, protože v rámci nové organizace soudu museli opustit dosavadní služební byt. Tudíž při vaření večere B. Kalousová zapomněla, že nechala klíče od vchodu do věznice ležet na stole, takže když odešla do spíže pro potraviny, učinila L. Kadlčíková něco, co nikdo nepředpokládal, sebrala je a utekla!⁷⁴

Její počínání zaskočilo asi všechny zainteresované, protože nikdo nedokázal pochopit, proč to udělala jen několik dní před tím, než by mohla svobodně odejít. Těžko se vžít do podobné situace, ale jako jediné možné vysvětlení se zdá být zkratkovité jednání a neuvážený čin vyvolaný neopatrným počínáním manželky dozorce Kalouse. Ten také za celou událost převzal zodpovědnost s tím, že podcenil situaci, takže nedostatečně předvídal možná rizika. Z toho důvodu mu také udělili písemnou důtku.⁷⁵ Nicméně o tom, jestli uprchlici posléze dopadli, prameny žádné informace nepřinášejí.

Po analýze osmi útěků vězňů, k nimž došlo v Jeseníku mezi léty 1945 a 1948 zůstává nevyřešená otázka, co mohou tyto případy říci k problematice poválečného vězeňství. Nejprve tedy k tomu, mají-li nějaké shodné znaky či hodnotící kritéria. Z předešlého textu jasně plyne, že společným jmenovatelem byla neodbornost nedostatečně vyškoleného personálu, nedodržování služebních předpisů, nedbalý výkon služby a v případě dozorce Kalouse pak především přetížení pracovními úkoly. Nebylo totiž výjimkou, když mimo vlastní práce ve věznici ještě v průběhu dne objel několik dalších obcí z důvodu výkonu exekucí. Jen pro příklad, dne 17. listopadu 1948 musel z tohoto důvodu navštívit Vidnavu, Bernartice, Kobylou nad Vidnavkou a Heřmanovice, tedy místa vzdálená přibližně 20 až 30 kilometrů od Jeseníku. Je zřejmé, že tím rozhodně trpěla bezpečnostní situace ve věznici.

Provázely však tyto nedostatky poválečné československé vězeňství jako celek? S největší pravděpodobností se s nimi bylo možné poměrně často setkat především na nejnižší úrovni justiční hierarchie, tedy konkrétně v okresních soudních věznicích, přičemž neopomenutelnou roli hrála i odlehlost regionu od velkých správních center. V menší míře pak postihovaly velké krajské soudní věznice či trestní ústavy. Stejně tak je ale i v jejich případě možné hovořit o nedbalém výkonu služby nebo úmyslném porušování předpisů, což však směřovalo spíše k vylepšování vlastní ekonomické situace ať již přímým rozkrádáním zásob nebo zpronevěrou financí, než k pravidelným útěkům odsouzených.⁷⁶

POZNÁMKY

1. S ohledem na region Jesenicka byly okresní soudní věznice ještě ve Zlatých Horách, Javorníku a Vidnavě.
2. HLADÍK, Ondřej: *Loketská věznice, středověký hrad ve službách justice*. Historická penologie 3/2011, Praha 2011, s. 1-14.
3. V rámci předkládaného textu bude využíván současný název města Jeseník.
4. HRADILOVÁ, Jana: *Anarchie moci. Správní a dozorní personál tábora pro Němce v Adolfovicích (1945-1946)*. Celostátní studentská vědecká konference Historie 2000, České Budějovice 2001, s. 239-259; též: *Internace německého obyvatelstva v adolfovicím táboře 1945-1946*. Jesenicko, Vlastivědný sborník sv. 2. Jeseník 2001, s. 25-33.
5. STANĚK, Tomáš: *Poválečné excesy v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*. Sešity ÚSD AV ČR 41/2005, Praha 2005.
6. Tamtéž, s. 80-81.
7. Státní okresní archiv Jeseník (dále SOkA Jeseník), f. Okresní soud Jeseník (dále OS Jeseník), inv. č. 277, kart. 1032, zpráva o převzetí věznice okresního soudu ve Frývaldově z 2. 6. 1945.
8. Tamtéž.
9. HRADILOVÁ: *Anarchie moci...*, s. 242.
10. SOkA Jeseník, citovaný pramen.
11. SOkA Jeseník, f. OS Jeseník, inv. č. 277, kart. 1032, zpráva o stavu vězňů z 6. 8. 1945.
12. SOkA Jeseník, f. OS Jeseník, inv. č. 277, kart. 1034, protokol sepsaný s prozatímním správcem okresní soudní věznice v Javorníku z 31. 8. 1945.
13. Tamtéž, zpráva o věznici ve Vidnavě z 10. 8. 1945.
14. *Přehled o dislokaci vězeňských zařízení na území ČSR*. Správa Sboru nápravné výchovy ČSR, Praha 1974.
15. SOkA Jeseník, f. OS Jeseník, inv. č. 277, kart. 1034, zpráva o věznici v Cukmantlu z 24. 8. 1945.
16. Státní oblastní archiv Třeboň, f. Krajský soud České Budějovice, pres. č. 15, kart. 22, informace prezidia Vrchního soudu v Praze o zavádění elektroinstalace v okresní soudní věznici z 10. 10. 1940.
17. SOkA Jeseník, f. OS Jeseník, inv. č. 277, kart. 1034, zpráva o věznici v Cukmantlu z 24. 8. 1945.
18. Tamtéž.
19. Jednalo se o vojiny Jaromíra Hertla, Františka Chrudinu a Ivana Kalefasiče. SOkA Jeseník, f. OS Jeseník, inv. č. 277, kart. 1032, zpráva o převzetí věznice okresního soudu ve Frývaldově z 2. 6. 1945.
20. SOkA Jeseník, f. OS Jeseník, inv. č. 277, kart. 1038, záznam z 16. 8. 1945.
21. SOkA Jeseník, f. Okresní národní výbor Jeseník (dále ONV Jeseník), inv. č. 80, kart. 13, přehledy vězněných osob určených k transportu do internačních táborů Adolfovice a Domašov za měsíce červen až září 1945.
22. 5 cel bylo pro 6 osob, 3 cely pro 2 osoby a 3 samotky. SOkA Jeseník, f. OS Jeseník, inv. č. 277, kart. 1032, zpráva o převzetí věznice okresního soudu ve Frývaldově z 2. 6. 1945.
23. SOkA Jeseník, f. ONV Jeseník, citovaný pramen.
24. SOkA Jeseník, f. OS Jeseník, inv. č. 1036, kart. 277, zpráva o inventáři věznice z 10. 9. 1945.
25. SOkA Jeseník, f. OS Jeseník, inv. č. 1041, kart. 277, protokol sepsaný s V. Dočekalovou 10. 11. 1947.
26. Tamtéž, protokol sepsaný s J. Domesem 30. 10. 1947.
27. Tamtéž, protokol sepsaný s A. Slačkovou 18. 2. 1948.
28. Tamtéž, zpráva lékaře z 19. 2. 1948.
29. Tamtéž, protokol sepsaný s J. Domesem 28. 2. 1948.
30. Tamtéž, protokol sepsaný s J. Mádrem 3. 3. 1948.
31. Tamtéž, protokol sepsaný s MUDr. J. Hejlem 5. 3. 1948.
32. Tamtéž, protokol sepsaný s A. Křístkem 3. 3. 1948.
33. Tamtéž, protokol sepsaný s J. Domesem 12. 3. 1948.
34. Tamtéž, návrh na potrestání A. Jeřábkové z 22. 12. 1947.
35. Tamtéž, protokol sepsaný s J. Domesem 5. 1. 1948.
36. Tamtéž, zpráva o stížnosti k nakládání s vězni z 15. 3. 1948.

37. Tamtéž.
38. HRADÍLOVÁ: *Internace německého obyvatelstva...*, s. 29.
39. Tamtéž, s. 27-28.
40. SOkA Jeseník, f. OS Jeseník, inv. č. 1040, kart. 277, zpráva o útěku A. Pejchotové z 25. 8. 1945.
41. Tamtéž, protokol z 11. 9. 1945.
42. Tamtéž, zpráva o útěku A. Pejchotové z 29. 10. 1945.
43. Tamtéž, zpráva o útěku A. Pejchotové z 28. 8. 1945.
44. Tamtéž, zpráva o útěku V. Langerera z 3. 4. 1946.
45. Tamtéž, správa z okresní veřejné nemocnice z 12. 4. 1946.
46. Tamtéž, výpověď A. Dusíka z 11. 4. 1946.
47. Tamtéž, šetření útěku V. Langerera z 24. 4. 1946.
48. Tamtéž, protokol sepsaný s V. Langerem 23. 4. 1948.
49. Tamtéž, šetření útěku V. Langerera z 24. 4. 1946.
50. Tamtéž, úřední záznam z 23. 8. 1946.
51. Tamtéž.
52. Tento trest byl udělen podle zák. č. 15/1914 ř. z., o služebním poměru státních úředníků a státních sluhů (služební pragmatika), § 90, lit. a).
53. SOkA Jeseník, f. OS Jeseník, inv. č. 1040, kart. 277, šetření útěku z 27. 11. 1946.
54. Tamtéž, protokoly s O. Rybničkem a T. Rybou ze 17. 9. 1946.
55. Tamtéž, zpráva o útěku A. Bayera z 25. 10. 1946.
56. Tamtéž, protokol s J. Srokou z 8. 10. 1946.
57. Tamtéž, hlášení K. Kalouse z 8. 10. 1946.
58. Tamtéž, protokol s V. Knichalem z 9. 10. 1946.
59. Tamtéž, protokol s R. Schwabem z 9. 10. 1946.
60. Tamtéž, zpráva o útěku z 25. 10. 1946.
61. SOkA Nový Jičín, f. Okresní národní výbor Bílovec, inv. č. 160, sign. aIII, kart. 87.
62. SOkA Jeseník, f. OS Jeseník, inv. č. 1040, kart. 277, služební záznam z 15. 10. 1946.
63. Tamtéž, zpráva o útěku z 25. 10. 1946.
64. Tamtéž, zpráva o útěku T. Golského z 12. 7. 1947.
65. Tamtéž, zpráva z 18. 7. 1947.
66. Tamtéž.
67. Zák. č. 15/1914 ř. z., § 93.
68. Podle § 8 a 144 tr. zák.
69. SOkA Jeseník, f. OS Jeseník, inv. č. 1040, kart. 277, protokol sepsaný s J. Domesem 29. 11. 1947.
70. Tamtéž.
71. Tamtéž, protokol sepsaný s M. Kobierskou 17. 1. 1948.
72. Tamtéž.
73. Uvedený paragraf konkrétně upravoval krádeže a zpronevěry mezi manžely nebo blízkými příbuznými ve společné domácnosti. Podle § 460 tr. zák. se jednalo drobné krádeže spadající do přestupkové agendy s trestem v rozmezí jednoho týdne až šesti měsíců prostého nebo tuhého vězení.
74. Tamtéž, zprávy o útěku z 26. 11. a 4. 12. 1948.
75. Tamtéž, zpráva o útěku z 26. 11.
76. Srov. HLADÍK, Ondřej: *Čeněk Petelík – dozorce vězňů a jeho cesta popravistiště*. Historická penologie 2/2011, Praha 2011, s. 15, 18; HLADÍK, Ondřej – STEINOVÁ, Šárka: *Justiční statky-vězni a zemědělství*. Praha 2012, s. 241-245.

Vidnavská šamotárna (nástin historie)

Zdeněk Zachař – Milan Janata

Tajemné torzo bývalé šamotárny na okraji Vidnavy nemůže přehlédnout nikdo, kdo projíždí krajem na dohled tohoto středověkého městečka. Ještě na začátku nového milénia se upínala pozornost řady obyvatel k této továrně jako ke spáse, která by mohla snížit velkou nezaměstnanost. Současný stav areálu, jak vystřižený z kulis německého filmu Stalingrad, odkazuje spíše na Dantovo peklo s přivítáním „Zanechte naději, kdož vstupujete!“. Také mysteriózní vstup do dopravního tunelu, zarostlý ve svahu nad střelnicí, provokuje představivost návštěvníků. Ledový „dech smrti“, který vane z tunelu i v nejparnějším létě, spolehlivě odradí méně odvážné od vstupu do něj. Těžko již dnes uvěřit, že se kdysi tunelem proháněly vláčky s kaolínem a šamotárna měla renomé po celé Evropě. Pojdme si nyní něco o historii bývalé „didierky“ povědět.

Historie vidnavské šamotárny do roku 1945

Přesné datum počátku šamotové výroby z vidnavského kaolínu již v současnosti nelze stanovit. Je však známo, že se mezi lety 1870 a 1880 vyráběly jednoduché šamotové výrobky v Červené Vodě na statku Antona Latzela. Nejprve se tam však nacházela továrna na krabičky „Kastelfabrik“, kde se vyráběly destičky k různým tehdy používaným krabičkám, např. na cigarety. Tato výroba byla později přeložena do Zvanovic (*Zwanowice, Schwandorf v Pruském Slezsku*) a místo ní se v Červené Vodě začaly vyrábět šamotové výrobky. Továrna z počátku

Pohled na šamotárnu v r. 1926 (archiv autorů)

zaměstnávala jen 12 lidí. Materiál, surový kaolín a nalámaný šamotový jíl, se ručně drtil, míchal a ručně formoval.

V roce 1892 závod částečně pozdvihl vedoucí provozu povolany z Durynska. Vyráběly se tu též tvárnice a plavil surový kaolín. Samotný rozmach továrny nastal, když byly ve Vápenné postaveny Latzelovými velké Hofmanské kruhové pece na pálení vápna, na jejichž stavbu bylo zapotřebí velké množství šamotových cihel. V roce 1894 byl zprovozněn první stroj na výrobu cihel a později též kolový mlýn. Stroje poháněla lokomobila. Výlisky se pálily v peci s vnějším vytápěním o obsahu cca 3 tuny. Název firmy zněl *Schamotte Fabrik von Anton Latzel, Rothwasser, Österreich Schlesien*.

V roce 1897 zahájil Josef Latzel, iniciativnější a podnikavější bratr Antona, stavbu rozsáhlejší továrny, vybudované ve Fojtově Kraši,¹ kde se ve větším množství vyráběl plavený kaolín a jednoduché šamotové výrobky. Josef Latzel se rozhodl pro tuto novou továrnu na základě dostatku kaolínu na katastru Dolní Červené Vody, v tzv. Staré jámě. Nechal tu vykácet les a po otevření jámy odváděl srážkovou a podzemní vodu větrným čerpadlem.

Výstavba nové továrny byla dokončena roku 1898, zapsána byla pod názvem *Josef Latzel, Weidenau, Chamottefabrik und Kaolinschlammerei*. Statkář Josef Latzel se tak stal, spolu se svým bratrem, zakladatelem vidnavských kaolinových a šamotových závodů, které brzy zaznamenaly rychlý rozmach a měly velký význam pro Vidnavu a její okolí. Kaolín se vozil z jámy koňskými povozy.

Továrna měla v té době asi 60 zaměstnanců a čítala mimo jiné správní budovu, přízemní plavírnu s osmi kalolisy, jednopodlažní budovu šamotárny, 2 keramické pece (60 a 90 tun), dílny, skladiště, kůlny, váhu apod. Výrobní kapacita plavírny činila 8 000 tun kaolínu ročně a šamotárny 4 000 tun zboží ročně. Rozhodnutí o stavbě nové továrny bylo spojeno i s vybudováním nové železniční trati, která spojila Vidnavu s Hukovicemi (stanice Velká Kraš), odkud pokračovala přes železniční uzel Dolní Lipová do vnitrozemí. Železniční trať z Hukovic do Vidnavy o délce 4,5 km byla dokončena k 31. červenci 1897 a slavnostně otevřena dne 6. srpna, stejně jako odbočka z Bernartic do Javorníku. Prodloužení tratě z Vidnavy do pruské Nisy se uskutečnilo až v roce 1911.

Továrna, napojená závodními vlečkami na hlavní trať, si získala značné renomé a velké množství zakázek. Vidnava v té době byla významným městem s cca 2 000 obyvatel, řadou menších podniků, učilo se ve vyšším gymnáziu, otvíral se kněžský seminář a schylovalo se ke stavbě druhého kostela. Kaolín ze Staré jámy se už nevozil potahy, ale koňkou po kolejničkách až do závodu přes dřevěný most přes Vidnávku. Brzy se měl závod rozšiřovat, aby zvládnul zvýšenou poptávku po vyráběném zboží.

Rozšíření výroby však nutně vyžadovalo nákladné adaptace. Na tuto finančně náročnou operaci si již bratři Latzelové pro rodinné neshody netroufli, navíc se přece jen jednalo především o statkáře než o továrníky. Proto se oba bratři rozhodli prodat továrnu finančně silnému a zkušenému zájemci. 12. 3. 1908 tak prodal Josef Latzel úspěšný provoz společnosti *Stellawerk Aktiengesellschaft, vormals Willisch & Co., Homberg a. Rhein*, jejímž se stal největším akcionářem. Tato společnost změnila název šamotárny na *Kaolin und Schamottewerke Weidenau, Gessellschaft m.b.H., Weidenau, /Oesterreich - Schlesien/*. Pod tímto názvem byla vedena v obchodním rejstříku až do rozpadu Rakousko-Uherska, tedy do roku 1918.

Po skončení 1. světové války až do roku 1933 šamotárnu dále vlastnil koncern Stellawerk,² který zahájil od roku 1910 rozsáhlou modernizaci a přestavbu továrny. Nechal postavit 8 nových keramických pecí, každou o kapacitě 90 tun, novou strojovnu, nový komín,³ dále nechal nadstavit dalším patrem budovu šamotárny, postavit nové kůlny a skladiště a provést různé přístavby a nástavby.

Na začátku 20. let 20. století byly provedeny průzkumné vrty, které objevily nové významné ložisko kaolinu, jež se nacházelo ještě blíže továrně než dosud těžená Stará jáma. Koncern se rozhodl opustit staré a moderním nálevkovým⁴ způsobem začít těžit nové ložisko. Nálevkování však vyžadovalo, aby byla vyhloubena těžební šachtice, zaústěná do dopravního tunelu. V roce 1921 tak začalo vznikat pozoruhodné důlní dílo, a to 20 m hluboká šachtice, která se s postupujícím zahlubováním lomu snižovala, a 380 m dlouhý betonový dopravní tunel vejčitého tvaru, jehož nivó se nacházelo téměř v úrovni závodu. Od roku 1924 byla doprava realizována z Nové jámy ze šachetního sýpu do výklopných vozíků, zvaných kiplory,⁵ po úzkodrážce přes dřevěný most nad Vidnavkou. Kiplory byly taženy diesellovou lokomotivou zn. Henschel. V souvislosti s otevřením Nové jámy došlo do roku 1926 k další velké adaptaci továrny. Šamotárna dostala další dvě patra a plavírna pak jedno, spolu s novou pračkou. Dále se postavily další 2 malé keramické pece o kapacitě 30 a 45 tun, garáže, skladiště, kůlny apod. Adaptována byla i strojovna. Počet zaměstnanců se pohyboval v rozmezí 150 – 300 zaměstnanců (podle hospodářské krize).

V roce 1933 došlo k fúzi Stellawerku s koncernem Didier a šamotárna opět změnila svůj název, a to na *Didierwerke, Gesellschaft m.b.H, Kaolin und Schamottewerke Weidenau /Schlesien Č.S.R./*.⁶ Po Mnichovu v roce 1938 se šamotárna dostala plně do majetku koncernu Didier. Původní firma byla 14. 11. 1939 vymazána z obchodního rejstříku v Opavě. Nová firma byla pak zapsána přímo u obchodního soudu v Berlíně a nesla název *Didier-Werke A.G., Fabriken Feuerfester und säurebeständiger Erzeugnisse Kulmitz-Werke, Stella-Werke, Thonberg, Scheidhauer & Giessing, Thonwerk Biebrich, Weidenau /Ostsudetenland/*. Továrna měla dále od Latzelů pronajaty pozemky, na nichž se těžil kaolín.

Plavený kaolín a „Tafelkaolin“ se používal v samotných závodech jako surovina pro výrobu různých vysoce kvalitních šamotových výrobků, dále jako plnidlo v papírenském a gumárenském průmyslu, do barev a emailů, v keramickém a chemickém průmyslu atd.

Proti velké prašnosti u mlýnů na jíl a kámen, kterým zaměstnanci příhodně říkali „mlýny na kosti“, a u míchaček, se však, přes neustálou modernizaci výroby, příliš mnoho nedělalo. Zaměstnanci tak trpěli chronickým zaprášením plic (silikózou) a museli často předčasně přestat v továrně pracovat nebo umírali v nízkém věku. Na druhou stranu měly závody, které zaměstnávaly v některých obdobích až 400 lidí a ročně, mimo zmíněné suroviny, dodávaly 5000 tun zboží, velký průmyslový a hospodářský význam, jenž dalece přesahoval Vidnavsko. Kromě toho působily závody také v kulturní, národnostní a ideové oblasti, protože pěstovaly vědu a vlastivědu. Také se rozhodující měrou podílely na spolkovém a společenském životě, podporovaly dobročinná zařízení atd.

Nejdůležitějšími výrobky závodu, na jejichž výrobu se kromě zmíněných surovin z vlastních ložisek používaly také dovážené suroviny (žáruvzdorný jíl, kvarcit, živec, porcelánový a šamotový odpad aj.) byly:

- cihly na stavbu vysokých pecí, kuploven, plamenových a dalších pecí na tavení kovů, na stavbu obloukových, kovářských, vytvrzovacích a žihacích pecí; na stavbu ohříváčů

vysokopecních plynů (cowperů), žáruvzdorných kameninových pánví, hrdel objímek a nátrubků v hutním průmyslu;

- zátky a odpady, nálevky, cihly do kanálů, cihly do kamen na koks, součásti retort, cihly do generátorů, vanové cihly a desky na lavice pro sklářský průmysl;
- žáruvzdorné cihly do pecí keramického, cementářského a cihlářského průmyslu a vápenek, vyzdívky do kotlů a kamen vysokovýkonových kotlů, olejových výtopen, kotlů lokomotiv, kouřovodů, kouřových kanálů, kanálů na odvod odpadního tepla, regenerátorů, cihly do pekárenských pecí a domácích kamen;
- porézní ohnivzdorné cihly;
- kyselinovzdorné a zásadovzdorné cihly do kotlů na celulózu, pražicích pecí na štěrk, promývacích věží atd.;
- grafitové zátky a výlevky pro železářský a ocelářský průmysl;
- silikátové tvarovky z křemene pro pece Siemens–Martin, elektrické obloukové, koksárenské, sklářské, svářecí a kovářské pece;
- šamotové a silikátové malty, kyty, výplňové hmoty a mazaniny;

Výrobky měly všeobecně velmi dobrou pověst doma i v zahraničí (Německu, Rakousku, Polsku, Rumunsku a Rusku).

V roce 1940 se společnost Didier rozhodla pro generální rekonstrukci celé továrny a zaslala se o její podobu na dlouhá desetiletí. Koncern vybudoval úplně novou moderní silikárnu s přípravou, formovnou, vápenkou a 2 sušárnami s 36 sušícími komorami pro kapacitu 10 000 tun ročně, kruhovou pec s 18 komorami a plynovým generátorem na hornoslezské uhlí s výrobní kapacitou cca 12 000 tun ročně, zděnou formovnu, transformátorovnu, svařovnu, vrátnici, společenský dům v závodě (zvaný „štajnbarák“), 2 obytné domy pro zaměstnan-

Keramické pece o kapacitě 90 tun, 1936 (SOkA Jeseník)

ce a další vedlejší stavby. Didier v té době vlastnil i křemencový důl v Sedleci, který dodával surovinu pro dinas, hlavní surovinou v Sedleci však byl kaolín.

V období válečného boomu, kdy vidnavská továrna zásobovala prakticky celou Evropu, stoupl počet zaměstnanců v roce 1944 na neuvěřitelných 535 osob, aby pak klesl počátkem roku 1947 na cca 130 osob. Koncern vlastnil během okupace na území bývalého Československa ještě jeden závod, a to v Podmoklech u Děčína. Plánovaná výstavba nového závodu ve Vidnavě se neuskutečnila, přestože byly zhotoveny plány a ze Štětína se již začaly vozit některé součásti strojů. Konec války se neúprosně blížil.

Fatálním činem se mohlo stát fanatické splnění písemného rozkazu řediteli „didierky“ ke zničení továrny natolik, aby se výroba nemohla po válce snadno obnovit. Budiž ke cti inženýra Petra Stollenwerka, že rozkazu nejen neuposlechl, ale uschoval s dělníky některé důležité části strojů a vybavení továrny do kanálů, aby nebyly v poválečném zmatku rozkradeny. Továrna se naštěstí nestala ani cílem bombardování, také pěší vojsko se Vidnavě prakticky vyhnulo a nedotkly se jí dokonce ani rabovací útoky sovětských speciálních jednotek, které měly za úkol odvézt do SSSR veškerou použitelnou strojní výbavu z okupovaných území jako válečnou kořist. Vidnavská „didierka“ přežila válku beze škod.

Vidnavská šamotárna po roce 1945

Po skončení 2. světové války byla vidnavská šamotárna dána pod národní správu Vítkovických železáren v Moravské Ostravě. Válečný ředitel Ing. Petr Stollenwerk odevzdal továrnu národní správě prakticky nepoškozenou díky tomu, že mu jeho sociálnědemokratické svědomí a antifašistické smýšlení nedovolily splnit rozkaz zničit továrnu před očekávaným obsazením Rudou armádou a Čechy. Poválečné dění na závodě se stalo odrazem doby s neustálým nedostatkem pracovních sil, nedostatkem surovin, častými „bulkami“ a fluktuací zaměstnanců a zejména trvalým nedostatkem odborníků. Specifickou otázkou pak byl odsun sudetských Němců a nové dosídlování.

Šamotárna nesla po válce označení *Závody DIDIER akc. spol. Továrna ohnivzdorných, kyseliniě vzdorujících výrobků a závod kaolinový Vidnava – Slezsko pod národní správou*, továrně se v té době říkalo všeobecně „didierka“.

Konec války zastihl továrnu ve stádiu plánované modernizace s velkou zásobou již vyrobeného zboží, převážně tzv. šamotových a dinasových normálek. Plynule také pokračovala těžba kaolínu z Nové jámy, propojené se závodem dopravním tunelem a úzkokolejkou. Vidnavská didierka měla ve světě velmi dobré jméno, a proto projevily zájem o výrobky státy jako Švýcarsko, Francie, Rumunsko, Maďarsko, Švédsko, Dánsko, Jugoslávie, Nizozemí, Holandsko ale také Palestina a dokonce i Island. Ke dni 29. 4. 1946 „didierka“ právně zanikla a byla včleněna do národního podniku *Moravské keramické závody, národní podnik, Hrušov n/O.* (MKZ, n. p., závod Vidnava).

Voluntaristický úkol dvouletky 1947–1948, naložený na bedra vidnavské šamotárny, vycházel z historicky nejvyšší kapacity závodu, bez ohledu na stávající tristní stav s velkým nedostatkem uhlí a železničních vagonů pro dovoz surovin a vývoz výrobků. Prakticky hned po válce přestala být využívána železniční trať z Vidnavy do Nisy, která představovala prodloužení odbočky z Hukovic do Vidnavy. Ze stanice Vidnava byla do šamotárny vybudována vlečka se dvěma větvemi navzájem v továrně propojenými. Ve válečných letech bylo v šamotárně dosahováno obratu až 2 800 vozů ročně. Když pak v roce 1947 splnil závod plán na pouhých 47,5 %, nahnal stát do

pohraničí rumunské a maďarské reemigranty, později pak řecké politické utečence, a v roce 1949 také trestní pracovní oddíly. Většina z nových obyvatel Vidnavska v životě nikdy v žádné továrně nepracovala, rumunské ženy měly leckdy velmi malé děti nebo se staraly o přestarlé rodiče, trestanci byli zase v některých případech tak fyzicky slabí, že zadanou práci nemohli zvládnout.

Nově příchozí čeští osídlenci měli mnohem větší zájem o živnosti a zemědělské usedlosti než o tvrdou práci ve vysoce nezdravém prostředí plném křemitého prachu, který způsoboval po určité době nevyhnutelně silikózu, navíc o práci ve třisměnném provozu, buď ve velkém horku nebo naopak zimě, a také buď ve velkém suchu, nebo naopak velkém vlhku. Práce v šamotárně mohla být směle srovnávána s prací v hornictví.

Až do konce roku 1947 nemohl závod prakticky vůbec plánovat výrobu z důvodu zmíněného nedostatku pracovníků a jejich vysoké fluktuace. K tomuto přistupoval nedostatek uhlí a vagonů, mrazivé zimy, vypínání elektrického proudu a nedostatek vody. Uvedené neplnění plánu bylo těžkou ranou voluntaristickým představám nové vlády. V listopadu 1947 spustil závod plynový generátor pro vypalování dinasů v kruhové peci za použití uhlí ze Severočeského hnědouhelného revíru. Koncem roku 1947 přišlo do Vidnavy 58 rumunských reemigrantů, dvakrát více, než závod žádal. Vznikly tím ubytovací problémy a zvýšené finanční náklady, protože nově příchozí neměli ani peníze, ani jídlo, zkrátka vůbec nic.

V červenci 1948 bylo sloučeno několik národních podniků, včetně MKZ Hrušov a Vidnava, do jednoho podniku s názvem *Moravskoslezské keramické závody, národní podnik, Brno*, pod jehož vedením se vidnavská šamotárna ocitla do konce roku 1949.

V roce 1948 se začaly objevovat první stížnosti na nekvalitní dinasové výrobky z Vidnavy. Na částečnou obranu závodu je nutně říci, že ne vždy mohli za vysokou zmetkovitost nezkušenosti a nezpracovaní zaměstnanci. Výroba dinasů, který je určen do pecí s vyšším žářem o teplotě až 1 600°C, je zcela specifický proces, při němž dochází k chemickým reakcím v důsledku vysokých teplot. Problematika výroby je dosti složitá a vyžaduje odbornost personálu, svědomitost a pečlivost formířů, navážčů a topičů. Záleží také na vstupních surovinách. Dinasové cihly z Vidnavy byly špatné už od prvního pohledu. Měly otlučené hrany a rohy a snadno se drolily. Zvuk měly zastřené. Při laboratorních zkouškách pak navíc vykazovaly zvýšenou nasákavost, pórovitost a specifickou váhu. Když laboratorista cihly kontrolně znovu přepálila na 1 500°C, čímž bylo dosaženo dokonalé přeměny křemence ve stálou formu, která má nižší specifickou váhu než nestálé ostatní formy, dinasové cihly již normu splnily. Hlavní problém byl se vstupním křemencem, který sice vypadal jako amorfni, ale ve skutečnosti byl kryptokrystalický, což mělo za následek praskání zrněk křemene při vypalování a postupném přechodu do jednotlivých forem oxidu křemičitého. Na takovou situaci musí být nastaveno složení a zrnění masy, což Vidnava nebyla schopna prakticky nikdy zabezpečit. Nevhodnou surovinou byl i křemenec z „křemenčáku“ ve Velké Kraši, který měla šamotárna ve správě. Ještě větším problémem byly frikční lisovací stroje, které ze své podstaty nebyly schopny nikdy vyvinout potřebný tlak při výrobě dinasů. Tento problém trval prakticky po celou „dinasovou“ éru šamotárny. Šamotové cihly byla schopna Vidnava při pečlivě dodržované technologii vyrobit vcelku kvalitní.

Nedostatek pracovních sil byl v roce 1949 řešen přidělem 150 trestanců, které dostala vidnavská šamotárna někdy na začátku t. r., možná už na konci roku 1948. Při vyhodnocování jejich práce 29. března 1949 závod konstatoval, že pro stáří a těžkou práci je 50 % trestanců méně výkonných. Trestanci byli zaměstnáváni při výrobě šamotu a dinasů, navážení a vyvá-

žení keramických pecí, při skládání a nakládání vagonů a v kaolinovém lomu. Jejich pracovní morálka byla dobrá. Ale vzhledem k častým útěkům byli nakonec všichni vězni v září 1949 odsunuti zpět na Mírov.

K 1. 1. 1950 se vidnavská šamotárna vyčlenila ze systému MKZ a stala se samostatným národním podnikem pod názvem *Vidnavská šamotárna*.

Vidnava 50. let nebyla pro nové obyvatele nijak příjemným místem. Většina obyvatel se přistěhovala a noví osadníci si těžce přivykali na nové prostředí. Bydleli ve vlhkých a v posledních letech neudržovaných domech po odsunutých Němcích a ti, co pracovali v šamotárně, navíc padali po práci únavou a vysílením. Pocit frustrace kompenzovali alkoholem. Vidnavsko bylo v r. 1950 vyhodnoceno dokonce jako oblast s nejvyšší spotřebou alkoholu v republice. Pracovní zkušenosti získávali vidnavští šamotáři od kolegů z Horní Břízy, kteří jezdili do Vidnavy zaučovat mistry a dělníky. Trestance pak nahradili řečtí političtí emigranti.⁷ V roce 1950 získal podnik 7 nových učňů – sirotků a polosírotků z místního kláštera.

Zaměstnanci z okolních vesnic chodili do práce buď pěšky, nebo na kole. Autobusová doprava příliš nefungovala a závod vozil zaměstnance z Červené Vody provizorně na korbě nákladáku. Krize závodu se na počátku 50. let projevila v plné nahotě. V zastaralých provozech v havarijním stavu byla fyzická práce čím dál tím namáhavější, 12 starých nezastřešených muflí (syn. keramické nebo periodické pece, 4 muflé na dinas a 8 muflí na šamot) mělo příliš velký propal černého uhlí a celkově u nich byl provoz neekonomický a při špatném počasí dosti problematický. Bezpodmínečně bylo nutné zlepšit pracovní podmínky, mechanizovat výrobu, postavit modernější komorovou Mendheimskou pec, vytápěnou generátorovým plynem, postavit další generátor, prodloužit kruhovou pec, zbourat periodické pece, postavit nové sušárny, novou šamotárnu, zabezpečit skládky surovin a spoustu dalších úkolů.

Hlavní budova šamotárny a vozíkový okruh v 30. let. 20. stol. (SOkA Jeseník)

„Didierka“ prezentovala své výrobky na výstavě v Šumperku r. 1935 (SOkA Jeseník)

Na stole byly dvě základní varianty řešení problému. Buď postavit novou továrnu na zele-
né louce za tratí proti stávající továrně, nebo zrekonstruovat celý starý závod ve 3 etapách.
V návrhu nového závodu se počítalo dokonce s moderní tunelovou pecí. JZD Velká Kraš
napsalo v červnu 1951 dobrozdání, ve kterém potvrdilo, že uvolní pozemky ve výměře 7 hek-
tarů na výstavbu nového závodu. Fluktuace a absence nabývaly hrozivých rozměrů, neboť
řada nových zaměstnanců zjistila po pár měsících, že těžkou práci v takových podmínkách
nezvládnou. Navíc náklady spojené s pálením tvárnic byly ve Vidnavě nejvyšší v celém oboru,
4 x vyšší než náklady v Horní Bříze.

V listopadu 1951 bylo definitivně rozhodnuto, že nový závod se stavět nebude a že starý
závod se bude rekonstruovat za provozu ve 3 etapách dle návrhu Keramoprojektu. V první
etapě se měla dostavět nová přípravná a sklad surovin, vystavět lisovna, kotelna a sklad
šamotového zboží. V druhé etapě se měla postavit 18 komorová pec s příslušnou budovou,
přeložit koleje, přistavět generátor a upravit sklad křemenců. Ve třetí etapě se mělo přistavět
6 komor kruhové pece, adaptovat plavirna a zbourat staré objekty šamotárny včetně zbýva-
jících periodických pecí. Nakonec se rekonstrukce závodu výrazně opozdila proti původnímu
harmonogramu, a to téměř o 10 let, a celý projekt doznal řady změn.

Jedna z výprav odborníků z Horní Břízy zjistila ve Vidnavě velký nepořádek, naprostou
nespolupráci vedoucích středisek mezi sebou, nedostatky v organizaci práce, nedostatečné zá-
znamy, špatnou evidenci surovin a zboží a katastrofální stav strojů. Vedle nekvalitního dinasu
se nedařily ani šamotové výrobky. Např. záznam telefonní reklamace Slezského průmyslu
kamene, závod Supíkovice, informoval, že šamotové radiálky jsou tak špatné jakostí, že velká
část radiálek vypadla již po první tavně, takže kupolní pec musela být opětně v tavicím pás-
mu opravována. Nedařila se ani výroba tvárnic pro Bulharsko, které se musely dělat znovu
už potřetí, protože při odpalu popraskaly.

Nezdravost pracovního prostředí v šamotárně zjistila inspekce olomoucké Krajské hygi-
enicko-epidemiologické stanice, která konstatovala obrovskou prašnost, vysoce překračující
jakékoliv normy, a to v prostorech, kde lidé dělali až 12 hodin denně. Inspekce zjistila, že
3 kolové mlýny nemají vůbec odsávání ani ventilaci a 2 mlýny nejsou dokonce ani odděleny
od ostatních provozů, a tak práší i tam, kde se nemele. Křemencové mlýny sice měly odsáva-
ní, ale neúčinné, s poškozeným potrubím a únikem z lapačů prachu pod střechou. Překročení
norem u oxidu křemičitého bylo až šestinásobné.

Ministerstvo stavebních hmot zjistilo, že z vidnavských výrobků odpovídá normám jen asi
20 % tvárnic. Na ministerstvu hutí a dolů a u Teplotechny byla Vidnava vyhlášena tím, že
nebyla schopna dodržet v jediné dodávce hodnotu výrobků podle jakostní normy. Přesto se
však v této bizarní době 50. let nevyhnula šamotárna ani vyznamenáním. Dne 29. 4. 1953
bylo na slavnostním zasedání KNV v Olomouci předáno vyznamenání Za zásluhy o výstavbu
formaři a lisaři Pavlu Budačovi.

Nástup nového prezidenta Zápotockého, a amnestie s tímto aktem spojená, vyvolaly u ně-
kterých podniků katastrofu, spočívající v nedostatku zaměstnanců. Mostecké keramické zá-
vody přišly takto o cca 40 % zaměstnanců, a tím pádem musely snížit dodávky křemenců a
lupků do Vidnavy také o 40 %. Nedostatek pracovníků se řešil mimo jiné i nuceným zaměst-
náváním vystěhovaných „kulaků“ a brigádami zaměstnanců šamotáren.

Populační problematika se řešila v šamotárně v 50. letech svérázně. Vdané ženy, které
měly velkou absenci, byly bez milosti propouštěny. Pro ně to však bylo svým způsobem vysvo-

bození. Celkově byla šamotárna statisticky vyhodnocena jako továrna s nejvyšší nemocností a nejvyšší úrazovostí v celém Olomouckém kraji, což mimo jiné dokládá i fakt, že v roce 1953 došlo k těžkému úrazu Štěpánky Zvědělíkové (34 let, dvě děti 13 a 16 let). Úraz se stal díky technické závadě na lisu, u něhož upadl nezajištěný čep ze spouštěcího pákového zařízení, a pracovnice přišla o pravou ruku v předloktí.

V roce 1953 nastala krize v odbytu šamotového a dinasového zboží a většina šamotáren přešla také na výrobu červených cihel. Koncem roku 1954 tak byla zahájena i ve Vidnavě investiční akce „červené cihly“ s plánovanou malodrážkou do hliníku ve Štachlovicích, uzavřením cesty okolo řeky, svážnou, vrátkem svážné apod. Akce dostala krycí název „C“. Ale již v prosinci 1954 zrušil dopravní odbor KNV v Olomouci prozatímní povolení k užívání úzkodrážky do hliníku Štachlovice na pobřeží Vidnavky, protože šamotárna nespĺnila žádný z předepsaných bodů pro provoz. Šamotárna s tímto rozhodnutím souhlasila a napsala, že těžba v hliníku byla stejně zastavena. Tímto aktem také skončila výroba červených cihel, která byla neustále ve skluzu a vysoce nekvalitní.

K největším odpůrcům vidnavského dinasu patřily v 50. letech zejména SONP Kladno a Železárny V. M. Molotova n.p. Třinec, které se bránily zabudování nekvalitních cihel do svých pecí. Přes nadřízené orgány žádaly, aby jim bylo dodáváno žáruvzdorné obložení výhradně z Horní Břízy, která vyráběla dinas kvalitně a včas. Fungování vidnavské šamotárny jako samostatného podniku už bylo v roce 1955 naprosto neúnosné. Na nejvyšších místech bylo proto rozhodnuto o začlenění šamotárny pod jiný, zkušenější podnik, kterým se staly *n.p. Moravské šamotové a lupkové závody Velké Opatovice* (MŠLZ). Prozatímním ředitelem Vidnavy zůstal dále Jaromír Hrbáč, bývalý účetní a hospodář. Novým ředitelem závodu se po začlenění do MŠLZ stal konečně po mnoha letech inženýr, Ing. František Filip. Od dob poválečného vedení závodu Ing. Hranickým v rámci národní správy byli do roku 1955 řediteli jmenováni buď středoškoláci, nebo tzv. dělničtí nebo úředničtí ředitelé.

Moravské keramické závody, národní podnik, závod Vidnava

ZÁVODY DIDIER

AKC. SPOL.

Továrna ohnivzdorných, kyselině vzdorujících výrobků a závod kaolinový

Adresa telegramů: Závody Didier, Vidnava. Telefon: Vidnava čís. 13. Železniční stanice: Vidnava ČSD. (Slezsko). Bankovní spojení: Vidnavská spořitelna ve Vidnavě, Živnostenská banka, fil. M. Ostrava, Poštovní spořitelny účet č. 108.551

Tit. Místní národní výbor Vidnava.

Vaše značka: Váš dopis ze dne: Naše značka: (Slezsko C. S. R.)

Prok. K/DL. 24.9.1946.

Hlavičkový papír továrny z r. 1946 (SOkA Jeseník)

V roce 1957 byla dokončena instalace nového generátoru a vybudována drtící linka v dinasce. Křemenec se drtil na čelistovém drtiči a rozemílal na kolových mlýnech. Do kaoliňáku byl dán nový korečkový bagr RK 25, pro nerentabilitu byla zrušena plavirna a místo ní byla postavena hala liciho materiálu. Těžba kaolinu byla omezena. V roce 1958 byla zahájena výstavba 20ti komorové pece, jako jediné svého druhu v republice, budovaná v rámci malé mechanizace se zřetelem k vypočteným úsporám. Stavbu prováděla Teplotechna Brno a příslušenství Pozemní stavby Jeseník. Vše bylo dokončeno v roce 1959, včetně pásové dopravy materiálu do kolových mlýnů a zásobníků. V předchozím roce byla též vybudována malodrážka v kaoliňáku od tunelu až k bagru, takže se kaolín mohl naložit bagrem přímo do vozíků, které pak jely až do závodu. Zprovozněn byl také nový generátor plynu místo starého, který nestačil kapacitně. Generátorovým plynem se vyhřívaly komorová a kruhová pec. V roce 1964 bylo započato s výstavbou nové přípravní na místě vybouraných periodických pecí č. 1 a 2, které znepríjemňovaly kouřem pobyt pracovníkům v celé šamotárně, hlavně však v přípravně a lisovně.

Zlepšovala se i sociální péče o zaměstnance. Zásluhou Krajské odborové rady v Brně a Okresní odborové rady v Jeseníku obdržela šamotárna roku 1957 do správy bývalou lesní zotavovnu „Habicht“, postavenou za první republiky německým statkářem Habichtem z Velké Kraše. Toto rekreační středisko, dodnes známé jako Habina, bylo přejmenováno na Chatu míru a prodělalo pod patronací závodu rozsáhlejší rekonstrukci trvající cca 5 let. V roce 1962 byla renovace spolu s přístavbami dokončena. Chata byla elektrifikována, získala rozvody vody, nové záchody, septik, lékařskou ošetrovnu, sklady a moderní kuchyni pro velký provoz. Zachováno zůstalo stanové městečko, které bylo později rozšířeno na dva velké chatkové tábory. Po rekonstrukci měla chata kapacitu 150 dospělých osob. V 1. pol. 60. let se adaptovala mateřská školka a jesle a hostinec U Slunka byl přestavěn na 4 bytové jednotky. Od roku 1963 docházel do ordinace ve správní vile se samostatným vchodem 2x týdně lékař MUDr. Jaroslav Zapletal. Hlavní zdravotní středisko bylo ve Vidnavě. Jedenkrát ročně chodili zaměstnanci preventivně na RTG vyšetření plic a zvláštní pozornost byla věnována pracovníkům z dinaskey.

Ke konci roku 1966 bylo v závodě zaměstnáno: 130 Čechů, 150 Slováků, 30 Řeků, 5 Maďarů, 5 Němců, 2 Rumuni, 2 Poláci, 2 Rakušani a 1 Bulhar. V témže roce byla dopsána závodní kronika vidnavské šamotárny.⁸ O jejím napsání rozhodlo vedení podniku spolu s ROH v září 1964 s tím, aby byla dopsána k 20. výročí osvobození do května 1965 a že „*je již svrchovaný čas začít se shromažďováním kronikářského materiálu, dokud ještě žijí pamětníci časů před rokem 1945*“.

Pracovní prostředí se na závodě od 60. let postupně zlepšovalo a celková situace se začala konsolidovat. Snížila se fluktuace a pracovní kádr se stabilizoval. Dlouhodobé problémy s kvalitou dinasového zboží se nakonec v druhé polovině 80. let vyřešily v celé republice tím, že byla uvedena do provozu nová moderní továrna DISY ve Svitavách a vidnavská šamotárna přestala dinas vyrábět. V roce 1986 došlo také ke změně nadřízeného orgánu a závod tak přešel od MŠLZ pod **Poštorenské keramické závody Břeclav**, jehož hlavní výrobní komoditou byla kanalizační a zahradní keramika. Na zahradní keramiku se postupně přeorientovala i Vidnava. Výroba keramiky byla zastavena definitivně k 31. 8. 1991 a nebyla již nikdy obnovena. Nový vlastník areálu ASN s.r.o. Lipová-lázně (1993-2003) skončil v likvidaci, v současnosti je vlastníkem zbořeniště továrny firma KT Vidnava s.r.o.

LITERATURA A PRAMENY

- GÁBA, Z. – PEK, I. (1999): *Ledovcové souvky moravskoslezské oblasti*. Šumperk.
- HOSÁK, L. (1938): *Historický místopis země Moravskoslezské*. Brno.
- HOSÁK, L. (1967): *Historický místopis Moravy a Slezska*. Ostrava.
- HOSÁK, L. – ŠRÁMEK, R. (1970): *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*. I. díl A-L. Praha.
- HOSÁK, L. – ŠRÁMEK, R. (1980): *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*. II. díl M-Z. Praha.
- JANATA, M. – ZACHAŘ, Z. (2007): *Javornický uran*. Dvůr Králové n. L.
- KIEGLER, F. – KRALIK B. (1934): *Zur Entstehung und Geschichte des Kaolins von Weidenau in Schlesien (ČSR)*. Opava.
- KIEGLER, F. (1937): *Erdgeschichte des Weidenauer Ländchens*. Weidenau (Vidnava).
- KOPAČKA, L. (1975): *Československý průmysl v období 1945-1975*. HG 13.
- KRUŤA, T. (1973): *Slezské nerosty a jejich literatura*. Moravské muzeum v Brně. Brno.
- MATUŠEK, O. (1975): *Brigády socialistické práce v Severomoravském kraji*.
- PRASEK, V. (1889): *Historická topografie země Opavské*. Opava.
- PROCHÁZKA, P. (2007): *Příběhy z pohraničí*. Jeseník.
- ŠULEŘ, O. (1967): *Letopisy psané v žule*. Praha.
- TIŠNOVSKÝ, M. a kol. (1964): *Lisování keramiky*. Praha.
- VEČEŘA, J. – ZACHAŘ, Z. (2004): *Ložisko kaolínu, šamotka a podzemní tunel u Vidnavy*. Sborník Montanisticko-geologického nadačního fondu TERRA, sv. 7.
- VYHNANOVSKÝ, L. (1988): *Směr vývoje čs. výroby žáromateriálů*. Praha.

Československá vědeckotechnická společnost v Severomoravském kraji 1955–1980 (1982): VII. Krajská konference ČSVTS, Ostrava.

Československo v RVHP 1949-1956 (1995): ÚSD AV ČR, Praha.

Kolokvium o dinase (1968): ČSVTS, Slovenský výbor pre priemysel silikátov, Bratislava, Banská Belá.

Nové tvarové a netvarové žáruvzdorné materiály z n.p. MŠLZ Velké Opatovice (1988): ČSVTS, sborník přednášek. Blansko.

Progresivní žáromateriály ČKZ (1987): seminář ČKZ, GŘ, pobočka ČSVTS, Praha.

Výpal keramiky 79 (1979): soubor přednášek v Domě techniky ČSVTS, Karlovy Vary.

Žáruvzdorné zdivo koksárenských baterií (1971): odborná konference, Čeladná.

SOkA Jeseník: fond AM Vidnava, Kaolinové a šamotové závody, fotoalbum (1907–1937), neinventarizováno.

Fond Poštorenské keramické závody a. s., závod Vidnava, kronika (1965-1966), neinventarizováno.

ObÚ Velká Kraš: fotografie, model továrny.

Archív autorů: odborná literatura k výrobě žáruvzdorného materiálu, sborníky, fotografie, normy apod., výpisy z archivu Vidnavské šamotárny (zápisy z pracovních porad, zápisy z pracovních cest, reklamační protokoly, osobní evidenční listy zaměstnanců, různá korespondence s nadřízenými orgány, orgány státní správy, subdodavateli a zákazníky, kádrové posudky, plánky, zápisy z kontrol bezpečnosti práce a požární ochrany, mapové podklady apod.) Poznámka redakce: archiv, resp. spisovna závodu byla v divokých letech privatizace rozmetána, SOkA Jeseník provedl v bývalé firmě Poštorenské keramické závody, a. s., závod Vidnava dne 4. 5. 2011 skartační dohlídku a následný svaz alespoň části zachovaných dokumentů, viz SOkA Jeseník, fond Poštorenské keramické závody a. s., závod Vidnava (1908–1992), neinventarizováno.

POZNÁMKY

1. Nesprávně se používá ve většině písemných materiálů název Vidnava, vzhledem k zažitosti tohoto označení jej používáme také.

2. V závorkové části názvu firmy se původní sídlo změnilo na *Schlesien Č.S.R.*

3. Tovární komíny nemají jen svou praktickou funkci, ale na konci 19. stol. mají také významnou funkci estetickou a reprezentativní. Komíny svou výškou přesahují do té doby nejvyšší věže sakrálních staveb a už z dálky ukazují „*tady vytváříme hodnoty a tady mají lidé práci*“. Komín je symbolem prosperity místa a stavitel jej navrhoval se stejnou důsledností jako reprezentativní vilu továrníka. Zmíněný nový komín, který se dochoval dodnes (2013), v pořadí třetí, s kruhovým dřikem vysoký 50 m vyprojektovala a v roce 1910 postavila slavná vídeňská firma H. R. Heinicke. První dva komíny v továrně byly postaveny při jejím založení v roce 1898. Nejmenší z nich pro lokomobilu byl vysoký 24 m a byl zbourán při pozdějších přestavbách. Druhý komín pro pece měl výšku 40 m a dochoval se dodnes.

4. Způsob těžby např. vápence nebo kaolínu - pod ložisko je ražena dopravní a odvodňovací chodba a z ní je ražen komín na povrch. Komín se pak nálevkovitě po etážích rozšiřuje od vrchu dolů. Rozšiřováním jednoho nebo více komínů do šířky vznikl povrchový lom.

5. Kiplora nebo též kyplora, z něm. Kipper - vozík

6. Akciová společnost Didier měla všeobecně po řadu let velmi dobré renomé. Již v r. 1891 je zmiňována v odborném časopisu jako majitelka šamotové továrny ve Štětíně v Německu a též jako společnost s velkým základním jměním, a navíc proslulá vyplácením vysokých dividend.

7. Do Vidnavy jich přišlo 130, z toho 10 Makedonců. Až do konce 80. let v šamotce pracovalo celkem 85 Řeků, většinou jako dělníci při navážce a vyvážce pecí žáruvzdorným materiálem, dále jako ruční formíři při vytváření surových dinasových tvárnic, rovněž pracovali jako topiči při obsluze pecních agregátů. V 60. letech se dva Řekové vyučili v oboru ruční formíř žáruvzdorné keramiky.

8. Kronikář vycházel z výpovědí pamětníků, zachovaných dokumentů a různých výkazů. Dílo je dosti rozsáhlé a čítá celkem 155 stran. Kronice lze vyčíst určitou nepřehlednost až chaotičnost v popisovaných událostech a občasně zbytečné opakování některých faktů. Nicméně je kronika velmi cenným artefaktem a svědkem daného období. Jistá patetičnost a emocionální prožívání historie po 2. světové válce jsou atributem doby a nelze se jim podívat. Podívat se však lze rozporu, který nastává při popisování slavné historie továrny, kdy se nešetří superlativy, v kontextu s často zmiňovaným nacistickým Německem, pod jehož jhem jsme trpěli, a Němci vůbec. Při pozorném čtení kroniky totiž vnímavý čtenář zjistí, že téměř všechna chvála továrny se vztahuje na období do r. 1945. Každá adorace poválečných „úspěchů“ pak má vždy nějaké „ale“. Neúspěchy a problémy poválečného období jsou sice zmiňovány vždy jen jednou nebo několika větami, nicméně však svým obsahem s razancí rovnající se svým dopadem celostránkovému popisu.

Drobnosti

Práce sochaře Josefa Obetha pro Otmuchov

Josef Obeth (1874–1961) patřil k nejznámějším sochařům první poloviny 20. století působícím ve Slezsku a na severní Moravě. Jeho dílna se nacházela od roku 1908 ve Velké Kraši u Vidnavy. Zakázky hledal rovněž na pruské straně státní hranice, mj. ve Vratislavi, Nise, Hlubčicích a Otmuchově.

Velkou skupinu děl Josefa Obetha tvoří pomníky padlým. Po 1. světové válce je stavěli téměř v každé obci jak v Německu, tak Československu. Městská rada v Otmuchově jmenovala 10. července 1924 komisi pro výstavbu pomníku padlým. Zřejmě z jejího popudu návrh připravil Karl Erbs, městský stavitel z Pačkova. Na třístupňovém podstavci se měl tyčit sokl ve tvaru sarkofágu. Z jeho středu vyrůstal vzhůru se rozšiřující sloup zakončený křížem. Okolo něj stála za ruce se držící rodina, otec, matka a malý chlapec. Autorem postav měl být vratislavský sochař Otto Böhk. Projekt však nebyl realizován.¹

O dva roky později, 2. července 1926 městská rada v Otmuchově rozhodla, že pomník bude stát poblíž radnice a bude součástí kašny. O rok později byl vypsán konkurs na přestavbu radničního schodiště, při níž by došlo na projekt uctění padlých. Zhotovení pomníku bylo svěřeno Josefu Obethovi. Ten přijel v březnu 1928 se svým pomocníkem do Otmuchova a společně nainstalovali model pomníku, který se setkal s vřelým přijetím. Ovšem ani tento projekt se nedočkal realizace, protože v městské pokladně na něj chyběly finance. Pomník padlým v Otmuchově vznikl až v roce 1933. Jeho autorem byl kladský sochař Franz Wagner, který se před 11 lety v Otmuchově oženil. Pomník nacházející se

v městském parku poblíž střelnice byl odhalen 15. října 1933. Dodnes se nezachoval.²

Nerealizovaný návrh pomníku padlým však Josefu Obethovi pravděpodobně ulehčil možnost získat další zakázky v Otmuchově. V letech 1926–1927 byla ve městě postavena nová hasičská zbrojnice podle projektu Ing. Beyera z Nisy.³ Na její průčelí umístili v roce 1927 kamennou sochu sv. Floriana, patrona hasičů, která je dílem Josefa Obetha. Světec je znázorněn jako římský voják, v levici přidržuje malé dítě a z vědra na pravém rameni lije vodu na oheň vycházející z úst

Georg von Humboldt-Dachroeden u pamětní desky (foto autor)

satana, jehož autor zakomponoval dolů, pod podstavec vlastní sochy.⁴

V roce 1820 daroval pruský král velkostatek a zámek v Otmuchově Wilhelmu von Humboldt. V roce 1928 jeho právník baron Bernhard von Humboldt-Dachroeden prodal velkostatek státu a zámek pak městu. Důvodem byla stavba přehrady na Kladské Nise. Město zámek převzalo ke dni 9. února 1929⁵ a zároveň se rozhodlo připomenout vztah rodu Humboldtů k Otmuchovu. Mramorovou pamětní desku zhotovil právě sochař Josef Obeth.⁶ Byla umístěna při vchodu na zámecké nádvoří a odhalena byla 9. listopadu 1930 o 11 hodině. Slavnosti se zúčastnil baron Bernhard von Humboldt-Dachroeden, otmuchovský pastor Artur Suchner a radní Naschke jako zástupce města. Úřad starosty nebyl právě po smrti Heinricha Wolffa obsazen. Naschke v projevu nastínil život prvního majitele zámku Wilhelma von Humboldta a pastor Suchner jeho zásluhy o evangelickou církev. V závěru baron Bernhard von Humboldt-Dachroeden poděkoval za připomenutí jeho předka. Po ukončení slavnosti účastníci odešli na pohoštění do hotelu Zlatá hvězda, který se nacházel u náměstí.⁷

Deska, pojednaná v neorenesančním stylu, má tvar na výšku stojícího obdélníku. Nahoře se nachází oválný medailon s hlavou Wilhelma von Humboldta, okolo ní se vine opis WILHELM FREIHERR V. HUMBOLDT, dole pod krkem čteme signaturu autora OBETH. Pod medailonem se nachází nápis: Staatsminister WILHELM Freiherr // von HUMBOLDT erhielt im Jahre 1821 // Schloß

u. Herrschaft Ottmachau als // Donation von König FRIEDRICH // WILHELM III. für seine Verdienste // um den Preußischen Staat. // Sein Urenkel BERNHARD Freiherr // von HUMBOLDT-DACHROEDEN // mußte im Jahre 1929 infolge des // Staubeckenbaues den Rest der Herrschaft mit Schloß aufgeben, který lze přeložit jako: *Státní ministr Wilhelm sv. pán von Humboldt obdržel v roce 1821 zámek a panství Otmuchov darem od krále Friedricha Wilhelma III. za své zásluhy o pruský stát. Jeho právník Bernhard von Humboldt-Dachroeden se musel z důvodu stavby přehradní nádrže vzdát zbytku panství a zámku.* Pod nápisem jsou do věnce zakomponované erby Wilhelma von Humboldta a jeho ženy Caroline von Dachroeden. Vedle desky je dnes umístěn překlad do polštiny.⁸

V roce 1930 vznikla poslední Obethova práce pro Otmuchov. Římskokatolická farnost si u něj objednala betlém, který tvořilo 8 postav v životní velikosti vyřezaných z lipového dřeva. Byl vystaven na Vánoce 1930, účet zněl na 2 800 marek. Tato práce byla zničena pravděpodobně nedlouho po 2. světové válce. Totiž v roce 1951 farnost zakoupila za 6 000 zlotých nový betlém, což zřejmě svědčí o tom, že Obethovy sochy již neexistovaly.⁹

V Otmuchově se tak zachovala dvě Obethova díla. Zatímco socha sv. Floriana je málo známá, protože zbrojnice se nachází daleko od středu města, Humboldtovu desku může obdivovat každý turista, který navštíví zdejší zámek. Zhlédl ji i vnuk posledního majitele zámku Georg von Humboldt-Dachroeden.

Marcin Dziedzic

POZNÁMKY

1. Ottmachauer Zeitung 1924, č. 55 (12. 7.). Fotografie návrhu byla publikována v Oberschlesien im Bild 1924, č. 33 (26. 9.).
2. Ottmachauer Zeitung 1926, č. 54 (7. 7.); 1928, č. 25 (28. 3.); Ostdeutsche Bauzeitung 1927, č. 46, s. 280; *Deutsche Kulturdenkmäler in Oberschlesien. Jahrbuch der oberschlesischen Denkmalpflege nebst dem Bericht des Provinzialkonservators.* Im Auftrage der Provinzialdenkmalkommission herausgegeben von A. Hadelt, Breslau 1934, s. 181.
3. *Festschrift zur 50. Jubelfeier der Freiwilligen Feuerwehr in Ottmachau am 9. und 10. Juli 1927*, Ottmachau 1927, s. 6; Ottmachauer Zeitung 1925, č. 37 (9. 5.); 1926, č. 52 (30. 6.), 54 (7. 7.), 57 (17. 7.), 63 (7. 8.), 73 (11. 9.).
4. Sochu uvádí TINZOVÁ, B. – ČEP, M.: *Sochař Josef Obeth (1874-1961). Život a dílo.* Opava 2008, s. 38, 41, datující ji k roku 1929 nebo 1931. Její snímek se nachází v brožuře *Festschrift zur 50. Jubelfeier der Freiwilligen*

gen Feuerwehr in Ottmachau am 9. und 10. Juli 1927. Ottmachau 1927, s. 6, což dokládá, že socha budovu zdobí již od roku 1927.

5. STEINBORN, B.: *Otmuchów-Paczków*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1982, s. 55-56; Heimatkalender des Kreises Grottkau 1930, fotografie za s. 48.

6. TINZOVÁ, B. – ČEP, M.: *Sochař...*, opak. cit., s. 63, 74. Autoři památku nedatují.

7. Ottmachauer Zeitung 1930, č. 91 (12. 11.).

8. WILHELM BARON VON HUMBOLDT // MINISTER STANU // WILHELM BARON VON HUMBOLDT // OTRZYMAŁ W ROKU 1821 // ZAMEK I POSIADŁOŚĆ OTMUCHÓW // JAKO DAROWIZNĘ OD KRÓLA // FRYDERYKA WILHELMA III // ZA SWOJE ZASŁUGI // DLA PAŃSTWA PRUSKIEGO. // JEGO PRAWNUK BERNHARD BARON // VON HUMBOLDT-DACHROEDEN // MUSIAŁ W ROKU 1929 WSKUTEK // BUDOWY ZBIORNIKA ZAPOROWEGO // ZREZYGNOWAĆ Z RESZTY // POSIADŁOŚCI WRAZ Z ZAMKIEM.

9. Farní kronika *Observatu digna*, 1930 a 1951; TINZOVÁ, B. – ČEP, M.: *Sochař...*, opak. cit., s. 40. Autoři nepodávají datum vzniku betlému.

Počátky fotografie v jesenickém archivu

V souvislosti s generální inventurou v jesenickém archivu, která byla do značné míry založena na změnách evidenčních jednotek archiválií,¹ vypuly na povrch některé zajímavosti. V archivu najdeme značné množství fotografií, které byly doposud vykazovány

společně s pohlednicemi jako jedna evidenční jednotka bez ohledu na způsob, jakou technikou vznikly. Nová pravidla evidenční jednotky rozdělila, pohlednice nyní patří mezi „tisky“. „Fotografické archiválie“ dále rozčlenila do dílčích evidenčních jednotek: fotografie na papírové podložce, fotografické desky, listové filmy, svitkové filmy, kinofilmy, mikrofilmy, mikrofiše, fotoalba a nově i na digitální fotografie. Zmizely tedy původní jednotky typu negativ a pozitiv. Změna se dotkla jak jesenické Sbirky pohlednic a fotografií, tak vyvolala potřebu přehodnotit fotografický materiál uložený v jiných fondech.

Ačkoli nelze po archivářích vyžadovat dokonalé rozlišení fotografických technik jako např. u specialistů v Národním technickém muzeu, přece jen se setkají s fotografiemi, které se těm běžným vymykají, a je do jisté míry prestižní záležitostí se s nimi vyrovnat. Mezi fotografiemi se totiž mohou objevit daguerrotypie a ferrotypie. Prakticky jde o první fotografie svého druhu, které jsou cenné zejména proto, že při procesu fotografování vznikl jediný originální obrázek, který nebylo možné opakovat! Jde prostě o unikáty.

Historicky prvním fotografickým procesem je *daguerrotypie*, pojmenovaná po francouzském výtvarníku a vynálezci Luisi Dagguerovi, který na tomto vynálezu pracoval celých 23 let. Završil ho v roce 1839, kdy

V. Priessnitz – kopie daguerrotypie (SOkA Jeseník)

francouzská vláda od něj patent odkoupila výměnou za doživotní rentu. Francouzská akademie věd pak tento patent věnovala bezplatně celému světu (s výjimkou Velké Británie, kde si nechal svůj objev L. Daguerre patentovat osobně).

Jak vypadal postup fotografování? Jako podložka se používala destička ze stříbra či silně postříbřené mědi se silným leskem. Vložila se do skříňky nad misku s krystaly jódu. Zde postupně zežloutla a nakonec zmodrala, jak se její tenká povrchová vrstva působením par jódu měnila na jodid stříbrný, reagující na světlo. Fotograf ji potmě vložil do dřevěného pouzdra a zasunul do kamery. Expozice pak trvala podle intenzity světla od několika minut po několik hodin! Světlo redukovalo jodid stříbrný zpět na stříbro, které černalo (popř. hnědlo). Exponovaná destička pak byla v temnotě přenesena do další skříňky, kde na ni působily páry rtuti. Ty na osvětlených

místech vytvořily se stříbrem amalgám mléčně bílé barvy. Fotograf sledoval vykreslování obrazu zvláštním okénkem a v pravou chvíli desku vyňal, aby ji ustálil. Zpočátku se to dělalo horkým nasyceným roztokem kuchyňské soli, později roztokem thiosíranu sodného. Ustalování znamená vlastně vymývání zbytků stříbra, které by se na světle dále rozkládaly a tmavly. Tím byla daguerrotypie konečně hotova, destičku však bylo nutné opatrně usušit a ihned zasklít - sebemenší dotek totiž setřel vrstvičku amalgámu a obrázek zničil.

Daguerrotypie se rychle rozšířila po světě a stala se velkou módou, byť byla drahá a náročná. Zejména fotografování osob bylo problematické, zobrazované osoby se totiž po celou dobu expozice nesměly ani hnout, dokonce ani mrknout. Používaly se proto různé držáky hlav, rukou i nohou, podobné mučicím nástrojům. Protože však neumožňovala kopírování, každý obrázek byl originál, ocitla se

I. Wiener
Schnellfotografie

Etablirt 1872

von

Karl Pretscher

Ateliers:

K. K. Prater No. 137

neben dem grossen Panorama, dann rechts
ausser der Mariahilferlinie
und vis-à-vis dem Bahnhofe am Kahlenberg.

R. Rittner - ferrotypie (SOka Jeseník)

ve slepé uličce. V roce 1841 objevil Angličan Henri Talbot techniku kalotypie, jež umožnila z jednoho negativu vyrobit neomezené množství kopií. A pak následovaly další, ještě dokonalejší techniky.

První daguerrotypie se na našem území objevila roku 1840 a záhy doputovala i do věhlasných lázní Gräfenberk, kde vznikly zřejmě tři portréty zázračného vodního doktora Vincenze Priessnitze, které známe z pozdějších kopií. Jeden snímek² se odvolává na skutečnost, že byl pořízen z daguerrotypie. Priessnitzův zeť a rodinný „archivář a muzejník“ v jednom Johann Ripper potvrdil, že se jedná o neretušovaný záběr. Na rubu přidal svůj komentář. Na rozdíl od Priessnitzovy dcery a jeho švagrové Sofie, která ho označila jako velmi výstižný, tvrdí, že výraz obličeje není správný, že „*usmívající se ústa vyrušují*“. Jako vášnivý obhájce kánonu „génia vodoléčby“ nepochopil, že fotografie je dílem okamžiku, na rozdíl od kresby či litografie, kde umělec realitu upravuje. Priessnitz se prostě do objektivu kamery lišácky usmíval... Ačkoli tedy nejde o samotnou daguerrotypii, i tak je to cenná dobová archiválie.

Další slepou uličkou vývoje fotografických technik byla **ferrotypie** čili fotografie na plechových, povětšinou železných deskách. Za autora vynálezu je považován A. Martin, který jej popsal v roce 1853. Šlo o velice lev-

nou metodu, při níž byl negativ slabě exponován a vyvolán tak, aby neměl závoj a dal se prohlížet v odraženém světle proti černému pozadí podložky. Používala se v letech 1856–1880 s kolódiovou emulzí a poté až do roku 1930 s želatinovou. Dokonce prý na poutích se vyskytovali fotografové, kteří vám rychle zhotovili podobenku. Navíc v 90. letech vznikly i první automaty pro ferrotypii. Ovšem nemožnost z nich vytvářet kopie znamenala zánik i této techniky.

Zkušenosti s ferrotypií učinil herec a spisovatel Rudolf Rittner, rodák a od roku 1907 obyvatel Bílého Potoku u Javorníku. Když v roce 1881 odešel do Vídně studovat hudbu, dal si brzy vyhotovit v Prátru u „rychlifotografa“ Pretschera svou podobenku. Vidíme na ní ještě nejistého mladého hochy s bujnou křtící vlasů. Než v roce 1887 přestoupil na dramatické oddělení a o rok později přijal herecké angažmá v Hannoveru, navštívil ateliér ještě několikrát, i se svými přáteli, aby se společně zvěčnili. Řada ferrotypií je jim datována do roku 1886 a jeden z Rittnerových portrétů nese vzadu vlastnoruční poznámku „*nicht gut*“.³ Již zde se projevila jeho hloubavá povaha a umělecká sebestylizace.

Je vidět, že i malé, potažmo regionální instituce mají co nabídnout při mapování průkopnických technických metod.⁴

Květoslav Growka

POZNÁMKY

1. Vznikají nová Základní pravidla pro zpracování archiválií, aby odpovídala mezinárodním standartům. Ta dosavadní byla vytvořena v 50. letech minulého století a oproti současnému „digitálnímu věku“ zastarala. O problémech s tím spojených viz DVOŘÁK, Tomáš a kol.: *Jak vznikala Základní pravidla pro zpracování archiválií*. Archivní časopis 2/2013, s. 117-148.
2. Vincenz Priessnitz, daguerrotypie (?), cca 1844, SOKA Jeseník, Rodinný archiv Priessnitz-Ripper, karton 12, sign.15, č. 2. Snímek byl poprvé představen na výstavě Poodhalená tajemství. Vincenz Priessnitz ve vyobrazení a literatuře, SOKA Jeseník 2009. Kopie zbývajících dvou nejstarších Priessnitzových portrétů a jeho rodiny viz KOČKA, Miloš – KUBÍK, Alois: *Vincenz Priessnitz. Světový přírodní léčitel*. Veduta, Štítý 2006, s. 48 a 55.
3. SOKA Jeseník, fond Rittner Rudolf, sign. 477. Celkem je zde uloženo 19 ferrotypií velkého a malého formátu, dvě z nich v dobové adjustaci. Některé fotografie byly poprvé publikovány v článku MUSIL, Roman: *Schauspieler Rudolf Rittner*. Horská kulturní revue Hlava, 3/2012, s. 4-7.
4. V současnosti běží mezinárodní projekt Daguerreobase (www.daguerreobase.org) iniciovaný muzeem fotografie v Antverpách a Rotterdamu, v České republice se na něm podílí Národní technické muzeum v Praze.

Zlatohorská rodina Therer von Therenheim

Jedna ze stovek rodin nižší české šlechty, které vznikaly a vymíraly v běhu české historie, je zajímavá pro náš region, konkrétně pro Zlaté Hory. Zde se v podstatě dějiny rodu Therer von Therenheim začaly. Informace o majiteli zlatohorského horního mlýna Martinu Thärovi, což je současná budova firmy Halen, nám dává Josef Pfitzner ve své historii města z roku 1924.¹ Thär koupil mlýn v roce 1651 za 1400 tolarů, z čehož bylo 400 tolarů za polnosti a z částky 1000 tolarů za mlýn zaplatil správní poplatek, tzv. Laudemium, 10%. Odkud Martin přišel, nebo zda byl místní, je zatím nezjistitelné, protože matriky po požáru města roku 1699 začínají až tímto datem. Jeho pracovitost a píle byly nejspíše příkladné, stejně i snaha o povznesení rodiny, zejména svých potomků. Měl dva syny, Jindřicha Antonína, Vavřince Františka a dceru, provdanou pak za doktora Krause. Když v roce 1682 Martin Thär zemřel, nezanechal tehdy po sobě žádnou hotovost v penězích, což bylo pro pozůstalé a okolí nepochopitelné. Tak byla s novým kupcem mlýna Jiřím Gröbnerem sepsána soukromá smlouva na čest a svědomí, že pokud budou někdy nějaké ukryté peníze objeveny, tak je nálezce předá jeho potomkům. Pokud je známo, zatím k nalezení nedošlo, nebo se nikdo nepochlubil, takže „poklad“ může dosud čekat na nějaké současné hledače. Ale kupodivu po velkém požáru roku 1699, kdy shořel také mlýn, se začalo hned následujícího roku s jeho obnovou. Zlatohorský vlastivědec J. C. Hoffmann zmiňuje mlynáře Theera, který měl roku 1664 darovat 11 tolarů a 18 grošů na vyhotovení makovice s obrazem P. Marie pro novou báň kostelíka sv. Rocha.² Opavský zemský archiv pak uchovává Thärův dopis biskupské kanceláři v Nise v záležitosti dolního mlýna z roku 1663.

Oba Thärovi synové absolvovali studia na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě,

z nichž Jindřich studoval obojí právo a Vavřinec získal doktorát z filosofie a lékařství. Zajímavým dokladem o osobě Vavřince, který měl pravděpodobně skvělou profesní kariéru, je zachován v grafické sbírce univerzitních tezí Národní knihovny v Praze, kde je uložena teze z roku 1695, uvádějící, že Lauretus Franciscus Therer je patronem obhajovatele magisterského studia Jana Josefa Lyssého z Mirovic, nedaleko Příbrami. Současně je zde zobrazený Thererův erb, uvedena jeho

Univerzitní teze Jana Josefa Lyssého s patronací Laureta Francisca Therera zobrazuje přijímání sv. Aloise Gonzagy z rukou sv. Karla Boromejského. Rytce Balthasar van Westerhout, mědiryt. Viz www.nkp.cz.

příslušnost v rytířském řádu Zlaté ostruhy a s tím spojenými hodnostmi. V té době byl občanem Nisy a městským senátorem.³ Následně byl 6. června 1702 na habsburském zámku Laxenburg u Vídně povýšen císařem Leopoldem I. do šlechtického stavu s přídomkem von Therenheim.⁴

Uvedme v překladu znění textu na univerzitní tezi Jana Josefa Lyssého:

Všeobecná /veškerá/ filosofie

*Jakkoli pod přízní vyšší moci, vysoce urozeného a nejuznešenějšího pána Vavřince Františka Therera, filosofie a lékařství doktora, rytíře Zlatého rytířstva, dvora císařského lékaře, a také palácového hraběte lateránského paláce, biskupského města niského senátora, mecenáše ve své štědrosti.*⁵

Text teze dále pokračuje uvedením vedoucího obhajoby Jana Tobla a následuje soupis témat.

Erb z roku 1702

Sbírka univerzitních tezí nám podává další doklady o možných a jistých členech rodiny. Prvním je Karel Sigfríd Therer, který je uveden na další tezi jako niský občan a bakalářskou práci obhajoval v roce 1701. Mohl to být Vavřincův nebo Jindřichův syn, pokud v Nise nebyla další rodina tohoto jména a oba bratři zde žili. S určitostí byl Vavřincův potomek Norbert (vnuk), který je na další tezi titulován Therer de Therenheim a označován jako pražský občan. Obhajoval bakalářskou práci z racionální filosofie v roce 1724 a studium ukončil doktorátem práv. Další student Norbert Jiří Therer, bez přídomku, pražský občan, obhájil doktorskou práci z práv v roce 1728. Jeho disertace je uložena v pražské Národní knihovně.

Almanach šlechtických a rytířských rodů⁶ jmenuje Vavřincova syna Norberta Františka jako měšťana Menšího Města pražského a tento zemřel v Praze 10. 1. 1730 ve věku 58 let, jak uvádí matrika zemřelých kostela sv. Havla na Starém Městě pražském. Jeho synem je již výše zmíněný Norbert Jiří, Dr. jur. Od zavedení číslování domů v roce 1770 je bydliště Thererů na Starém Městě pražském v č. p. 313, v současnosti č. p. 285 na ulici Karoliny Světlé. Zápisy jmen Thererů, také s přídomkem von Therenheim, nejsou v zápisech důsledně dodržovány, nebo mylně a tak nelze kolikrát s určitostí říct, zda otec a potomci jsou von Therenheim, nebo se jedná jen o zkomolení nebo shodu jmen. Z dalších dokumentů je známý syn Norberta Jiřího, Norbert Josef (* 4. 1. 1733 - ?), který roku 1748 absolvoval Wilhelmovo gymnázium v Mnichově a následně se stal také doktorem práv.⁷

Thererové byli během 18. a 19. století státními úředníky. František Maxmilián je ve Schematismu z roku 1789 vedený jako pokladní kontrolor tabákové administrace a Vincent byl v roce 1798 asistentem u Odvolacího a kriminálního vrchního soudu, oba v Praze.

Bydleli ve stejném domě č. p. 313 na Starém Městě pražském.

Další z Therenheimů, také Vincent, byl v roce 1841 direktorem podacího protokolu u Odvolacího a kriminálního soudu ve Lvově. Není jisté, zda nejde o stejného Vincenta jako z roku 1798, který mohl pracovně přesídlit do Lvova. Pokud ano, byl tak dotyčný ve stejném úřadě pravděpodobně od absolvování školy do svého odchodu z funkce, nebo úmrtí, takže přes 40 let! Vincent pracoval ve Lvově nejspíše delší dobu, neboť noviny *Gazeta Lwowska* ze dne 30. prosince 1834 uvádí v soupise osob direktora odvolacího soudu *Therera v. Therenheim* jako dáorce výtěžku z novoročních blahopřání na účet postižených požárem v Haliči.

Vavřinec Therer si svůj erb zvolil zřejmě s přijetím do řádu „*Auratae militae*“, což je současný papežský Řád sv. Silvestra. Pokud se dá z kresby na univerzitní tezi provést blason, tak ve štítě je doleva obrácený lev držící v předních tlapách sloup obtočený věncem, na jeho vrcholu je postavena čtyřlístá růže. Korunovaný turnajský helm nese klenot v podobě rozevřených křídel, mezi nimiž se opakuje znamení ze štítu.

Symbol figur Vavřincova erbu vycházel jistě z jeho lékařské profese, kde je lev ve

významu síly a moci, kterou mohl uzdravit nemocného. V tlapách drží sloup obtočený věncem, který je obrazem stromu, jakožto znamení života. Heroldské dělicí břevno vymezuje prostor božského a lidského vlivu v jeho lékařské činnosti.

Spolu s povýšením do šlechtického stavu v roce 1702 byl Vavřincovi Thererovi udělen erb v následující podobě: čtvrcený štít s korunovaným černým srdečním štítkem se zlatou literou T. V 1. a 4. červeném poli do středu obrácený zlatý lev držící v předních tlapách stříbrný korunovaný sloup ovinutý zeleným věncem. Ve 2. a 3. modrém poli zlaté šikmé břevno. Korunovaný turnajský helm, v klenotu lev se sloupem jako ve štítu, ale s přidaným zlatým písmenem T na koruně sloupu, mezi rozevřenými křídly, pravé černo-červeně dělené šikmým zlatým břevnem, levé červeno-černě dělené kosmým břevnem. Přikryvadla vpravo černo-zlatá, vlevo červeno-stříbrná.⁸

I když Thererové kromě mlynáře Martina ve Zlatých Horách nežili, nebo jen krátce v mládí, dávají nám další doklad o pestré historii obyvatel, kteří vyšli z tohoto kraje a svým dílem tvořili dějiny v místech svého dalšího působení.

Boleslav Doboš

POZNÁMKY

1. PFITZNER, Josef uvádí další eventuální znění jména - Therer, viz *Geschichte der Bergstadt Zuckmantel in Schlesien*. Zuckmantel 1924, s. 272. Toto jméno je v různých variantách v jesenické oblasti poměrně časté. Příkladem je rodina Theer z Javorníku, jejíž členové se proslavili v 19. století jako malíři.

2. HOFFMANN, J. C.: *Die Rochuskirche bei Zuckmantel*. Zuckmantel 1908.

3. FECHTNEROVÁ, Anna: *Katalog grafických listů univerzitních tezí uložených ve Státní knihovně ČSR v Praze*. Díl II. Praha 1984, s. 255-256, teze č. 187.

4. DOERR, August von: *Der Adel der Böhmischen Kronländer*. Prag 1900, s. 184; KRÁL von Dobrá Voda, Adalbert: *Der Adel von Böhmen, Mähren und Schlesien*. Prag 1904, s. 267; MAŠEK, Petr: *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*. Díl II. Praha 2010, s. 397.

5. *Universa Philosophia / Quam Sub Gratosius Auspiciis / Praenobilis et Excelentissimi Domini Laureti Francisci Therer, Philosophiae et / Medicinae Doctoris, Auratae militae Equitis, Aulae Caesareae / Medici, nec non Sacri Palatij Lateranensis Comitibus, Urbis Episcopalis Nissensis / Senatoris, Mecaenatis sui munifici...*

6. Vavřínek, Karel: *Almanach českých šlechtických a rytířských rodů 2011*. Praha 2009, s. 434-435.

7. www.peterkefes.de

8. BLAŽEK, Konrad: *Der abgestorbene Adel der preussischen Provinz Schlesien und der Obelausitz*. Teil 2. Nürnberg 1890, s. 133-134, tab. 80.

Zvon kostela na Zálesí

Mezi předměty, které jsou vystaveny v Městském muzeu v Javorníku, je i soubor památek zapůjčený javornickou římskokatolickou farností. Mezi nimi vyniká malý, dnes již puklý zvon, který kdysi zněl v kostele na Zálesí.

O původu samotné vsi není mnoho informací, s velkou pravděpodobností vznikla podobně jako vedlejší vesnice Travná ve 13. stol. Existuje domněnka, že ves Waldoro, kterou si roku 1358 vyhradil pro sebe Swidger Haugwitz při prodeji panství Žulové včetně Travné, je právě Zálesí. Co se týče duchovního života zdejších obyvatel, první zmínka o bci jako filiálce javornického kostela pochází z roku 1651. Není z ní však patrno, zda zde stála nějaká kaple. Kostel zasvěcený sv. Barboře byl postaven až roku 1751 a vydržel až do 80. let 20. stol., kdy se začala psát temná stránka historie této stavby.

Podle zápisů z inventáře farního úřadu bylo např. v roce 1981 zcizeno 10 kusů

mosazných svícňů a 8 obrazů křížové cesty, a proto zbytek pak spolu s dalším inventářem, mj. i zvonem, musel být převezen roku 1984 do hřbitovní kaple v Javorníku. Další zpráva o zdevastovaném kostele pochází z roku 1987, kdy na žádost farního úřadu v Javorníku a s vědomím tehdejšího církevního tajemníka ONV v Šumperku provedl doc. PhDr. Zdeněk Fridrich, CSc., z katedry hudební vědy a výchovy Pedagogické fakulty UP v Olomouci, prohlídku místních varhan vyrobených firmou Gebrüder Rieger v Krnově někdy na přelomu 19. - 20. stol. Jeho zpráva je smutným mementem této doby, píše: „Zbytky nástroje se nacházejí v devastovaném objektu bývalého kostelíka. Zřícený strop zničil varhany natolik, že i jakékoliv využití některých drobných součástí je naprosto nereálné.“ Poslední ranou pro kostel byl požár střechy. Následovalo nesmyslné stržení budovy. Dnes již zde po kostele zůstala jen halda zdiva, márnice, přilehlý hřbitov a pár předmětů z interiéru. Mezi nimi i malý zvon, který se ale kvůli silnému poškození nedal využít, a byl proto převezen do hospodářských budov farního úřadu a v roce 2011 pak zapůjčen do Městského muzea v Javorníku.

Zvon byl zavěšen na koruně s 6 uchy zdobenými výžlabky. Čepec pokrývá shora dolů jednořádkový nápis kapitálou vymezený dvěma plastickými linkami: ANNO 1755 GOSS MICH IOHAN SEBESTIAN GERSTNER IN BRESLAW (*Ulil mne Jan Šebestián Gerstner ve Vratislavi*). Krk zdobí 15 cm vysoký reliéf Útěku do Egypta a jednořádkový nápis: FUGA IN AEGYPTUM (Útěk do Egypta) a na protilehlé straně čtyřřádkový nápis kapitálou: ICH RVFFE / DIE LEBENDIGEN ZVR BVSSE / UND DIE TODTEN / ZVR RVHE (Živé volám k pokání, mrtvé k pokoji). Na přechodu k věnci obíhají tři plastické linky, z nichž střední je zdvojená. Věncem je na

okraji zesílen plochou lištou. Výška písma je 1,3 – 1,5 cm.

Zvláštností je ovšem různá datace na dřevěném rameni zvonu a datace na zdobném kování ramena zvonu. Zvon je přesně datován 1755, ovšem rameno má na sobě dataci psanou bílou linkou 1796, naopak kování je datováno 17..2, kde třetí číslice je poškozena kulkou ze střelné zbraně. Je tedy patrné, že součásti zvonu byly posbírány z předešlých zvonů zabavených při válečných sběrech. Kdy ovšem k tomu došlo, či z jakého zvonu tyto části pocházejí, nelze již zjistit. Víme však,

že při provádění evidence odvlečených zvonů v roce 1950 jsou uvedeny tyto zvony – z farního kostela Nejsvětější Trojice v Javorníku: P. M. Pomocná (průměr 104 cm, váha 640 kg); Sv. Josef (80 cm, 310 kg); Sv. Barbora (66 cm, 175 kg). K filiálnímu kostelu sv. Kříže v Javorníku patřily zvony: Sv. Kříž (60 cm, 125 kg); Sv. Rochus (50 cm, 82 kg). Výška všech uvedených zvonů však není známa.

A i když zvuk zvonu ze Zálesí již nezní krajinou, mohou se návštěvníci muzea v Javorníku pokochat alespoň jeho krásou.

Milan Rychlý

LITERATURA

MLČÁK, L.: *Zvony na Šumpersku a Jeseníku*. Olomouc 2004, s. 37.

Lázeňské prameny očima geologa

Priessnitzovy lázně leží na svazích Studničního vrchu, dva kilometry od města Jeseníku. Studniční vrch se svou výškou 992 m n.m. je nejvyšším vrcholem Sokolího hřbetu, který je součástí Rychlebských hor. Od hlavního hřebene jej dělí sedlo Na Pomezí, jímž prochází jeden z nejdůležitějších jeseníckých zlomů, tzv. sudetský.

Po stránce geologické se oblast Studničního vrchu v současnosti řadí k vrbenské skupině. Jeho stavba je velmi pestrá, částečně ještě ovlivněná nedalekým žulovským plutonem, který sem zasahuje především drobnými tělesy dioritů, biotitických granitů až granodioritů a žilami pegmatitů. Ve složení hornin převládají na západních a jižních svazích biotitické a kvarcitické ruly až migmatity, kvarcity, konglomeráty a biotitické svory s granátem. Směrem na severovýchod k nim přibývají amfibolity a kalcitické a pyroxenické erlany až mramory. Studniční vrch a přilehlá oblast je postižena složitou tektonikou ssv.-jjz. a vjv.-zsz. směru, ovlivněnou blízkostí dvou důležitých zlomů, sudetského zlomu sz.-jv. směru a zlomu Červenohorského sedla sv.-jz.

směru. Složitá tektonická a geologická stavba má za následek neobvyklý výskyt pramenů. Ze země zde vyvěrá 60 registrovaných a pojmenovaných pramenů se studenou vodou, které jsou kombinací suťových a puklinových pramenů.¹ Složením jsou to vápenato-uhličitanové studené vody prostého typu Ca-HCO₃, stejně jako běžná pitná voda. Obsah minerálů v nich nedosahuje ani 1 g/l¹. U některých pramenů byla naměřena lehce zvýšená radioaktivita (56 až 222 Bq/l) způsobená radonem, který sem proniká hlubokými zlomy sudetského zlomového systému. Voda Jitřního pramene má díky radonu léčivé účinky a lékaři ji doporučují k pitným kúram.²

Historie lázní sahá do roku 1822, kdy zde Vincenz Priessnitz vsadil na léčebné schopnosti „obyčejné vody“ odpozorované z přírody a založil zde první vodoléčebný ústav na světě. V čase největšího rozkvětu vodoléčebného ústavu vznikl v okolí dnešních lázní specifický fenomén - „kult pramenů“. Módu stavby pramenů jako pomníčků zřejmě odstartovalo poděkování Priessnitzovi, které nechal roku 1836 vytesat francouzský baron

Alfred de Chabot do skalního masivu Hydro-patických skal. Nápis se nezachoval a zmizela i deska, která ho připomínala. Zachovaly se však prameny s pomníčky na znak vděčnosti „obyčejné“ vodě za její léčebné účinky. Prvním byl Vídeňský pramen postavený neznámým donátorem již v roce 1840 na dnešní Stezce živé vody západně od vrcholu Studničního vrchu. Po něm vznikaly další. Každý nález nového pramínku nebo stavba nového pramene byly pro lázeňskou společnost důvodem k oslavám. Odhalování bylo doprovázeno velkou slavností za doprovodu lázeňské hudby. Mnozí lázeňští hosté si pokládali za čest nejen takovou stavbu financovat, ale osobně se na ní podílet. Jen na Studničním vrchu se dodnes eviduje kolem osmdesáti drobných staveb - pramenů, pomníčků, vyhlídek, památných skal a slavnostních křížů.³

Zpočátku byla většina pomníčků stavěna z místního materiálu a dozdobena většinou jen mramorovým detailem. Na stavby se nejvíce používaly kvarcity, migmatity, rula, amfibolit, masivnější druhy pegmatitů i masivní žilný křemen. Kameny se sbíraly z okolních svahových sutí a přitesaly do požadovaného tvaru, nebo se použil kámen vytěžený z lůmků v blízkém okolí staveb.

Při pozdější renovaci pramenů se používala zejména slezská žula (přesněji biotitický granit až granodiorit, méně křemenný diorit) z nedalekého Žulovska, kde se od poloviny 19. století již těžilo ve stovkách lomů a tak je poměrně obtížné zdroj kamene blíže identifikovat. Množství mramorových prvků na pomníčcích a drobných staveb evokuje možnost dovozu materiálu z nepřilíš vzdálených mramorových nalezišť, která se později stala tradičními místy zpracování mramoru jako dekoračního kamene.

Těžba vápenců v oblasti na sever od hlavního jesenického hřebene se písemně zmiňuje již od 16. století. Zdokumentováno je zejména pálení vápna, ale staré náhrobní desky, sochy svatých, portály, schody, ostění a další ozdob-

né prvky na kostelech i světských stavbách napovídají, že zde již musely pracovat také kamenické dílny. O těžbě samotné se mnoho záznamů nedochovalo. Limitujícím faktorem těžby až do postavení železničních tratí byla doprava.

V relativně nevelké vzdálenosti od Priessnitzových lázní v oblasti mezi Supíkovcemi a dnešními Slawniowicemi v Polsku se dodnes těží bílý mramor, známý jako „slezská carrara“. Mramor z této oblasti je obvykle hrubozrnnější a jeho případné šedavé, hnědé nebo narůžovělé zbarvení je způsobeno jemně rozptýlenou slídou flogopitem. Zbarvený mramor byl prodáván pod názvem „fantastico“. Kolem roku 1848 v Supíkovcích vznikla firma Hillebrand & Co, která se již specializovala na těžbu mramoru jako dekoračního kamene. V průběhu dalších let zde pracovalo několik desítek kamenických dílen.

Další centrum těžby mramoru bylo v Horní a Dolní Lipové. Dnes již zaniklé lůmky na bílý a šedě proužkovaný, neboli fládrovaný „slezský“ mramor, zbarvený grafitem, těžily jednak v samotné obci a jejím okolí, jednak na vrchu Smrčnick, kde dnes těží fa Omya vysokoprocentní vápence používané jako plnivo do léků, barev nebo potravin. Začátky rozvoje kamenoprůmyslu se částečně překrývají s módou stavby pramenů a možno tedy předpokládat, že se podílely na rozvoji kamenického řemesla ve zdejších kraji.⁴

V následujícím přehledu bylo vybráno několik pramenů, u nichž se pokusím charakterizovat použitý materiál. Označit lze pouze oblastí původu. Přesnou lokalitu by bylo možné uvést jen v případě dochovaných záznamů z doby výstavby. U méně běžných materiálů by bylo nutné porovnávat použitou horninu s předpokládaným zdrojem ve výbrusech nebo v chemických analýzách. Protože předkládaný článek není odbornou studií, spokojíme se jen s vizuální podobností, kterou si každý návštěvník může sám ověřit.

U starších pramenů není použití ozdobných prvků nijak velkorysé. Obvykle byly vystavěny z místního kamene a jen tabulka s označením pramene a někdy i nádržka na vodu bývaly zhotoveny z mramoru. Tyto stavby jsou obvyklé zejména v odlehlejších částech, kde byly potíže s dopravením větších kusů kamene na místo. Ke zhotovení samotného pramene nebo i podpůrné zídky pod svahem se využilo kamenů vybraných ze svahových sutí nebo materiálu z místních lůmků.

Příkladem může být **pramen Šárka** vystavěný v roce 1846 u jedné z mnoha přírodních sprch pod jménem Damen-Quelle. Pramen stojí 50 m západně od horního vyústění Nassavské stezky, obnovené v roce 2013 Hnutím Brontosaurus a Lesy ČR. Do zídky z lomového kamene, v jehož materiálu pře-

važuje migmatit, je vsazena původní deska z bílého mramoru se zlatým nápisem. Pod ní je výpust' vody, která padá do mramorové nádržky. Na nádržce možno dokumentovat působení „hladové“ slabě mineralizované vody, která nádržku pomalu rozpouští.

Také **Priessnitzův pramen**, stojící v místě mohly na památku události z třicetileté války, je vystavěn převážně z kvarcitu, který se v okolí pramene hojně vyskytuje v sutích i ve výchozech. Podle dobových fotografií bývala kdysi na vrcholu pyramidy číše obtočená hadem. Z fotografie nelze odhadnout, z jakého byla materiálu, pravděpodobně se jednalo o uměleckou litinu. Starší mramorová tabule je dnes umístěna z levé strany pomníku. Na čelní straně je nová deska ze žuly, připomínající rekonstrukci památníku v roce 1999. Dřevěná soška víly, umístěná nad podpůrnou

Pramen Šárka, stav 2013 (foto autorka)

zídka v lese, je připomínkou oné události z třicetileté války, kdy zde došlo ke krvavé potyčce mezi družinou jednoho z Priessnitzových předků a švédskými žoldnéři, kteří mu unesli dceru. Otec dívky a většina jeho věrných padli a dívka si v zoufalství sama vzala život. Podle pověsti tenkrát z pramene vystoupila víla, smísila krev s pramenitou vodou a předpověděla slávu rodu Priessnitzů. Pomník nechal vystavět sám Vincenz Priessnitz v roce 1842 ke 200. výročí této události jako poděkování za vyplnění věštby.

Večerní pramen má poněkud bohatší výzdobu než většina pramenů v okolí. Na dvou žulových blocích propojených zídka a vestavěných do odpočívadla ve tvaru otevřeného srdce je umístěna půvabná mramorová kašna. Do horní části kašny je vložena kruhová deska s letopočtem poslední rekonstrukce (1901) z velmi jemnozrnného mramoru. Podobný mramor se v minulosti těžil v lomech na Pomezí. Nelze vyloučit ani to, že se může jednat o originální italskou carraru, jak se domnívá J. Hauk.⁵ Dnes je odpočívadlo doplněno o lavičku s krásnou dřevorezbou.

Jeden z nejproslulejších pramenů - **Jitřní pramen**,⁶ s původním názvem Böhmische Quelle, má naproti tomu značně modernější habitus. Způsobil to příval vod za jarního tání v roce 1961. Následně byl pramen nově vystavěn z masivních kvádrů granitoidních hornin ze Žulovska. Ze slezské žuly je také šikmá stříška. Do zdi s výpustí vody jsou vsazeny mramorové tabulky s daty založení pramene v roce 1842, rekonstrukce v roce 1961 a mramorová kašna ze světle šedého mramoru, který pravděpodobně pochází ze Supíkovíc.

Pramen byl po roce 1945 paradoxně překřtěn v rámci odstraňování všech německých názvů v národním registru pramenů a studánek je veden jako radioaktivní pramen.⁷

Jedním z prvních pomníků provedených pouze z mramoru byl zřejmě **Žofin pramen**,

darovaný maďarskými pacienty Priessnitzově dceři Sofii již v roce 1846 poté, co byla zasnoubena s uherským šlechticem Josefem Ujházym. Na podstavci ze žuly stojí pomníček z bílého mramoru se stylizovaným čtyřlístkem, z něhož vytéká voda do krásně zdobené mramorové nádržky ve tvaru mušle, dnes bohužel poničené vandaly. Mramor byl pravděpodobně vytěžen v Supíkovících,⁸ ale s přihlédnutím k historii a datu vzniku pomníku nelze vyloučit ani import mramoru či hoto- vých částí pomníku z Rakouska nebo Itálie. Na vrcholu má dnes pramen umístěnou nepůvodní vázu z šedého hrubozrnného proužkovaného mramoru, pravděpodobně z Horní Lipové. Původní váza z umělecké litiny je součástí sbírek Vlastivědného muzea Jesenicka.⁹

Nedaleký **Slovanský pramen**, někdejší Silber-Quelle, byl naproti tomu dosti nešťastně zrekonstruován za použití desky z umělého kamene na bázi betonu s vsazenou unifikovanou mramorovou tabulkou se znakem lázní. Pouze nádržka je poskládaná ze žulových kvádrů. Snad se jednoho dne i on dožije pěkného pomníčku, jak je znám z dobových ilustrací.

Po Priessnitzově smrti se na přání vdovy Žofie Priessnitzové ujal vedení vodoléčebného ústavu lékař Josef Schindler, který stál v jeho čele celých 38 let. Tou dobou začaly vznikat i velkorysejší pomníky, často šlo o krásná sochařská díla. Rodina Schindlerů vlastnila lomy na mramor, kamenickou dílnu a statek ve Velkých Kuněticích.¹⁰ Zde, v kamenické dílně Schindler a syn, vznikl v letech 1889–1890 i **Rumunský pramen**, dar rumunského krále Carola I., který navrhl a vytvořil ředitel Zemské odborné školy na zpracování mramoru v Supíkovících Eduard Zelenka. Dnes patří mezi nejkrásnější a nej- cennější lázeňské prameny. Podobný rukopis nese také dnešní **Géniův pramen**, zhotovený roku 1899 stejnou kamenickou firmou. Původně stával v zahradě jejich rodinného statku. Při příležitosti 200. výročí narození

V. Priessnitze byl zásluhou majitele penzionu Gräfenberg restaurován a převezen na své současné místo u cesty do jesenických lázní.

Velice zajímavý je *Polský pramen*, který se v roce 2005 opět vrátil na své původní místo. Pomník je postaven na zídce z místního kamene, v níž převažují migmatity. Už na pohled je zhotoven z odlišného mramoru než většina ostatních pramenů. Nejvíc připomíná Polský pomník na promenádě, o němž se zmíním dále. Tím materiálem je narůžovělý mramor se šupinkami flogopitu, který nápadně připomíná mramor, kdysi těžенý ve Velkých Kuněticích pod názvem „fantastico“. V rámečku, vystupujícím jako reliéf, je vyobrazena Matka Boží Čenstochovská. V horním oblouku pomníku je šesticípá hvězda. Zlacení pravděpodobně obsahuje bronz, který kontaminuje mramor do zelena. Samotný vznik pramene v roce 1869 připomíná těžkou dobu pro Polsko, kdy jako stát zaniklo a bylo rozporcováno mezi Rusko, Rakousko a Prusko. Poláci využívali Priessnitzovy lázně nejen k léčbě svých neduhů, ale také k vzájemným setkáváním.¹¹ Je tedy pravděpodobné, že i mramor na pomník byl dopraven z polského z území. V úvahu přicházejí dvě místa – pokračování ložiska mramorů mezi Supíkovcemi a Slawniowicemi na dnešním polském území, nebo ložisko velmi podobných mramorů v Kladsku na hoře Krzyżniku u vsi Stronie Śląskie, kde se mramor těžil již od roku 1832 pod názvem „mariana“.¹²

Na lázeňské promenádě nedaleko Priessnitzova mauzolea najdeme *Polský pomník* zhotovený Poláky pravděpodobně roku 1894. Má tvar trojbokého kuželovitého monolitu s bronzovou orlicí na vrcholu. Vytesán je z proužkovaného mramoru ve třech odstínech, z bílého, růžového a hnědého mramoru. Dle J. Hauka je tento pomník zhotoven z bílé a růžové mariany a z hnědavého mramoru vytěženého v Kladsku.¹³

Bez geologických zvláštností se neobejde ani nejznámější z pramenů – *Český*

pomník, dílo sochaře Josefa Václava Myslbeka.¹⁴ Výjimečný je nejen dokonalostí svého provedení, ale také propojením tří částí s použitím různých druhů kamene. Spodní část je žulová s osazenou mramorovou kašnou ze Schindlerova lomu ve Velkých Kuněticích, s bronzovou bustou V. Priessnitze a s chrličem na vodu ve tvaru lví hlavy. Na ní je na bohatě zdobeném podstavci z hořického pískovce umístěna bronzová socha Hygie. Je to zřejmě jediné použití hořického pískovce v lázeňském areálu a zároveň i jediné dochované Myslbekovo dílo ve Slezsku.

Při procházce promenádou nelze vynechat *mauzoleum rodiny Priessnitzů* - neogotickou hrobku s věžičkou a zvonící postavenou v roce 1853.¹⁶ Ke vchodu do hrobky vystoupáme po žulovém schodišti. Žula, přesněji biotitický granit, tvoří i nosné pilíře hrobky. Portál a všechny ozdobné prvky včetně vrcholové věžičky a chrličů ve tvaru lvic byly zhotoveny z bílého mramoru. Zdi byly obloženy materiálem vytěženým v širším okolí. A právě zde se

Polský pramen, stav 2013 (foto autorka)

setkáme s další zvláštností. Kromě mramorových, kvarcitových a rulových kamenů byly použity také obkladové desky z dvouslídneho granátnického svoru s almandiny, velkými až 8 mm. Svor byl pravděpodobně vytěžen v lomu pod Zlatým chludem. Použití svorů není běžné, protože poměrně lehce zvětrávají a stavitelé se jim spíše vyhýbají.

Na závěr lze říct, že většina materiálu, z něhož jsou zhotoveny prameny a pomníč-

ky, pochází buď přímo z jejich okolí, nebo z nepřilíh vzdálených žulových a mramorových nalezišť. U mramorů však nelze jednoznačně vyloučit ani import. Složení i geneze mramorů na všech evropských nalezištích je totiž přibližně stejná a jednoznačně rozlišit je možné jen mramory s charakteristickou kresbou nebo příměsí. Poslední slovo mají tedy historické údaje, bez jejichž studia se často neobejde ani geologie.

Viera Večeřová

POZNÁMKY

1. Suťový pramen je pramen vyvěrající ze sutí a jiných svahových uloženin, zvláště na úpatí svahu nebo v místě zmírnění svahu. Tyto prameny nebývají trvalé, v době sucha zanikají a v obdobích vydatných srážek se jejich vývěry mohou přesunout do vyšších částí svahu. Puklinový pramen vyvěrá po puklině nepropustných hornin, jsou stálejší a mohou být dotovány i vodou s hlubším oběhem.
2. Kolektiv autorů (1999): *Vysvětlivky k souboru geologických a ekologických účelových map přírodních zdrojů 1:50000*, list 14-22 Jeseník. Český geologický ústav, Praha, s. 7-10, 46-51.
3. ABT, Lukáš (2007): *Atlas jeseníckých pramenů a jiných drobných památek*. Hnutí Brontosaurus Jeseníky, Jeseník; ze starší literatury viz MAZURA, V. - LATNER, J., (1999): *Průvodce po Čechách, Moravě a Slezsku. Lázně Jeseník: Prameny a pomníčky*. Soukup a David, Praha; NĚMČÍK, L: *Národní registr pramenů a studánek*. <http://www.estudanky.eu/studanky-okres-JE-cislo-strana-1>. (31. 10. 2013, 20:29) - záznamy 252, 255, 257, 261, 263, 265, 268, 270, 276.
4. VEČEŘOVÁ, V. (1994): *Po stopách hornické slávy Jesenícka (11)*. Jesenícký týdeník, 19. 5. 1994.
5. ABT, Lukáš (2007): *Atlas...*, opak. cit., s. 71; NĚMČÍK, L: *Národní registr...*, opak. cit.
6. O vybudování Jitřního pramene se zasloužili hrabě Karel Nostic s manželkou a dcerou Luisou, hrabě Thun-Hohenstein s manželkou a důlní podnikatelé hrabata Vilém a Vladimír Mitrovští, kteří se tou dobou léčili u Vincenze Priessnitzze.
7. NĚMČÍK, L: *Národní registr...*, opak. cit.
8. GROWKA, K. - HAUK, J. (2002): *Polské pomníky a prameny na Gräfenberku*. Mikroregion Jesenícko, 7-8/2002, s. 36-39; <http://www.sneznik.cz/cs/sneznik-z-polska/dalsi-turisticke-cile-zajimavosti/doly-lomy-stoly/kamieniolomy-marmuru-krzyznik/>.
9. ABT, Lukáš (2007): *Atlas...*, opak. cit., s. 39.
10. SCHREIBEROVI, Alena a František - MAZURA, Vitězslav (2000): *Josef Schindler, zastávce priessnitzovské vodoléčby (1814-1890)*, VMJ, Jeseník, s. 23-24.
11. GROWKA, K. - HAUK, J. (2002): *Polské...*, opak. cit.; KINCEL, Ryszard (2003): *Polští návštěvníci Jeseníků a lázní Gräfenberk v 19. století*. Jesenícko. Vlastivědný sborník, sv. 4, Jeseník, s. 5-17.
12. Obchodní název „mariana“ je pojmenován podle majitelky okolních panství princezny Marianny Oranžské, která se dnes v Polsku těší stejné oblibě, jako v Rakousku císařovna Alžběta zv. Sissi, viz MAZURSKI, Krzysztof R. (2000): *Miłość i dramaty królowny Marianny*. Sudety, Wrocław.
13. GROWKA, K. - HAUK, J. (2002): *Polské...*, opak. cit.
14. ABT, Lukáš (2007): *Atlas...*, opak. cit., s. 26-28; <http://jesenik.org/zajimavosti-pamatky/k3300-pomnik/8508-cesky-pomnik-v-p-hygie.html> (30. 10. 2013, 17:30)
15. TINZOVÁ, Bohumila (2003): *Ke 150. výročí stavby Priessnitzova mauzolea*. Jeseník, město a lázně, č. 10, s. 21-22; <http://www.turistika.cz/mista/lazne-jesenik-kaple-s-mauzoleem-vincenze-priessnitzze> (30. 10. 2013, 19:20).

Kronika

Státní okresní archiv Jeseník v roce 2013

Rok 2013 byl pro Státní okresní archiv rokem oslavy 60. výročí založení původního okresního archivu v Jeseníku. Jistě, na oslavu kulatin také došlo, ale slavili jsme především usilovnou prací. Stěžejním celoročním úkolem všech odborných zaměstnanců archivu bylo totiž dokončení generální inventury 2012–2013. Fyzická GI byla provedena včetně nové lokace souborů, překartonování některých fondů, očisty a ochrany archiválií proti plísním, štítkování a soupisu nezpracovaných částí velkých souborů, tj. dodatků a přírůstků. Práci ztížila ještě změna metodiky vykazování jednotlivých typů archiválií, což jednoduše řečeno znamená, že nová GI, resp. její výsledky, jsou prakticky počátkem nové evidence Národního archivního dědictví. Celkem jsme tomuto úkolu věnovali ve čtyřech lidech 493 dnů, elektronická editace zaměstnala kolegyni Mgr. Janu Hradilovou na dalších 86 dnů. Zkontrolováno bylo celkem 745 archivních souborů o celkové metrāži 1.313 bm a provedeno 782 vnitřních změn. Z toho 735 archivních souborů je uloženo v SOkA a představuje k 31. 12. 2013 celkem 1.303 bm archiválií. Zbývajících 10 souborů archiv pouze eviduje a jsou uloženy ve Vlastivědném muzeu Jesenicka, ty mají rozsah 10,56 bm. V důsledku revize stavu archivních souborů a pomůcek došlo ke snížení zpracovanosti archivního materiálu: nezpracovaná metrāž činí nyní 671,88 bm, což je 51,56 % všeho materiálu v SOkA (v r. 2012 to bylo 491,42 bm, 39,51%), zpracovaných archiválií spravujeme nyní 631,04 bm, tj. 48,43 % (2012 to bylo 752,3 bm, 60,48 %). Inventarizovaný materiál z toho činí 595,06 bm, tj. 45,67 % (2012 to bylo 651,07 bm, tj. 52,34 bm z celkové metrāže). Důvodem této velké změny bylo důsledné zrušení všech již metodicky či prakticky nevyhovujících archivních pomůcek mnoha fondů, jichž zůstalo pouze 211 (2012 jich bylo 261).

GI znamenala velké fyzické i psychické vypětí archivářů, kteří mimo ni museli splnit řadu dalších, běžných i mimořádných úkolů. Než zaznamenáme výsledky běžných oblastí práce archivu, je třeba zmínit ještě další velkou časovou zátěž: přípravu velkoplošné digitalizace archiválií majících vztah k evidenci obyvatel. Digitalizováno bylo v r. 2013 celkem 232 evidenčních jednotek (168 knih, 4 indexy, 46 kartonů a 14 fascikulů) sčítacích operátů a evidenčních knih obyvatel. Všechny tyto digitalizované archiválie se v průběhu roku objeví v archivním wademecu na webových stránkách www.archives.cz, které jsou čím dál více badatelsky využívány. Kromě této plošné digitalizace bylo dále digitalizováno vlastními silami celkem 207 evidenčních jednotek, především obecních a farních kronik a archiválií pro publikační a výstavní účely. Zásahu na tom má především kolegyně Hana Nawarová.

Těmito úkoly byla ovlivněna ostatní práce archivu. Šlo především o oblast zpřístupňování archivních souborů formou inventarizace, v níž byly práce prakticky zastaveny. Také oblast předarchivního dohledu, skartačních řízení a přebírání archiválií doznala v loňském roce značného omezení. Archivní inspektoři provedli 32 skartačních řízení u veřejnoprávních i soukromoprávních subjektů. Přírůstků bylo podstatně méně než v předcházejících letech: 8 ze skartačních řízení a mimo ně byly v SOkA uloženy dva nové fondy jako depozita jiného

subjektu (církvní fondy). Přejímání archiválií darem či koupí bylo zcela přesunuto na rok 2014, aby nedošlo ke zkreslení výsledků GI. Mj. bude v r. 2014 zapsán do evidence loňský největší přírůstek - archiválie, knihy a časopisy získané darem od spolku Heimatbund Weidenau-Gross Krosse ze zrušeného vlastivědného muzea v Neuburgu an der Donau. Archiv byl tímto darem obohacen především o osobní fondy německých vlastivědných pracovníků před rokem 1945 a sbírkou cenných fotografií z různých lokalit okresu. Nezanedbatelnou částí dovezeného materiálu je regionální literatura a tisk, které se stanou součástí archivní knihovny. Metodické dohlídky proběhly pouze dvě, konzultováno bylo devět spisových a skartačních řádů různých institucí a úřadů.

Služba badatelům patří k základním oblastem práce archivu. Rok 2013 byl v badatelně provázen omezením její činnosti po celý rok na pondělí a středu od 8,00 do 17,00 hodin, v měsících červenec až září byla dokonce uzavřena. Tím došlo k poklesu počtu badatelů oproti roku 2012 z 81 (z toho 10 cizinců) na 70 (2 cizinci). Ještě markantnější byl pokles badatelských návštěv ze 170 v r. 2012 na 112 v loňském roce. Potěšitelný je ale stále narůstající zájem vysokoškolských studentů o studium témat z historie Jesenicka. Archivní knihovna sloužící k prezenčnímu studiu badatelů se rozrostla o 241 nových záznamů na celkem 10.559 přír. čísel + 1635 přír. čísel v tzv. Zuberově knihovně. V bibliografii článků o Jesenicku přibývalo 1.168 nových záznamů; celkem je již v elektronické databázi 13.225 záznamů.

Počet žádostí o rešerše pro úřední potřebu se vloni zastavil na 72, z toho 18 rešerší bylo pořízeno pro účely církevních restitucí. Kromě toho vyřídili archiváři 15 rešerší pro soukromé badatele tuzemské i zahraniční. V roce 2013 bylo zaevidováno 79 zapůjčených evidenčních jednotek jiným subjektům.

Výstavní a přednáškovou činnost kupodivu velké úkoly minulého roku příliš nepoznamenaly. Velkou autorskou výstavu jsme sice neinstalovali, ale v archivu proběhly dvě menší příležitostné výstavy a na dalších šesti jsme se podíleli. Nejvýznamnějšími z nich byly výstava ve VMJ *Dějiny středního školství na Jesenicku - 100 let jesenického gymnázia* konaná v rámci XIII. svatováclavského setkání a třetí část výstavního projektu Slezského zemského muzea Opava *Znamení vertikál. Církevní život českého Slezska od středověku po 1. světovou válku*. Odborní pracovníci se zhostili čtyř přednášek pro veřejnost. Jednou z nich bylo připomenutí šedesátileté historie jesenického archivu, uskutečněné v rámci Mezinárodního dne archivů dne 10. 6. 2013 za početné účasti spolupracovníků a příznivců archivu.

Velkým tématem roku 2013 v Jeseníku byla oslava 100. výročí založení zdejšího gymnázia, jež byla věleněna do XIII. ročníku svatováclavského setkání ve dnech 27.- 28. září. Kromě podílu archivu na těchto tradičních výstupech setkání bych zde chtěla připomenout aktivní účast archivářů na doprovodných akcích celých oslav.

Podobně tomu bylo s publikační činností archivu i archivářů samotných. Kromě autorského podílu na obou tradičních sbornících čítá bibliografie jesenických archivářů v r. 2013 na 59 článků včetně jejich autorské účasti na publikacích vydaných jinými subjekty. Stále populárnější jsou seriály s historickou tematikou uveřejňované v kulturním zpravodaji Jeseník, město a lázně. Vloni se jich zhostily kolegyně Jana Hradilová a Michaela Neubauerová. Zmínit je zde třeba také obětavou redakční činností kolegy Květoslava Growky, mimo úkolů v loňském roce zvládl redakci obou sborníků archivem spoluvydávaných, za což má nejen náš dík, ale i obdiv.

Dvanáct položek v oblasti spolupráce s médii svědčí o nárůstu zájmu tisku, rozhlasu i televize o Jesenicko a jeho historii, což je jistě velmi potěšitelné. Oproti roku 2012 jde o téměř

dvojnásobek archiváři natočených relací či přímých vstupů k nejrůznějším tématům. Stoupající tendenci mají také žádosti různých institucí a úřadů o spolupráci archivu na projektech či akcích s historickou tematikou, většinou formou vyhledání podkladů - vloni jsme se takto zapojili do osmnácti takových projektů. I tyto aktivity svědčí o důvěře, s níž se pořadatelé obrací na archiváře jako odborníky na historii Jesenicka.

Na straně jedné rok pro archiv výroční, na straně druhé rok plný mnohdy hektické práce na splnění všech úkolů. Ráda tedy plním svou povinnost poděkovat kolegům za velký kus práce s vírou, že rok 2013 přežili fyzicky i psychicky ve zdraví a že si zachovali elán i síly k plnění úkolů nových v r. 2014.

Všem našim spolupracovníkům z institucí, sdružení i jednotlivcům chci taktéž poděkovat za přízeň s tím, že se těšíme na další spolupráci.

Mgr. Bohumila Tinzová, ředitelka SOkA Jeseník

Rok 2013 ve Vlastivědném muzeu Jesenicka

Zásadní událostí Vlastivědného muzea Jesenicka mělo být v roce 2013 otevření nové stálé expozice věnované geomorfologickému vývoji Jesenicka s názvem *Spirála času Země*, jež je investiční akcí Olomouckého kraje ve výši cca 7 miliónů Kč, a dále otevření obnovené expozice živé přírody Jesenicka po stěhování do Rytířského sálu.

Zhotovitelem Spirály času Země byla na základě výběrového řízení Olomouckého kraje určena firma s nejnižší cenou – HORSTAV Olomouc spol. s.r.o. Otevření expozice bylo plánováno na 18. 6. 2013, avšak k otevření nedošlo ani k 31. 12. 2013. Firma HORSTAV Olomouc spol. s r.o. ve výběrovém řízení klamala zadavatele uvedením referencí na firmu Revyko, jež dále se stavbou nesouvisela. HORSTAV Olomouc spol. s.r.o. začal pracovat se čtyřměsíčním zpožděním po předání stavby a poškodil Vlastivědné muzeum Jesenicka nedostatkem zkušeností vedoucích k tomu, že ani dne 14. 2. 2014 expozice Spirála času Země není funkční a vedení Vlastivědného muzea Jesenicka ji společně se zástupcem investora a architektkou odmítlo převzít.

Vlastivědnému muzeu Jesenicka vznikla škoda nemajetková a dále finanční v řádech statisíců korun jako odraz poklesu návštěvnosti, ale také zbytečně vynaložených nákladů na propagaci prostřednictvím inzerce, billboardu, plakátů, letáků, pozvánek, úhrad za výlep plakátů, úhradu honoráře za mediální tvář expozice aj.

Nutno říci, že Vlastivědné muzeum Jesenicka předešlo vytvoření záporného hospodářského výsledku tím, že v průběhu roku 2013 požádalo zřizovatele o přesun prostředků ze mzdových fondů a dále z investičního fondu do části provozní tak, aby krylo ztráty a jak již bylo zmíněno, dále muzeum řešilo ztráty prostřednictvím fondu rezerv. Prostředky shromážděné činností na další rozvoj organizace tak posloužily v této fázi na krytí ztrát za neotevřenou expozici Spirála času Země a ztrát vzniklých časovou prodlevou při otevření stálé expozice živé přírody, rovněž díky průtahům firmy HORSTAV Olomouc spol. s.r.o.

Nestandardní situace kolem budování nové expozice by se těžko opakovala v soukromém sektoru a je demotivací pro další práci pro zúčastněné. Vedení Vlastivědného muzea Jesenicka počítalo s přihlášením další interaktivní a nadčasové expozice s řadou moderních audiovizuálních prvků, modelů geologických jevů, videomappingu aj. do národní soutěže muzeí Gloria musaealis 2014, nicméně to díky nefunkčnosti expozice, bohužel, nešlo.

O to víc těší úspěchy, kterých stále dosahuje stálá *expozice Čarodějnických procesů na Jesenicku v 17. stolení* otevřená v roce 2012. Po 2. místě v národní soutěži muzeí Gloria musaealis v kategorii výstava v roce 2012 získala v roce 2013 Cenu veřejnosti Olomouckého kraje, kterou ředitelka Vlastivědného muzea Jesenicka převzala 10. 4. 2013 v Olomouckém divadle, a dále ředitelka Vlastivědného muzea Jesenicka získala v roce 2013 čestné uznání v rámci Cen Rudolfa Eitelbergera udělovaných občanským sdružením Za krásnou Olomouc za prostor, jenž při vedení svěřené instituce poskytuje kvalitní architekturu. Tímtož sdružením je zároveň oceněn projekt expozice Čarodějnických procesů na Jesenicku v 17. století Ing. arch. Lachmanové. Stálá expozice *Archeologie a historie Jesenicka*, která byla slavnostně otevřena 10. 5. 2010, stále patří k oblíbeným výstavám mezi návštěvníky Vodní tvrze a turisty pro svou přehlednou formu a uspořádanost informací a sbírkových předmětů a zajímavý design. V souvislosti se stěhováním *expozice biologie* do Rytířského sálu došlo k její obnově a obohacení o nové texty, fotografie, herbáře, dravce v letu, ale také počítač s dotykovým monitorem, který návštěvníkům nabízí odborné texty, dovednostní kvízy.

Návštěvnost Vlastivědného muzea Jesenicka zaznamenala pokles právě díky uzavřené expozici *Spirála času Země* také díky půlroční uzávěře expozice biologie z důvodu stěhování a díky dočasnému úbytku prostor pro krátkodobé výstavy o jeden sál.

Souběžně s nabídkou stálých expozic jsou připravovány krátkodobé výstavy v hlavní výstavní místnosti a v prostorách uvolněných po původní expozici geologie Jesenicka.

Na začátku roku 2013 byla zahájena interaktivní výstava *Prostrč bez dotyku* zapůjčená IQ parkem Liberec. Výstava byla veřejností výborně přijata a hojně navštěvována po celou dobu trvání. Výstava umožnila formou hry lépe porozumět fyzikálním a přírodním jevům a popularizovala poznatky z oblasti vědy a techniky.

Výstava *Chléb náš vezdejší – od zrníčka k bochníku*, zapůjčená z Vlastivědného muzea v Šumperku, byla obohacena o výstavní předměty ze zemědělského družstva v Bělé a výrobky Selské pekárny. Výstava provázela procesem výroby chleba i lidskou prací, která se za ním skrývá. Návštěvníci měli možnost vyzkoušet si např. ruční mlácení cepem.

Na letní prázdniny připravená výstava *Z pohádky do pohádky*, zapůjčená rovněž muzeem v Šumperku, přibližovala pomocí sbírkových předmětů a textů výjevy ze známých pohádek.

V uvolněných prostorách po staré expozici geologie Jesenicka se vedení muzea rozhodlo zřídit výstavní místnost a díky sponzoringu připravili zaměstnanci našeho muzea interaktivní výstavu *IQ herna* pro děti i dospělé, opět s mimořádnou návštěvností. Výstavu navštívilo přes tři tisíce návštěvníků.

Výstava *Narodil se v Betlémě* byla sice otevřena až 26. 11. 2013, nicméně přípravy byly nezbytné již od počátku roku. Náročným se ukázalo dodržení rozpočtu na výstavu. Spolupráce s vypůjčující institucí Muzeem Vysočiny Jihlava totiž zahrnovala mimo výpůjčku také instalaci a deinstalaci velkolepých scén vysočanských betlémů, která předpokládala proplacení cestovních výloh, stravného a nocležného. Ačkoli byla výstava otevřena něco málo přes měsíc, překvapila vysoká návštěvnost (1116 osob). Jedním z podstatných důvodů bylo konání muzejního vánočního jarmarku ve dnech 6. a 7. 12. 2013, kdy výstavu navštívilo celkem 306 osob. Mimo betlémy z oblastí Vysočiny, které měly největší úspěch, představila výstava také betlémy z netradičních materiálů, rezbářské umění obecně a lidové zvyky. Návštěvníci,

zejména ti nejmenší, se mohli pobavit i poučit nad postavami spojenými s adventním obdobím, které kurátorka a výtvarnice výstavy ztvárnily v podobě velkých textilních maňásků.

XIII. ročník svatováclavského mezinárodního setkání s tématem Dějiny středního školství na Jesenicku – 100 let jesenického gymnázia byl organizačně v gesci Vlastivědného muzea Jesenicka. (viz samostatný článek). Kromě konference a sborníku příspěvků byla podstatným výstupem muzejní výstava s názvem **Dějiny středního školství na Jesenicku – 100 let jesenického gymnázia**, která byla otevřena vernisáží dne 10. 9. 2013 za účasti 99 návštěvníků.

V roce 2013 se Vlastivědné muzeum Jesenicka zapojilo do oslav **1150. výročí příchodu Konstantina a Metoděje na Velkou Moravu** a oddělení historie připravilo na základě výzkumu v literatuře a pramenech informační panel o historii a významu cyrilometodějské tradice. Panel byl vystaven před vchodem do expozice archeologie a historie Jesenicka po dobu měsíců července a srpna 2013.

Po roční odmlce se díky Vlastivědnému muzeu Jesenicka ve Vodní tvrzi a na Zámeckém náměstí konal již V. ročník **Vánočního jarmarku**, který sloužil především k prezentaci středověkých řemesel, dobové hudby, podpoře činnosti muzea, navození předvánoční atmosféry prostřednictvím živého betlému, stánků s vhodným sortimentem a občerstvením. Vánoční jarmark doprovázela výstava ve Vodní tvrzi Narodil se v Betlémě. Náklady na pořádání Vánočního jarmarku jsou plně hrazeny z dotací, darů, sponzorských příspěvků místních firem a osob ve výši cca 300.000,- Kč. Akce je oblíbenou součástí předvánočního času v Jeseníku, kdy ji v průběhu dvou dnů konání navštívily zhruba 3 tisíce lidí.

Tradičními aktivitami Vlastivědného muzea Jesenicka byly v roce 2013 **přednášky** a exkurze věnované tématům regionální vlastivědy. Milan Rychlý přednášel na téma: Archeologický výzkum zámku Jánský Vrch, Z pavučin našich depozitářů, Církevní památky v Javorníku I., Doba bronzová a Tajemný svět Keltů na Moravě. Mgr. Jarmila Peňázová: Pomocné vědy historické v muzeu, Dějiny středního školství na Jesenicku – 100 let jesenického gymnázia, Archeologie a historie Jesenicka, Osladíme si Vánoce a Narodil se v Betlémě.

Jarní **exkurzi** pro veřejnost po trase Červenohorské sedlo – Vřesová studánka – Točnick – Keprnický potok – Domašov vedl Mgr. Bobek, letní pak po trase Červenohorské sedlo – Výrovka – Malý Jezerník – Švýcárna – Černík – Videlský kříž. RNDr. Viera Večeřová provázela Mineralogickou stezkou, krajem zatopených lomů a skalních míst.

V roce 2013 rovněž podporovaly činnost Vlastivědného muzea Jesenicka místní firmy a fyzické osoby. Hlavním sponzorem jsou firmy CAMPANET a.s., Fenix a Lesy ČR. Dalšími tradičními partnery jsou Řetězárna Česká Ves, Město Jeseník, OMYA CZ, Priessnitzovy léčebné lázně, Mikroregion Jesenicko a desítky dalších místních firem a organizací. I přes závažnou finanční situaci, ve které se Vlastivědné muzeum Jesenicka ocitlo díky firmě HORSTAV Olomouc spol. s r.o., musím konstatovat, že pokles návštěvnosti neměl zásadní dopad na výši příjmů za tržby a drobný prodej a jejich celková výše byla na srovnatelné úrovni s rokem 2012.

Kladné odezvy od návštěvnické veřejnosti i zájem o dosud neotevřenou, ač masivně propagovanou expozici Spirála času Země a další aktivity Vlastivědného muzea Jesenicka jsou i přes zmíněné závažné problémy povzbuzením do další práce muzejníků.

Mgr. Veronika Rybová, ředitelka VMJ

Co přinesl čas

XIII. svatováclavské mezinárodní setkání v Jeseníku

Při výběru tématu XIII. svatováclavského setkání přihlédli pořadatelé k významnému výročí existence jesenického gymnázia a pokusili se splatit dluh dosud málo frekventované oblasti badatelského zájmu – dějinám středního školství na Jesenicku. Jako každý ročník, i tento si kladl za cíl obsáhnout již publikované skutečnosti, přinést nové poznatky a naznačit další cesty budoucího výzkumu. Pojem „střední školství“ nebyl uchopen z hlediska dnešní klasifikace školských zařízení, nýbrž jako „vyšší“, třeba i specializované studium, přesahující povinnou školní docházku. Proto se stala předmětem zájmu nejen zdejší gymnázia, ale zachycena byla například i historie odborných škol. Jakožto živý a proměnlivý organismus respektovala instituce školy vnější podmínky své existence, zároveň však nemohla kráčet dějinami bez reakce na společenský vývoj uvnitř sebe samé. Tak se na rozvoji regionálního školství podepsal vliv správních úřadů i osudy jednotlivců z řad učitelů i žáků.

K hlavním výstupům svatováclavského setkání již tradičně náleží: vlastivědný seminář, vlastivědný sborník a muzejní výstava. V rámci svatováclavských dní proběhlo 28. 9. 2013 v Bílé Vodě také vzpomínkové setkání s odkazem na osud řádových sester, letos v režii starosty obce M. Kociana; a ve dnech 27. a 28. 9. 2013 uspořádalo rozsáhlé oslavy k příležitosti svého 100letého výročí Gymnázium Jeseník.

Vlastivědný seminář se konal v pátek 27. 9. 2013 v Zimní zahradě Priessnitzova sanatoria v Priessnitzových léčebných lázních. Při pořádání svatováclavského setkání se v gesci vždy po roce střídá Vlastivědné muzeum Jesenicka (VMJ) se Státním okresním archivem (SOkA) Jeseník. XIII. ročník vedlo muzeum, úvodního slova se tedy ujala ředitelka VMJ Mgr. Veronika Rybová, kterou vystřídali vedoucí Oddělení kultury Odboru kultury a památkové péče Olomouckého kraje PhDr. Pavel Hamza a místostarosta města Jeseníku Ing. Libor Halas. Moderování vlastní konference zajistili historička VMJ Mgr. Jarmila Peňázová a archivář SOkA Jeseník Mgr. Květoslav Growka. Celkem bylo prezentováno osm referátů, které prošly napříč tématem dějin středního školství místní i mimoregionální povahy. Pozvání z řad zahraničních hostů přijali dva členové Moravskoslezského sudetského horského spolku (MSSGV) z poboček v Mnichově a v Kirchheimu u. Teck. Tlumočení zprostředkovala simultánně Bc. Hana Filipčíková. Seminář zahájil prvním referátem směřujícím příhodně *ad fontes* Dr. Hermann Hauke (MSSGV). Posluchače zaujal odkazem na školní programy jako historický pramen, přičemž se konkrétně věnoval školním ročenkám gymnázia ve Vidnavě. Tento pramen ještě čeká na své podrobnější využití, což dr. Hauke zdůraznil. Střípkem z informací z ročenek jsou také nekrology profesorů, čehož využila ve svém referátu Mgr. Jarmila Peňázová (VMJ). Zabývala se osobností vidnavského profesora a historika Julia Neugebauera. V následujícím referátu Mgr. Michaely Neubauerové (SOkA Jeseník) upoutalo posluchače množství obrazové dokumentace provázející téma pedagogické činnosti Chudých školských sester de Notre Dame v Javorníku a Bílé Vodě. S referátem nadregionálního charakteru vystoupila Mgr. Jarmila Klímová (Muzeum Komenského v Přerově) a představila školní obrazy sloužící jako pomůcky k výuce dějepisu a zajímavosti s nimi spojené. Referát doplňovaly obrazy z období

antiky s důrazem na význam latinského jazyka. Výukou dějepisu na českých školách v období protektorátu se zabývala Mgr. Magdaléna Šustová (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze), která zaujala mj. otázkou, jak přistupovat k restaurování cíleně poničených školních pomůcek nacistické propagandy. Po krátké přestávce zahájil druhý blok referátů pan Herbert Reinelt (MSSGV) se svou zповědí studenta jesenického gymnázia na konci druhé světové války. Osobitý příběh se dotkl nejen přítomných studentů, ale i všech ostatních. Sympatii si vysloužila vyjádřená naděje do budoucna a vřelá přání mladé generaci. Ke školské otázce před i po roce 1945 zejména v králickém regionu přistoupila PhDr. Helena Nosková (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR). Nad útrapami provázejícími politické procesy se studenty v 50. letech mohli ti dnešní a přítomní jen kroutit hlavou. Seminář uzavřela souhrnným referátem k dějinám odborného školství na Jesenicku po druhé světové válce (v obecném duchu i na příkladech konkrétních škol) Mgr. Michaela Kollerová (Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci).

V předstihu se podařilo vydat vlastivědný sborník, který byl na semináři již připravený k rozdávání účastníkům. Sborník je bezplatně šířen také na obce a školy v regionu, zaslán bývá samozřejmě také do jesenické knihovny. Obsahuje jak články, které jsou na semináři prezentovány aktivně, tak i mnohé další. Letos čítá 16 článků na 102 stranách a redaktoři jej obsahově rozdělili do tří částí – Školství do roku 1945, Školství po roce 1945 a Miscellanea. Z referátů, které ještě nebyly zmíněny, lze vyzdvihnout mapování jesenického odborného školství v historii i současnosti.

Dalším podstatným výstupem je muzejní výstava, která bývá otevřena v první polovině září. Letos proběhla vernisáž 10. 9. 2013 za účasti téměř sta návštěvníků. Cílem výstavy se stalo podání souhrnného obrazu dějin jesenického středního školství s náhledem na obecný vývoj výchovy a vzdělání evropské společnosti. Důraz byl kladen na dějiny gymnázií v regionu, zejména pak Gymnázia Jeseník, které letos slavilo sté výročí a mělo na výstavě vlastní koutek. Střední školství má v našem kraji dlouhou tradici, první gymnázium bylo založeno v roce 1727 v Bílé Vodě. Po jeho zániku trvalo přes 40 let, než došlo k založení vidnavského gymnázia (1871), jehož vývoj se zabrzdil po založení gymnázia v Jeseníku (1913) a po vzniku československého státu. V textovém doprovodu výstavy nebylo opomenuto také odborné školství včetně škol pro ženská povolání. Vizuálním základem výstavy se staly samozřejmě trojrozměrné předměty. Návštěvníci se mohli posadit do školních lavic a vstřebat atmosféru školní třídy z přelomu 19. a 20. století. Připraveny byly tematické testiky a kvízy. Kdo chtěl, mohl si vyzkoušet lekci z obchodního krasopisu poloviny minulého století. Ve vitrínách i mimo ně byly prezentovány historické i současné školní pomůcky. K nejzajímavějším patřily pomůcky k výuce přírodovědných či technických předmětů, např. model plic a srdce pocházející z muzea kuriozit v Paříži, modely hospodářských zvířat, historické telegrafní přístroje, modely parních strojů atd. Na stěnách a panelech si mohli návštěvníci prohlédnout historické školní obrazy, stará vysvědčení (mezi nimi nejstarší dochované gymnazijní vysvědčení ve sbírkách Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského v Praze z roku 1794). Z jesenických pokladů byl vystaven výuční list zdejší knihtiskařky Betty Titze (1898). Ke zhlédnutí byly také historické pochvalné listky, rozvrhy hodin, školní brašny a penály, psací potřeby včetně kalamářů a savých papírů atd. Ke kuriozitám náležel písemný trest gymnazijního studenta z roku 1920. Lehkou nadsázku si autoři dovolili také v drobnostech provázejících výstavu, např. zobrazené vtípné poznámky učitelů rošťáckým žákům, cimrmanovská básnička na školní tabuli či všudypřítomné papírové vlašťovky. Mimo předmětů z VMJ, se na výstavě objevily exponáty zapůjčené ze SOkA Jeseník, Gymnázia Jeseník, Muzea Komenského v Přerově, Vlastivědného muzea v Olomouci, Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského v Praze a od soukromých osob.

J. Peňázová

Promluva Mons. Antona Otteho 28. 9. 2013 o svátku sv. Václava*

Je mi ctí, že smím předsedat bohoslužbě k 100. výročí jesenického gymnázia, na němž jsem tři roky studoval a složil maturitu. Je to pro mne příležitost děkovat těm, kteří mi studium na tomto ústavu umožnili, v této době mě vzdělávali a významně ovlivnili můj intelektuální růst. Ze všech bych rád připomenul třídní profesory Bohuslava Fialu a Rostislava Skopala.

Pro naše předky bylo zásadním motivem pro založení gymnázia zřídít dětem našeho chudého regionu místo pro vyšší vzdělávání. Nejprve v Bílé Vodě, pak ve Vidnavě a nakonec zde v Jeseníku. Místo, kde se získávají znalosti, rozvíjejí schopnosti a postoje tak, aby mladí lidé dospívali a dozráli k důstojné a odpovědné lidskosti. Lidskosti orientované k evropskému humanitnímu ideálu, jehož východiskem je člověk, jakožto obraz Boží.

Proto se mi jeví velmi příhodné, že naše jubileum se slaví v den sv. Václava (v Den české státnosti). Svatý Václav, sám vzdělaný kníže v počátcích našich národních dějin, se obzvláště zasloužil o kulturní a náboženské povznesení českých zemí. A slova v modlitbě dnešního svátku: „*žít moudře a spravedlivě usilovat o to, co slouží k nastolení pokoje a přemáhat zlo dobrem*“ dobře vystihují jeden z předních výchovných cílů našeho gymnázia.

Mons. Anton M. Otte (15. 8. 1939 Vidnava) je římskokatolický kněz německé národnosti, od roku 2011 probošt Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Gymnázium v Jeseníku absolvoval v roce 1957.*

100 let dějin zdejšího gymnázia bylo provázeno velmi tragickými obdobími našeho regionu, v nichž se přestalo ctít varování evangelia, které jsme právě slyšeli: „*Co prospěje člověku, kdyby získal celý svět, ale ztratil svou duši*“. Bylo to období, kdy vládla chtivost sobecky ovládat svět, neúcta k duchovním hodnotám, opovrhování Bohem a lidskou důstojností. Na tomto pozadí má naše gymnázium další zadání, a sice vést mládež k vědomí, že: „*hojnost a pokoj naší v zemi vyžaduje i péči o evropskou solidaritu*“. Dobré vztahy k našim sousedům po celé Evropě. V tomto kontextu slavíme naše jubileum ve dnech setkání s našimi partnery z Německa, Polska, Slovenska, Maďarska, Francie a Nizozemí. Živé evropanství je zárukou, že se tragické dějiny našeho regionu nebudou opakovat.

A náš odkaz do druhé

stovky bych formulovat slovy profesora Petra Píthly, kterými uzavřel rozjímání o odkazu sv. Václava: „*žádá od nás, abychom si vážili každý své práce a konali ji dobře, abychom si stejně vážili práce druhých, abychom byli vzdělání a se skutečnou znalostí rozvážně poznávali co je čisté a spravedlivé, abychom toho užili k budování naší společnosti, abychom zkáznili své divergentní zájmy a hledali společný zájem pravého lidství, abychom byli svobodnými, suverénními, věcnými a rozhodnými správci všech statků nám svěřených, abychom v malém i velkém silou paží, ryzostí myšlenek, poctivostí celého srdce chránili a zvelebovali naše dědictví, v pevné naději a očekávání příchodu Božího království.*“

Turistická atrakce Alois Nebel

Jesenicko, potažmo pomezí Slezska a Moravy, získalo novou turistickou atrakci z rodu Járy Cimrmana. Oproti jeho typicky české komičnosti postavené na slovu, jež doznala značné popularity v pojmenování ulic, prezentování fotografií, stavění soch etc., stojí jeho novodobý slezský protějšek nádražák Alois Nebel. Zrodil se jako komiksová figura a ožil jako postava filmová. Jeho další život po životě nezajišťuje oproti Cimrmanovi bezděká lidová akceptace, ale marketinkové kampaně cílené na zatraktivnění jesenických hor pro širší turistickou základnu. Od května 2013 si mohou uživatelé moderních technologií prostřednictvím aplikace určené pro iPhone a telefony s operačním systémem Android projít místa spojená s Aloisem Nebelem. Audio namluvil představitel filmového hrdiny Miroslav Krobot. Aplikace kombinuje obě ztvárnění - literární i filmové a přidává nové příběhy. Navíc funguje především jako průvodce po místech, která jsou spojená s původní předlohou z autorské dílny Jaromíra 99 a Jaroslava Rudiše. Aplikace provede návštěvníky po celých Jeseníkách, konkrétně do jedenácti vybraných míst spojených s různými turistickými zajímavostmi. Ke každému místu se váže příběh Aloise Nebela nebo některého z postav z komiksového románu. V každé lokalitě je krátká trasa od 3 do 10 kilometrů, na níž návštěvník postupně pomocí svého mobilního telefonu sesbírá krátký komiksový příběh složený ze čtyř až pěti políček. Komiks je možné získat jen na určených místech a slouží tedy jako jakási odměna pro ty, kteří do regionu přijedou a jednotlivá místa navštíví.

Nový jízdní řád Českých drah přinesl od prosince 2013 další atrakci – dva rychlíky nesoucí jméno Alois Nebel. Ranní spoj R 1412 na trati Jeseník – Lipová-lázně – Horní Lipová (alias Bílý Potok!) – až Zábřeh na Moravě vyjíždí v 6,52 hod. a vzdálenost 66 km zvládne za 1 hod. a 36 minut (příjezd v 8,28) a zpáteční spoj Zábřeh – Jeseník R 1413 jede v 17,32 a do Jeseníku dorazí v 19,10 hod. Ve vlaku jsou řazeny k sezení pouze vozy 2. třídy a jak podotkl J. Rudiš: *„Jediná škoda, že k němu není připojen jídelák.“* Ano, přejezd horského masivu přes tzv. slezský Semmering patří k mimořádným turistickým zážitkům. Ovšem pro běžného cestujícího nejde v žádném případě o rychlík, ale spíše courák, za což mohou neměnné technické parametry této trati.

Literatura

Přečetli jsme za vás

Macháček, Pavel: 750 let obce Mikulovice. Obecní úřad Mikulovice 2013. 336 s.

Je potěšitelné, že se občané Jesenicka zajímají o historii obce, v níž žijí. O to více pak, že nespolehnou na různé agentury etc., které jim za výhodných podmínek připraví propagační materiály o obci, a ty pak nezřídka končí v odpadu. Obecní úřad v Mikulovicích se rozhodl pro náročnější, ale trvalejší postup: vydání knihy. Její autor uchovil výklad dějin nikoli z hlediska vědeckého pozitivismu (zde lze odkázat na práci R. Zuberu Jesenicko v období feudalismu do roku 1848), ale jako zaujatý kronikář, komentátor dění, pro něhož jakákoliv informace o obci má svou hodnotu, resp. najde si svého čtenáře. Prostě i takové dělení chovalských spolků na holubáře a králíkáře vypoví o charakteru doby – prizmatem dění malé obce – více než zápisy ze schůzí vrcholných politických orgánů. Učitel, novinář, též muzejní pracovník P. Macháček má navíc dar nadhledu, dokáže usouvztažnit spoustu marginálií, takže z informačního balastu vytvořil zajímavé celky. Knihu pojal chronologicky od „založení“ obce až do současnosti, proto nemá cenu vypisovat obsah. Poznamenejme ale, že nosný je vývoj po roce 1945. Zde najdeme podkapitoly věnované politickému vývoji, školství, spolkové činnosti, sportu, posuzuje průmysl a služby v obci, zaznamenává specifika života obce na státní hranici s fungující vojenskou posádkou apod. Je cenné, že netrpí „výběrovou“ pamětí: je stejně kritický jak k životu za socialismu, tak k trnité cestě k demokracii po roce 1990. Ocenit musíme i autorův styl, nepotrpí si na sáhodlouhé výklady, jde na dřeň věci, nepodléhá jazyku archiválií. Kniha je vybavena seznamem pramenů a literatury a bohatou obrazovou přílohou. Německé resumé je adresováno bývalým obyvatelům Mikulovic. Písmo příjemné ke čtení, formát i pevná vazba z knihy udělaly vkusný dárek, který obec k výročí nadělila nejen svým občanům.

Jedlička, Jaromír – Hradilová, Věra: Mineralogické lokality Jesenicka. 2. vyd., MKS Javorník 2013. 30 s.

Ing. Jaromír Jedlička, který v Městském muzeu Javorník vystavuje svou sbírku minerálů, spoluautorsky připravil drobnou publikaci, která potěší každého zájemce o geologii - odborníka i sběratele minerálů. Jejím základem jsou totiž kvalitní barevné fotografie minerálů i jejich nalezišť. V závěru najdou také odkazy na nejpoužívanější literaturu z posledního dvacetiletí.

Šmoldas, Josef: Henry – zlatokop ze Zlatých Hor. Vlastním nákladem, Zlaté Hory 2013. 98 s.

Svérázná zlatohorská figurka Henry – Jindřich Hořelica (1945–2012) se stal součástí všeobecného povědomí o Zlatých Horách, byť podávaného spíše formou městských mýtů

sloužících k obveselení turistů. Či na druhé straně k pozvednutému obočí nad jeho takřka sebezničujícím životem. Kniha vzpomínek se snaží toto zaškatulkování rozptýlit, protože sám Henry se jakékoliv šablonovitosti vzpíral, zejména v období socialismu. Být horníkem mělo být čestné povolání, měl být výkladní skříní režimu, což naturelu trempa Henryho neodpovídalo. Přitom měl své povolání rád, jak dokázal vybudováním vlastního muzea ve Zlatých Horách, které se zakrátko stalo magnetem přitahujícím další aktivity okolo dolování a rýžování zlata, z čehož dodnes město profituje. Živé vzpomínky autora, převyprávění již takřka kronikářských událostí, např. návštěvy prezidenta V. Havla, formou bohatých dialogů čtenáři mýtus Henryho zaměňují za živoucí portrét skutečného člověka. Zájemce lze odkázat i na webové stránky www.zlatokophenry.cz.

Dziedzic, Marcin: Kłodzkie Towarzystwo Górskie 1881–1945. Quaestio, Wrocław 2013. 510 s.

Kladsko, dávná historická země českého království, se v rámci pruského záboru vyvíjela svým vlastním tempem, aby koncem 19. století znovunalezla pocit sounáležitosti s územím za státní hranicí. Stalo se tak díky rozvoji organizované turistiky. 2. března 1881 byl v Kladsku založen Kladský horský spolek (Glatzer Gebirgs-Verein), který návštěvníkům zpřístupnil hory toto území ohraničující. Od roku 1904 využíval spolek turistického značení převzaté od Moravsko-slezského sudetského horského spolku v Jeseníku. Obdobně stavěl i rozhledny, tu největší na Králickém Sněžníku. Oproti MSSGV věnoval více pozornosti než turistickým chatám mládežnickým ubytovněm. A dokonce měl své muzeum, jehož sbírky však po 2. světové válce zmizely. Autor na základě archivního průzkumu a znalosti dobové literatury podrobně zrekonstruoval celý vývoj spolku od organizace, přes financování po stavby a fungování rozhleden, chat a jiné formy činnosti, jakými bylo např. provozování koupališť, zpřístupňování jeskyní, stavba pomníků, ochrana přírody, vydavatelská a reklamní činnost atd. Součástí knihy je část věnovaná biogramům funkcionářů spolku. Pro vědeckou potřebu badatelů slouží jak seznam pramenů a literatury, tak jmenný a místopisný rejstřík. To, že spolek působil na státní hranici rakouské a posléze československé, též znamenalo, že zde fungovala čilá přeshraniční spolupráce. Typickým příkladem je rozhledna na Borůvkové hoře, kde první rozhledna vznikla již roku 1870 péčí lázní v Landeku a další, které též po letech zchátraly, byly stavěny ve spolupráci s javornickou sekcí MSSGV – ta nakonec zde postavila namísto rozhledny chatu. Autor připomíná, že novou rozhlednu postavilo r. 2006 město Javorník.

Dějiny těla: prameny, koncepty, historiografie. Lenderová, Milena – Hanulík, Vladan – Tinková, Daniela (eds.), Pavel Mervart, Červený Kostelec 2013. 261 s. Theatrum historiae, sv. 11. Univerzita Pardubice 2012. 244 s.

Grantový projekt Dějiny těla v dlouhém 19. století řešený Ústavem historických věd Filozofické fakulty Univerzity Pardubice přináší nejen zájemcům o dějiny přírodního léčitelství dva sborníky, které řeší paradigma vztahu lékaře, nemoci a pacienta již od starého Egypta a končí první republikou jako spor duše s tělem, který probíhá neustále, protože podléhá historickým proměnám kulturních vzorců a systémů. Jednotliví autoři mohou proto psát o moru, sexualitě, resp. homosexualitě, stejně jako o výuce lékařství a ošetřovatelství atd. 19. století je přelomové z hlediska rozvoje byť doposud nedokonalé medicíny a zároveň

projevech nevíry ve vědu a příklon k alternativním léčbám. Z tohoto pohledu je zajímavý příspěvek o „českém Kneippovi“ a stoupenci vegetariánství a nudismu Emanuelu Salomonu z Friedbergu-Mírohorském (autor T. Jiránek, In: *Theatrum historie*, s. 133-152) a dvě studie Vladana Hanulíka o Vincenzi Priessnitzovi. První, pod názvem *Intertextuální narativ?* (In: *Theatrum historie*, s. 158-207), řeší vnímání vodoléčebné terapie pacienty navštěvujícími lázně Gräfenberk, po nichž zůstalo písemné poselství. Srovnáním reportážních novel Heinricha Laubeho s propagátorem vodoléčby Euchariem F. Ch. Oertlem autor ukazuje, jak vznikl hydropatický diskurs založený na mýtizaci Priessnitzovy postavy. Podobně jako nahradil osvěcenského vědce romantický básník, zde při léčení lidského těla nahradil lékaře (racionálního vědce) prostý venkovan, chápající zcela přirozeně síly přírody. Priessnitz v tomto diskurzu zastupuje roli úspěšného reformátora. Druhý text *Dějiny těla z pohledu Patientengeschichte*, tedy dějin z pohledu pacienta (In: *Dějiny těla*, s. 179-227), poukazuje na to, jak biomedicína, v níž lékaři jsou nositeli největšího dobrodiní, postupně vytlačila roli pacienta a jeho (auto)diagnostikování na okraj zájmu. V Priessnitzově vodoléčbě je tomu naopak, jak autor dokládá na několika souborech korespondence adresované V. Priessnitzovi polské knížecí rodiny Sapiehů a nezaujatého kněze Leopolda Kloseho, který proškolen na Gräfenberku působil v této rodině jako vodolékař. Ukazuje se, že priessnitzovská korespondence, uložená ve Státním okresním archivu Jeseník, má stále badatelský potenciál.

Bibliotheca Antiqua 2012. Sborník z 21. konference 7. – 8. listopadu 2012 Olomouc. VKO – Sdružení knihoven ČR Olomouc 2012. 260 s.

Na konferenci zazněl příspěvek Jiřího Glonka *Grafická alba Moravy a Slezska z dílny Friedricha Adopha Kunikeho a Eduarda Hölzela*, s nímž se zájemce může seznámit ve sborníku z konference na str. 69-84. Autor osvětlil vznik vedut coby zobrazení měst nebo krajiny a zájem o ně v 19. století. Jako stěžejní impuls pokládá návrat společnosti k přírodě, hlasatelem čehož byl J. J. Rousseau. Tento romantismus, v malířství vyjádřený krajinomalbou, měl svou paralelu i v naturfilosofii, přírodním léčitelství a lázeňství, což se odrazilo i ve výběru motivů vedut. „Otec“ rakouské litografie F. A. Kunike (1777–1838) vydal řadu jednolistů i velkorysých grafických alb, z nichž velmi cenné album *Malerische Darstellung aller vorzüglicher Schloesser und Ruinen der oesterr. Monarchie* obsahovalo z celkového počtu 198 litografií 11 výjevů ze Slezska. Z dochovaného alba ve Vědecké knihovně v Olomouci lze upozornit na litografie zámku Jánský Vrch, městečka Žulová, lázní Gräfenberk, ruin hradu Kaltenštejna a města Zlaté Hory s Biskupskou kupou.

Olomoucký nakladatel E. J. Hölzel (1817–1885) vystihl zájem o minulost a módní vlnu patriotismu a rozhodl se pokrýt litografiemi ne tak četně zobrazenou Moravu a Slezsko. Jeho *Malerisch-historisches Album von Mähren und Schlesien* se v olomoucké Vědecké knihovně zachovalo v luxusní verzi z majetku hrabat Žerotínů. Jesenicko zde zastupují litografie lázní Gräfenberk, zámku Jánský Vrch a města Jeseníku s lázněmi.

Jesenicko na stránkách periodik

Střední Morava

Vlastivědná revue 35/2013 přinesl montanistickou studii manželů Večeřových Jeseníky a jejich hornická minulost, v níž sledují v časovém horizontu od nejstarších dob do konce 19. stol. pozůstatky po těžbě v pruhu mezi Jeseníkem – Zlatými Horami – Vrbnem p. Prad. – Rýmařovem a Uničovem. Dotýkají se jak těžby rudních minerálů, tak jiných surovin, např. kaolínu u Vidnavy, vápenců u Vápenné a mramoru. V rubrice o literatuře sborník podrobně referuje o publikacích vydávaných v Jeseníku: brožura Jan Krejčí, voják, malíř a politický vězeň, 13. svazek vlastivědného sborníku Jesenicko a sborník XII. svatováclavského mezinárodního setkání 2012. Svazek 36/2013 podal rozsáhlou zprávu o 14. sborníku Jesenicko. Představil i knihu vydanou Českou společností rukopisnou Julius Enders, Sborník vzpomínek a statí. Klasický filolog PhDr. Enders (1920–2005) patřil k obhájčům Rukopisů, překládal antická díla Aischylova a Pindarova. Nesměl však působit na vysokých školách, po roce 1948 byl poslán do učňovského a základního školství na Bruntálsko. Neustále překládaný učitel byl podhledem státní bezpečnosti a po přeložení do Supíkovice v okrese Jeseník byl zatčen a ve vykonstruovaném procesu odsouzen na 7 let. Prošel uranovými doly a po propuštění se mohl žít jen manuální prací.

Heimatbrief für Weidenau-Großkrosse

Ročenka č. 67/2013 německých rodáků z Vidnavy a Velké Kraše zaznamenala na nejčtenějším místě udělení bavorského Záslužného řádu Mons. Antonu Ottemu. S touto osobností se pojí též promluva, kterou přednesl 28. 9. 2013 na bohoslužbě k 100. výročí založení jesenického gymnázia, jehož je A. Otte absolventem. Ročenka obsahuje mnoho zpráv a fotoreportáží z návštěv Vidnavy a Jeseníku. Aktuálním příspěvkem je budování spolkové muzejní a archivní sbírky a převzetí částí archiválií a knihovny Zemským archivem v Opavě a Státním okresním archivem Jeseník. V rubrice Vzpomínky jsou přetištěny jak starší články, tak nové výpovědi pamětníků o jejich dětství, událostech roku 1938. Z historických příspěvků je nejceněnější text přírodního lékaře Franze Schnabela z Vidnavy Die Hafekur (vyšel v Nise roku 1852) o léčení ovesnými zábaly. Redaktor ročenky Gerhard R. Merz do ní přispěl článkem o dějinách vidnavského poštovníctví v letech 1895–1945 doplněným fotografiemi poštovních razítek a poštovních zřízenců. Jako obvykle nechybí řada dobových fotografií zachycujících např. vidnavské chlapce při odvozech roku 1913 a 1938, K. Schöppela, velitele vidnavských hasičů a veterána 1. světové války nebo 10 místopisných fotografií a pohlednic Hukovic.

Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy

V 1. čísle 2013 najdeme stopu Jesenicka v příspěvku o slezském medailéru Hansi Schwathem. Narodil se 28. 5. 1870 ve Strachovičkách, osadě Velkých Kunětic, a studiích na vídeňské akademii se mu vlastně jako jedinému z našeho kraje podařilo uchytit v hlavním městě rakouské monarchie. Je autorem řady soch, jeho medailérské dílo však stálo doposud na okraji zájmu. Druhé číslo představuje v rubrice Pohlednice z našeho kraje areál zlatorudných mlýnů mezi Zlatými Horami a Ondřejovicemi.

Zaznamenáno na okraj

Občanské sdružení Naše Jeseníky z Ramzové vydalo malého průvodce po zajímavostech našeho regionu určeného sběratelům turistických razítek pod názvem *Jesenický tuláček*.

- V příloze Pátek Lidových novin 4. 10. 2013 představil Jaromír Švejdík alias Jaromír 99 komiks Zámek podle Franze Kafky. Světe, div se, zámek získal podobu Jánského Vrchu v Javorníku.
- CAMPANULA, zpravodaj Chráněné krajinné oblasti Jeseníky 1/2013 informuje o otevření obnovené naučné stezky Rejvíz při tradičním „odemykání“ Mechového jezírka.
- Přestupní stanice do nebe se jmenuje reportáž P. Chmelařové z muzea v Bílé Vodě, která vyšla v olomoucké kulturní revue KROK č. 3.
- Měsíční zpravodaj Jeseník, město a lázně zveřejňoval po celý rok seriál J. Hradilové Folklorní soubory na Jesenicku po roce 1945.
- Světlo světa spatřil nový neprodejný čtvrtletník Lázeňské prameny, vydávaný Priessnitzovými léčebnými lázněmi a.s. pro své pacienty a hosty. Jeho neodmyslitelnou součástí jsou i příspěvky z historie lázní Gräfenberk.

Pokud není uvedeno jinak, je autorem K. Growka

[The page contains extremely faint and illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the document. The text is too light to transcribe accurately.]

Zusammenfassung

In der 15. Nummer des Sammelbandes wird die Beschreibung des Inventars der Kirchen in der Region Javorník fortgesetzt. O. Hladík bearbeitete Fluchten aus dem Gefängnis des Bezirksgerichts Jeseník in den bewegten Zeiten nach dem 2. Weltkrieg und die Beiträge rundet eine Skizze der heute schon abgeschlossenen Geschichte der Fabrik für Schamotteproduktion in Vidnava der Autoren Z. Zachař und M. Janata ab. Zur mannigfaltigen Rubrik Drobnosti (Kurzmitteilungen) trug M. Dziedzic mit einem Verzeichnis der Arbeiten Josef Obeths für den heute polnischen Ort Otmuchov (*Otmuchau*) bei. K. Growka veröffentlicht den Fund von Ferrotypen (Blechfotografien) des später berühmt gewordenen Schauspielers Rudolf Rittner aus der Zeit seines Studiums in Wien in den Jahren 1881-1886 im Jeseníker Archiv und M. Rychlý liefert eine Beschreibung der Glocke der abgerissenen Kirche in Zálesí (*Waldek*), die von der römisch-katholischen Pfarrei an das Stadtmuseum von Javorník ausgeliehen worden war. Eine genealogische Studie von B. Doboř stellt die Familie Therer von Therenheim aus Zlaté Hory vor und die Naturwissenschaften sind durch einen Text von V. Večeřová Die Quellen des Bades auf Gräfenberg mit den Augen eines Geologen vertreten.

Auch fehlen die traditionellen Rubriken nicht, die die heimatkundlichen Ereignisse und eine Übersicht der Literatur über die Region Jeseník für das Jahr 2013 zusammenfassen.

Streszczenie

W nr 15 czasopisma znajduje się dalszy ciąg opisu inwentarzy kościołów na Javornicku z 1804 r. tym razem poświęcony parafii Bílá Voda. O. Hladík opracował temat ucieczek z więzienia sądu powiatowego w Jeseníku w okresie po II wojnie światowej. Dział artykuły kończy zarys dziejów nieczynnej fabryki wyrobów szamotowych w Vidnavě autorstwa Z. Zachaře i M. Janaty.

W dziale Drobnosti znajduje się przyczynek M. Dziedzica na temat prac rzeźbiarza Josefa Obetha dla należącego dziś do Polski miasta Otmuchów. K. Growka publikuje odkrycie w jesenickim archiwum ferrotypii sławnego aktora Rudolfa Rittnera z okresu jego studiów w Wiedniu w latach 1881-1886. M. Rychlý opisuje dzwony ze zburzonego kościoła w Zálesí, które parafia rzymskokatolicka wypożyczyła do Městského muzea w Javorníku. Studium genealogiczne B. Dobořa prezentuje rodzinę Therer von Therenheim ze Zlatých Hor. Nauki przyrodnicze reprezentuje tekst V. Večeřové na temat źródeł na Gräfenberku widzianych oczami geologa.

Nie brakuje również tradycyjnych rubryk na temat wydarzeń krajoznawczych i przeglądu literatury o Jesenicku z 2013 roku.

Autoři tohoto čísla

† **PhDr. Antonín Roubic**, archivář, vedoucí Státního archivu Opava, pobočky Olomouc. O něm viz *Biografický slovník archivářů českých zemí*. Praha 2000, s. 544.

PhDr. Karel Müller, ředitel Zemského archiv v Opavě, člen redakční rady Jesenicka.

PhDr. Ondřej Hladík vystudoval historii na ústavu českých dějin FF UK v Praze. V současnosti je zaměstnancem Kabinetu dokumentace a historie Vězeňské služby ČR. Odborně se zaměřuje na dějiny vězeňství a kriminality od raného novověku až do 20. století. Současně působí jako šéfredaktor časopisu *Historická penologie*, kde rovněž publikoval řadu odborných studií. V roce 2011 mu vyšla kniha *Kriminalita v rudolfínské Praze* a v roce 2012 vydal ve spolupráci a Národním zemědělským muzeem v Praze monografii *Justiční statky - vězni a zemědělství*.

Milan Janata vystudoval Střední průmyslovou školu strojní v Jičíně (1997) a působí jako konstruktér karoserie ve Škoda-Auto a.s. Zajímá o historii Javornického výběžku, o hornictví a lomařství v širším okolí a v neposlední řadě také o bývalé čs. opevnění z 30. let v severním pohraničí. Je aktivním členem Klubu vojenství a historie Praha. Společně se Zdeňkem Zachařem vydali publikaci *Javornický uran* (2007) a paralelně uspořádali výstavu o těžbě uranu na Javornicku.

Mgr. Zdeněk Zachař vystudoval Přírodovědeckou fakultu UJEP v Brně, obor základní a ložisková geologie. Studium ukončil v r. 1983 diplomovou prací na téma Mineralogie chloritů železozruditých výskytů ve šternbersko-hornobenešovském pruhu. V letech 1983–1988 působil jako ložiskový geolog u GP Ostrava n.p. (později UNIGEO), závod Zlaté Hory a v letech 1989–1998 pak u stejné organizace jako hydrogeolog sanačních prací. Od r. 1998 do současnosti zastával nejprve funkci odborného referenta RŽP na OkÚ (později MěÚ) Jeseník a po přestěhování do Liberce působí opět jako hydrogeolog sanačních prací. Dlouhodobě se věnuje montánní historii, zejména období po 2. světové válce do současnosti. V r. 2007 uspořádal s M. Janatou výstavu v Javorníku na téma historie těžby uranu, u jejíž příležitosti byla vydána publikace *Javornický uran*.

Dr. Marcin Dziedzic, vysokoškolský učitel na Akademii Wychowania Fizycznego ve Vratislavi, stálý spolupracovník sborníku *Jesenicko*, autor řady prací z dějin turistiky v Sudech. V současnosti připravuje knihu *Historie města Otmuchova*.

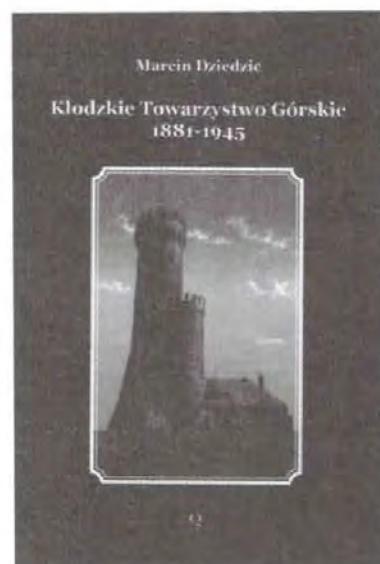
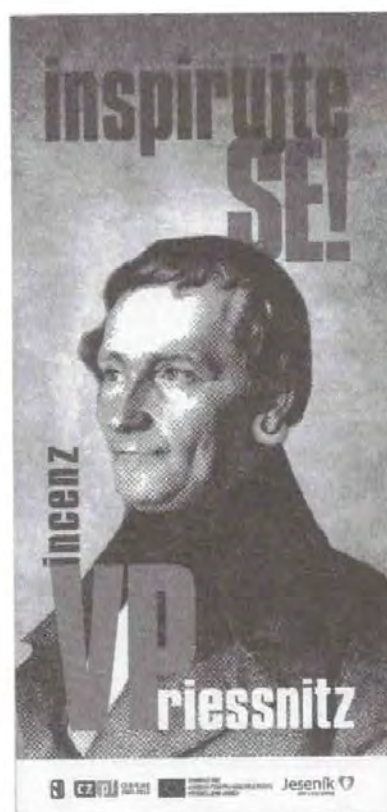
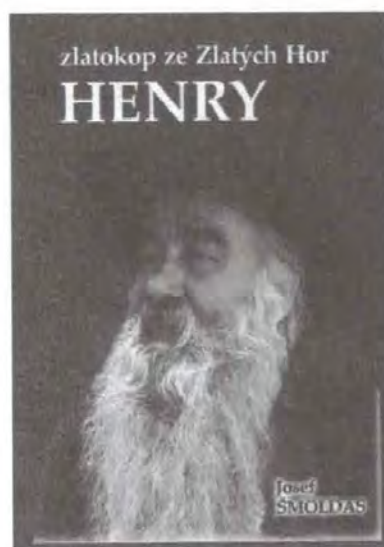
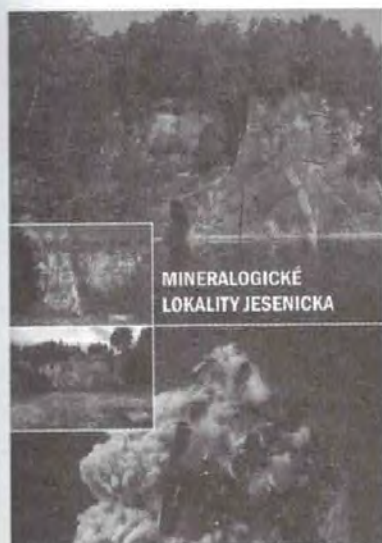
Bc. Boleslav Doboš, původní profesí geodet, v roce 2010 absolvoval studium dějin umění na FF Masarykovy univerzity v Brně. Od roku 1992 OSVČ ve výtvarné činnosti, užité grafice a vydavatelství. Spoluautor publikace *Poutní místo Panna Maria Pomocná u Zlatých Hor*. Věnuje se regionální historii, zejména Zlatohorska, publikuje v místním zpravodaji a na net-stránkách občanského sdružení *Bernard* (občasník *Mozaika*).

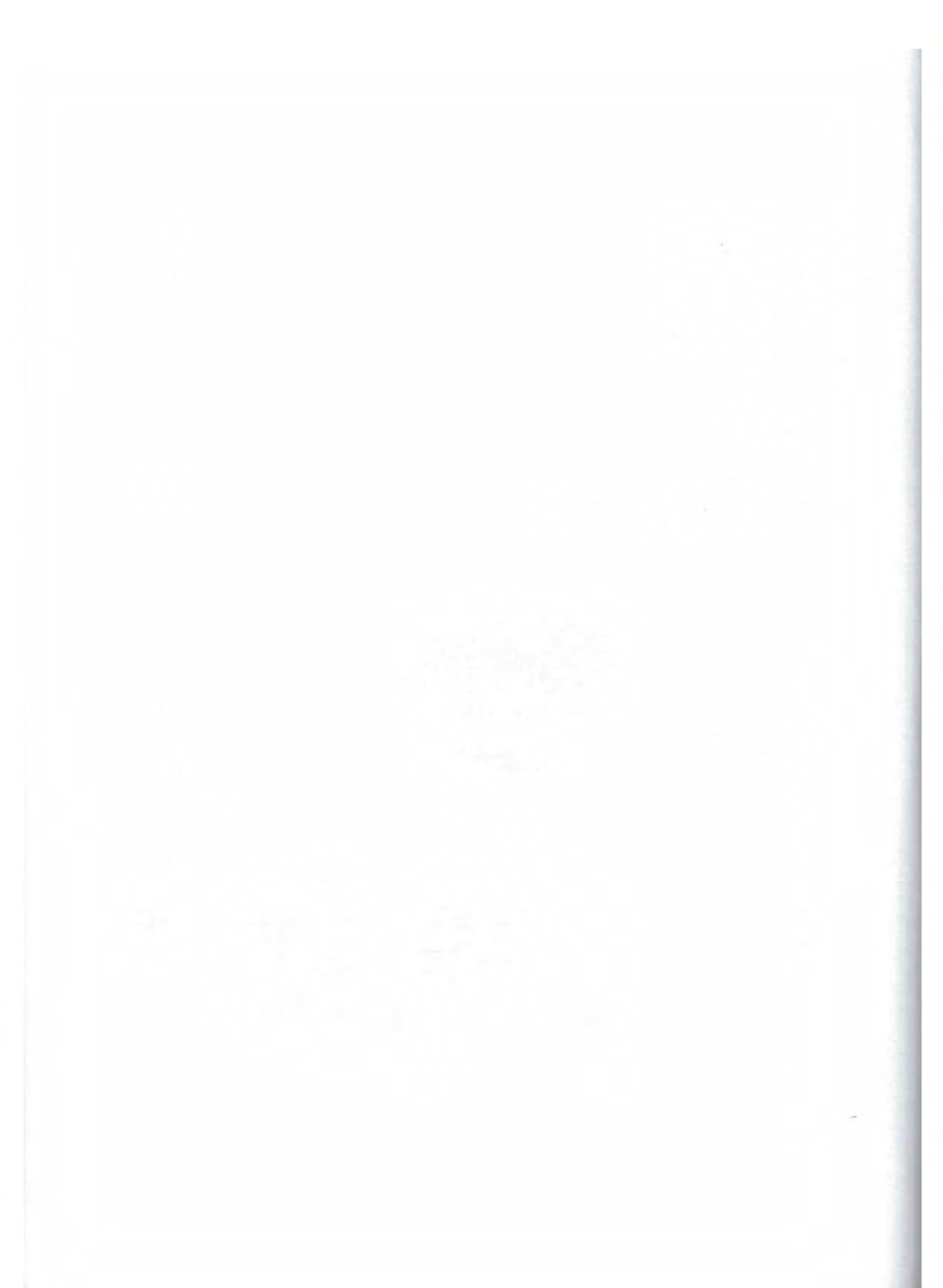
Mgr. Květoslav Growka, archivář SOKA Jeseník.

Milan Rychlý, správce depozitáře VMJ v Javorníku.

RNDr. Viera Večeřová, geoložka VMJ Jeseník.

VLASTIVĚDNÉ PUBLIKACE O JESENICKU

Obsah

Články

<i>† Antonín Roubic – Karel Müller: Inventáře kostelů na Javornicku z roku 1804. IV. Fara Bílá Voda</i>	5
<i>Ondřej Hladík: Útěky z věznice okresního soudu v Jeseníku po 2. světové válce</i>	10
<i>Zdeněk Zachař – Milan Janata: Vidnavská šamotárna (nástin historie)</i>	25

Drobnosti

<i>Marcin Dziedzic: Práce sochaře Josefa Obetha pro Otmuchov</i>	38
<i>Květoslav Grouka: Počátky fotografie v jesenickém archivu</i>	40
<i>Boleslav Doboš: Zlatohorská rodina Therer von Therenheim</i>	43
<i>Milan Rychlý: Zvon kostela na Zálesí</i>	46
<i>Viera Večeřová: Lázeňské prameny očima geologa</i>	47

Kronika

Státní okresní archiv Jeseník v roce 2013	53
Rok 2013 ve Vlastivědném muzeu Jesenicka	55

Co přinesl čas

58

Literatura

Přečetli jsme za vás	63
Jesenicko na stránkách periodik	66

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that every entry, no matter how small, should be recorded to ensure the integrity of the financial statements. This includes not only sales and purchases but also expenses, income, and transfers between accounts.

Secondly, the document highlights the need for regular reconciliation. By comparing the company's internal records with bank statements and other external sources, discrepancies can be identified and corrected promptly. This process helps in detecting errors, fraud, and unauthorized transactions, thereby safeguarding the company's assets.

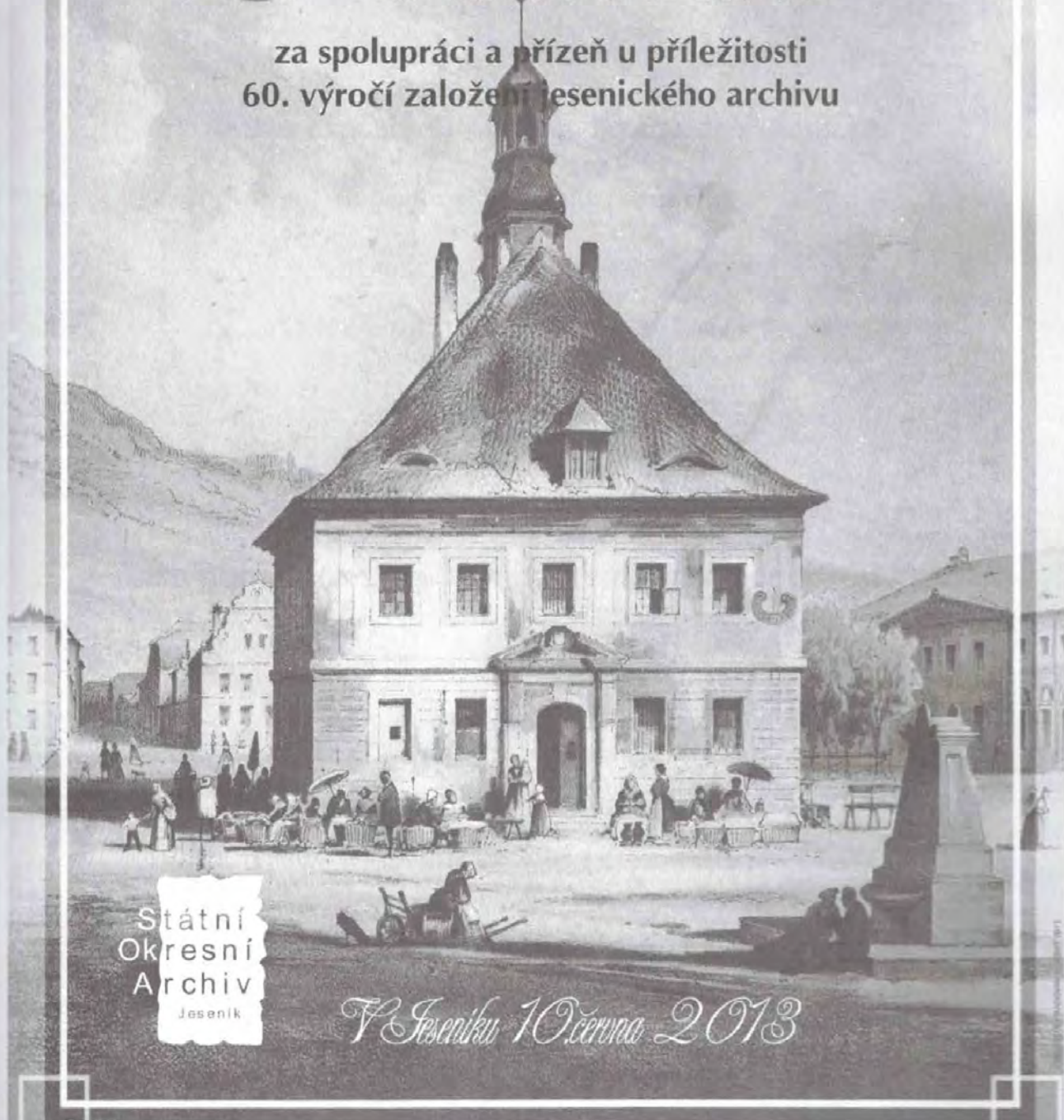
Thirdly, the document stresses the importance of timely reporting. Financial statements should be prepared and reviewed regularly to provide management with up-to-date information for decision-making. Delayed reporting can lead to outdated data, which may not reflect the current financial position of the company.

Finally, the document mentions the role of internal controls. A robust system of internal controls is essential for preventing and detecting errors and fraud. This includes segregation of duties, authorization procedures, and regular audits. By implementing effective internal controls, the company can ensure the reliability and accuracy of its financial information.

Státní okresní archiv Jeseník si Vám dovoluje vyslovit

Poděkování

za spolupráci a přízeň u příležitosti
60. výročí založení jeseníckého archivu

Státní
Okresní
Archiv
Jeseník

V Jeseníku 10. června 2013

vlasti vědné muzeum jesenicka

Místa expozic Vlastivědného muzea Jesenicka:

Vodní tvrz Jeseník (muzeum)

tel.: 584 401 070

e-mail: muzeum.sekretariat@jen.cz

Jeseník - lázně č.p. 175 (rodný dům Vincenze Priessnitze)

tel.: 584 411 633

Tato publikace byla vydána s finanční podporou firem:

Řetězárna

Jesenicko 15 (2014)

0080874960778

